

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკად. გ. წერეთლის სახელობის
აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

მაია სუხიაშვილი

სპარსული თეზქერები როგორც წყარო ირან-საქართველოს ურთიერთობის
ისტორიისათვის (XVII ს.)

07.00.11 აღმოსავლეთის წყარომცოდნეობა
და ისტორიოგრაფია

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

წარმოდგენილია ისტორიის მეცნიერებათა
კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ნანა გელაშვილი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

თბილისი

2006

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი.

თავი I. ირან-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნეში და ქართველთა დაწინაურება სეფიანთა ირანის კარზე.

თავი II. ნასრაბადის "თაზქერე-იე ალ შოარა".

2. 1. სეფიანთა ხანის ლიტერატურა და ნასრაბადის "თაზქერე-იე ალ-შოარა".

2. 2. ნასრაბადის "თაზქერე-იე ალ-შოარა" ქართული წარმოშობის პოეტების შესახებ.

თავი III. ლიტერატურული წყარო "ალ-შოარა" იმამ ყული-ხან

უნდილამისა და მის შთამომავალთა შესახებ.

3. 1. იმამ ყული-ხან უნდილაძე.

3. 2. იმამ ყული ხანის შთამომავლები "ალ-შოარას" მიხედვით.

თავი IV. უნდილაძეები და მათი როლი ირან-საქართველოს

პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიაში.

4. 1. ალვერდი-ხანი.

4. 2. დაუდ-ხან უნდილაძე.

თავი V. სეფიანთა ხანის მხატვრობა.

დასკვნა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა.

დანართი.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

წყაროები. XVII საუკუნის ირანისა და საქართველოს ურთიერთობების შესახებ სხვადასხვა ენაზე მრავალი ისტორიული წყარო არსებობს. უმთავრესი მნიშვნელობა მათ შორის, რა თქმა უნდა, სპარსულ საისტორიო თხზულებებს ენიჭება, რომლებიც უნიკალურნი არიან აღნიშნული პერიოდის მთელი რიგი საკითხების შესწავლის თვალსაზრისით.

მათი უმრავლესობა კარგად არის ცნობილი და შესწავლილი ქართულ ისტოგრაფიაში, მაგრამ სპარსულ წყაროთა გარკვეული ნაწილი ირან-საქართველოს ურთიერთობების, ირანში პოლიტიკურ და კულტურულ ასპარეზზე ქართველთა დაწინაურების კუთხით ჯერ კიდევ არ არის გამოკვლეული და ამდენად, არც გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურაში. წინამდებარე ნაშრომში სწორედ ასეთ წერილობით წყაროებზეა ყურადღება გამახვილებული.

ისტორიული კვლევის პროცესი განუყრელად არის დაკავშირებული წყაროებთან და წყაროთმცოდნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპთან, როდესაც წყაროთა შესწავლის ახალი მეთოდები ინერგება, მის შესაბამისად შესაძლებელი ხდება სხვადასხვა წერილობითი წყაროთა უფრო საფუძვლიანი და კომპლექსური შესწავლა, მათი ურთიერთშეჯერება, უკვე კარგად ცნობილი საისტორიო თხზულებათა ხელახლა, სხვა კუთხით წარმოჩენა მათში ახალი ინფორმაციის გამოვლენის მიზნით. ეს გარემოება თავის მხრივ განაპირობებს მთელი რიგი ფაქტებისა და მოვლენების აღმოჩენას, თარიღების დაზუსტებას, აგერთვე ისტორიოგრაფიაში უკვე ცნობილი ცალკეული საკითხების დამატებითი ცნობებით შევსებას, ამა თუ იმ ისტორიულ თუ პოლიტიკურ მოღვაწეთა შესახებ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მოპოვებას და ამის საფუძველზე გაანალიზებას იმისა, თუ რა როლი შეასრულეს ან რა გავლენა მოახდინეს ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკურ, სოციალურ თუ კულტურულ პროცესზე (39, გვ.8).

ნებისმიერი მოვლენის ახსნისას ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ გარემოებას – ზოგიერთი წყარო ამა თუ იმ საკითხზე მწირი ინფორმაციის გამო არ იძლევა სრულყოფილ სურათს დამაჯერებელი დასკვნების გამოტანისა. ასეთ შემთხვევაში უნდა მოიძებნოს ამ საკითხზე არსებული სხვა ცნობები პარალელურად არსებულ სხვადასხვა წყაროებში, შეჯერებისა და ანალიზის შემდეგ გამოტანილი იქნას შესაბამისი დასკვნები, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ შესაძლებელია ობიექტური აზრის გამოთქმა რომელიმე საკითხზე საკმარისი ცნობების არქონის შემთხვევაში, მაშინ დასაშვებია, წამოჭრილი პრობლემის შესახებ ჰიპოთეზის წამოყენება, რომელიც არის საკითხის გადაჭრის ერთ-ერთი სავარაუდო შესაძლებლობა, რომლითაც დროთა განმავლობაში შეიძლება უკუგდებულ იქნეს ანდა დასაბუთებულ რეალობად იქცეს (30, გვ.10).

რაც შეეხება კონკრეტულად სეფიანთა ეპოქის სპარსულ წერილობით წყაროებს, მათი შესწავლისას, ზემოთ ჩამოთვლილ მეთოდებთან ერთად, აუცილებლად მხედველობაში მისაღებია ის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები, რაც

ყველა მათგანისათვის საერთოა. ჩვეულებრივ, სეფიანთა ეპოქის საისტორიო თხზულებები (ისე როგორც იმ პერიოდის სხვა ისტორიული წყაროები) შედგებიან შესავლისაგან, ძირითადი ნაწილისაგან, რომელიც დანაწევრებულია სხვადასხვა ქვეთავებად და დასკვნებისაგან. შესავალში საუბარია თვით თხზულების ავტორზე, ნაშრომის დაწერის მიზეზებზე და მრწამსზე, აგრეთვე წინასწარმეტყველ მუჰამედსა და მისი შთამომავლების ცხოვრებაზე, შემდეგ მოთხრობილია სეფიანთა დინასტიის გენეალოგია: ყველა საისტორიო თხზულების ძირითადი ნაწილი ეძღვნება იმ მმართველს, რომლის ზეობის პერიოდშიც ნაშრომი დაიწერა. თხზულებათა სწორედ ეს ნაწილია ორიგინალური და საინტერესო, ვინაიდან ავტორი თავად იყო მომსწრე თუ მონაწილე აღწერილი მოვლენებისა. ნაშრომთა ძირითადი ნაწილი კი კომპილაციურია. როგორც წესი, სეფიანთა ისტორიკოსთა დამოკიდებულება, მათ მიერ გამოყენებული წყაროების მიმართ მოკლებულია ელემენტალურ კრიტიკულობას.

XVII ს-ის ირან-საქართველოს ურთიერთობათა შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ისქანდერ მუნშის (1560-61-1634) საისტორიო თხზულებას „თარი-ე ალამ-არა-იე აბასი“ („აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია“). მისი ორტომიანი ვრცელი ნაშრომი იმდენად დიდმნიშვნელოვანია, როგორც ირანის, ისე ამიერკავკასიის ქვეყნების ისტორიისათვის, რომ მისი გამოყენების გარეშე, სეფიანთა ირანისა და საქართველოს ურთიერთობის შესწავლა პრაქტიკულად წარმოუდგენელია. ამის თაობაზე, ვ. გაბაშვილი აღნიშნავდა, რომ: „XVI ს-ის დამლევისა და XVII ს-ის I მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის ცნობების სიუხვის მხრივ, ისქანდერ მუნშის თხზულება განუმეორებელი წყაროა. „თარი-ე ალამ-არა-იე აბასი“ ბევრ მკვლევარს აქვს შესწავლილი სხვადასხვა კუთხით. ვინაიდან ჩვენი მიზანი XVII ს-ის ირან-საქართველოს ურთიერთობათა შესწავლაა, ამიტომ მხოლოდ ამ პერიოდის ამსახველ ცნობებზე ვამახვილებთ ყურადღებას, და ამ მხრივ „თარი-ე ალამ-არა-იე აბასი“ ორიგანალური პირველწყაროა, ვინაიდან თვითმხილველისა და თანმედროვეს მიერ აღწერილ მოვლენებს ეფუძნება. ეს მასალა დაკავშირებულია შაჰ აბას I-ის სახელთან, იმ პოლიტიკურ პროცესებთან, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ირანში, აგრეთვე მის ურთიერთობას ქართველ მეფე-მთავრებთან XVII ს-ის პირველ ნახევარში. ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესოა ეს წყარო ჩვენთვის იმ კუთხით, რომ აქ დაცულია უხვი და საყურადღებო ცნობები ირანში მორვაწე ქართველების შესახებ. კერძოდ კი უნდილაძეთა საგვარეულოს შესახებ.

როგორც ცნობილია, ქართველთა (ქართველ-კავკასიური) დაწინაურება ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ და კულტურულ ასპარეზზე ირანში მიმდინარე პროცესების შედეგად დაიწყო. აქვეა, ასევე გასათვალისწინებელი ის ისტორიული სიტუაცია, რომელიც საქართველოში და ზოგადად ახლო აღმოსავლეთში არსებობდა. საქართველოში მიმდინარე კლასობრივმა ბრძოლამ, სამეფო კარზე არსებულმა შინაომებმა, ინტრიგებმა, მრავალი ქართველი აიძულა დაეტოვებინა სამშობლო და თავისი ნიჭიერება, ენერჯია და შესაძლებლობები სხვა ქვეყნის, ამ შემთხვევაში ახალგაზრდა სეფიანთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება-განვითარებისათვის შეეწირა. ირანში ქართული ელემენტის წამოწევა პირდაპირ არის დაკავშირებული შაჰ აბას I-ის მიერ გატარებულ სამხედრო რეფორმებთან და ირანში ყულის ჯარის ფორმირებასთან, რომელიც თორმეტი ათასი გამუსლიმებული ქართველისაგან შედგებოდა და რომელიც შაჰის გვარდიის როლს ასრულებდა, იცავდა სამეფო კარს და მუდამ თან ახლდა შაჰს: ლაშქრობებში, მოგზაურობისას, ნადირობისას და ა. შ. შაჰ აბასი თავის მხრივ დიდად აფასებდა თავის ღოღამთა ერთგულებას, თავგანწირვას და მაღალ სამხედრო თუ სამოქალაქო თანამდებობებზე ნიშნავდა, იმიტომ რომ მათ ძალას ეყრდნობოდა (და არა ყიზილბაშურ ტომების ბელადებს) და საკმაოდ დიდ ნდობას უცხადებდა მათ. ზემოთ აღნიშნულ წყაროში დიდი ადგილი ეთმობა ირანის ყველაზე სახელოვანი მთავარსარდლის ალავერდი-ხან უნდილაძეს, რომელიც სამეფო კარზე ჯერ კიდევ შაჰ თამაზის ზეობის დროს მოხვდა. 1590 წელს, შაჰ აბასმა მას ამირ ალ-უმარას ტიტული უბოძა და ფარსის პროვინციის მმართველად დანიშნა. სამხედრო ექსპედიციების დროს იგი მთელი ირანის ჯარის მთავარსარდლად-სპასალარად ითვლებოდა. სწორედ მისი აქტიური მონაწილეობით განახორციელა შაჰ აბასმა სამხედრო რეფორმები, წყარო აგრეთვე საუბრობს შაჰ აბასისა და ალავერდი-ხანის ადამიანური ურთიერთობების შესახებ. შაჰი მის მიმართ უდიდეს პატივისცემას, ნდობასა და სიყვარულს ამჟღავნებდა. მისი თანხმობის გარეშე იგი არც ერთ გადაწყვეტილებას არ იღებდა, არც ერთ ლაშქრობას არ აწყობდა. საამისო მასალა უხვადაა დაცული ქართულ, სხვა სპარსულ, სომხურ და ევროპულ წყაროებში.

განსაკუთრებით საინტერესოა ისქანდერ მუნშის „აბასის ქვეყნის დამამშვენიებელი ისტორიის გაგრძელება“. ამ ნაწილში უკვე საუბარია ალავერდი ხანის ვაჟების იმამ ყული-ხანისა და დაუდ-ხანის შესახებ, განსაკუთრებით კი მისი უფროსი ვაჟის სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ.

1614 წლიდან იწყება იმამ ყული-ხანის ფარსის პროვინციის გამგებლის, ბეგლარბეგის სამხედრო-პოლიტიკური კარიერა. 1622 წელს მისი მეთაურობით, სპარსეთის ჯარმა ინგლისის ფლოტის დახმარებით დაიბრუნა კუნძული ჰორმუზი, რომელიც მნიშვნელოვანი სტრატეგიული და სავაჭრო ცენტრი იყო სპარსეთის ყურეში. წარმატებული სამხედრო ოპერაციის წყალობით იგი ირანის გმირად იქცა. სამხედრო ხომალდებისა და სავაჭრო გემების მშენებლობა სეფიანთა ირანში მიმდინარე სამხედრო და ეკონომიკური რეფორმების შემადგენელი ნაწილი იყო. იმამ ყული-ხანს, როგორც გამჭრიახ პოლიტიკურ და სამხედრო მოღვაწეს, კრავდ ესმოდა ამ რეფორმების მნიშვნელობა. ამიტომ იყო, რომ მან პირველად ირანის ისტორიაში მის მიერ დაფუძნებულ საპორტო ქალაქ ბენდერ-აბასში (აბასის ნავსადგური) დაარსა გემთსაამშენებლო ქარხანა. ისქანდერ მუნშის წყარო უხვ მასალას გვაწვდის აგრეთვე უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის უკანასკნელი დღეების შესახებ. იმამ ყული-ხანის სიკვდილით დასჯისა და მისი ოჯახის ამოწყვეტის მიზეზების საკუთარ ვერსიას ვთავაზობს მე-17 ს-ის ცნობილი ისტორიკოსი.

წყარო მეტად მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ ავტორი სეფიანთა ინტერესების ჭრილში (ეს ბუნებრივიცაა, რადგან იგი ამ სახელმწიფოს ინტერესებს დამცველად გვევლინება) განიხილავს თეიმურაზ I-ის მიერ წარმოებულ განმათავისუფლებელ ომებს და მის ურთიერთობას უნდილაძეთა უმცროს წარმომადგენელთან დაუდ-ხანთან. ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით საუბრობენ ქართული წყაროები და ხაზს უსვამენ დაუდ-ხანის როლზე, მის მნიშვნელობაზე ირან-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიაში.

XVII საუკუნის ირან-საქართველოს ურთიერთობების, სეფიანთა ირანში ქართველთა დაწინაურების საკითხების შესწავლისას სხვა სპარსულ წყაროებიდან დიდი მნიშვნელობა აქვს "თაზქერე-იე ალ-მოლუქის" მეტად საინტერესო და უხვმასალას, აგრეთვე ისეთ საინტერესო სპარსულ წყაროებს როგორცაა: "რუზ-ე ალ-საფავიე", "საზმან-ე ედარი ჰოქუმათ-ე საფავიე" (სეფიანთა მმართველობის ორაგანოები).

ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგად არის შესწავლილი ქართველთა დაწინაურების საკითხი, აგრეთვე უნდილაძეთა გვარის წარმომადგენელთა ცხოვრება და მათი როლი ირანის სახელმწიფოს სამხედრო-პოლიტიკურ სარბიელზე. პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ამ საკითხის უკეთ შესწავლისთვის გამოყენებულ იქნა, ჩვენს მიერ, ლიტერატურული წყაროები – თეზქერეები, სადაც საკმაოდ საინტერესო

მასალებია დაცული უნდილაძეთა გვარის წარმომადგენელთა ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ.

სპარსულ ლიტერატურულ წყაროებში, ისევე, როგორც ისტორიულ წყაროებში უხვი მასალაა წარმოდგენილი და ბევრს საუბრობენ იმამ ყული-ხანის და მისი პირდაპირი შთამომავლების ლიტერატურულ-პოეტურ მოღვაწეობაზე და გვთავაზობენ მათ პოეტურ ნიმუშებს. მათ შორის უმთავრესია ნასრაბადის "თაზქარე-იე ალ-შოარა". იმამ ყული-ხანმა, ამ წყაროების მიხედვით შირაზის სასახლე ლიტერატურისა და პოეზიის ცენტრად აქცია, მეგობრობდა მრავალ პოეტთან და მხატვართან. როგორც ცნობილია, ლიტერატურა-პოეზია სეფიანთა ხანაში მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა, მრავალი ირანელი და გასპარსელებული ქართველი პოეტი (ბაზმი, ქაუქაბი), იძულებული გახდა დაეტოვებიათ ირანი და ლუკმა-პურის სამეზნელად ინდოეთში წასულიყვნენ, სადაც ყოველგვარი პირობები იყო შექმნილი, დიდი მოღოლი შაჰების მიერ, პოეტების, მხტვრებისა და მუსიკოსებისათვის. უნდა ითქვას, რომ ფარსის პროვინცია – შირაზი, ირანის სხვა რეგიონებისაგან განსხვავებით მრავლად იზიდავდა შიიტური რელიგიური დოგმებისაგან „შევიწროებულ“ პოეტებს, მხტვრებს, მუსიკოსებს, რომლეთაც იმამ ყული-ხანი მფარველობდა. ამ წყაროებში მრავალი ფაქტია თავმოყრილი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ის თავისი დროის პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანი ყოფილა, რომელიც გატაცებული იყო პლატონითა და არისტოტელეთი.

რაოდენ საკვირველი არ უნდა იყოს, ნასრაბადის ლიტერატურული წყარო საუბრობს იმის თაობაზე, რომ იმამ ყული-ხანმა ირანის ისტორიაში პირველად დაარსა საწარმო-მანუფაქტურა იმდროინდელი ევროპული წარმოებითა და ტექნოლოგიებით. აქ დამზადებული და შეკერილი ტანსაცმელით კი დაუდ-ხანი თავს იწონებდა ევროპის სახელმწიფო ელჩების, კათოლიკე მისიონერებისა და მოგზაურთა წინაშე (10, გვ.15).

XVII საუკუნის დასაწყისში ირანის ლიტერატურულ ასპარეზზე მოღვაწე ქართველ პოეტებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირათ უნდილაძეთა გვარის წარმომადგენლებს: შო'ლას, მადჰუმს, მოსი-ბეგს. რამდენიმე სპარსულმა წყარომ შემოგვინახა ცნობები მათი ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ. მათ შორის უმთავრესია ნასრაბადის ლიტერატურული წყარო: „თაზქარე-იე ალ-შოარა“. აქ წარმოდგენილია XVII საუკუნის ირანში მოღვაწე ასეულობით პოეტის, ისტორიკოსის, კალიგრაფის, მხატვრის, ბიოგრაფია და პოეტური ნიმუშები. ამ წყაროს მიხედვით

მრავალი ისტორიული ფაქტი დგინდება ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მიღებულია მოსაზრება, რომ შაჰ სეფიმ უნდილაძეთა გვარი მთლიანად ამოჟლიტა. ამ წყაროს მიხედვით კი ვგებულობთ რომ, იმამ ყული-ხანის რამდენიმე ვაჟი გადაურჩა შაჰის რეპრესიებს და მათ ლიტერატურულ ცხოვრებას მიჰყვეს ხელი. აგრეთვე ერთი საინტერესო ფაქტი წარმოჩნდა: იმამ ყული-ხანის შვილიშვილი მოსიბ-ბეგი, პაპის მიერ დაარსებულ საპორტო ქალაქ ბენდერ-აბასში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, იგი გარკვეული პერიოდი ამ მნიშვნელოვანი ქალაქის გამგებელიც ყოფილა. მირზა მოჰამედ თაჰერ ნასრაბდის წყარო უნდილაძეების პოეტურ ნიმუშებს გვთავაზობს და ჩვენს მიერ მათი თარგმნა პირველი ცდაა ქართულ ენაზე. ფაქტია, რომ უნდილაძეთა გვარის წარმომადგენლები ურიგო პოეტები არ ყოფილან. ჩანს რომ, მათ საპატიო ადგილი ეჭირათ სეფიანთა ირანის ლიტერატურულ სარბიელზე. მათი ლექსები არც შინაარსით, აზრის ლაკონურობით, მოხდენილი გამონათქვამებით და არც ტექნიკური შესრულების მხრივ არ ჩამოუვარდება სეფიანთა ხანის პოეტთა ლექსებს. ეს ასე რომ არ ყოფილიყო, ბუნებრივია ისინი და მათი პოეტური ნიმუშები, XVII ს.-ის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ლიტერატურულ თაზქერეში „ალ-შოარაში“ ანუ ნასრაბდის წყაროში არ მოხვდებოდნენ.

ჩვენი ცდაა ამ წყაროზე და პარალელურად არსებული სხვა თეზქერეების: "შამ-ე ანჯომანის", "სობჰ-ე გოლშანის", "რიაზ ალ-რაფინის", "თაზქარე-იე მეიხანეს", "თაზქარე-იე რუზ-ე როუშანის" მიხედვით გამოგვეკვლია უნდილაძეთა წარმომადგენლებთან დაკავშირებული ისტორიული ფაქტები, გაგვერკვია ირანში ამ დიდი ავტორიტეტის მქონე მოღვაწეთა ისტორიული როლი სეფიანთა ირანის სახელმწიფოს პოლიტიკურ, სავაჭრო-ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. აგრეთვე, შეგვესწავლა მათი პოეტური ნიმუშები, რომელსაც წყარო გვთავაზობს და მდიდარი ტრადიციების მქონე სპარსულ ლიტერატურაში მათთვის კუთვნილი ადგილი მიგვეჩინა.

შემდეგი მნიშვნელოვანი წყარო, რომელიც ჯერ ირანში, და შემდეგ ინდოეთში მოღვაწე ქართველი პოეტების შესახებ საუბრობს, გახლავთ: „არფან ალ-შაყინი“. ეს წყარო გვაწვდის ბაზმი ყუზი გორჯის ბიოგრაფიას და გვთავაზობს მის ლექსებს, რომელიც უნდა ითქვას, რომ გამოირჩევა ორიგინალურობით, სიტყვათათამაშით; მის ხელში დაზალი საოცრად ლაკონურია. მისი ლექსები ისეთი ცნობილი, პოპულარული ყიფილა ირანში, რომ რამდენიმე პოეტურ ანთოლოგიაში სხვა პოეტთა სახელით არის შესული.

სხვა ლიტერატურული წყაროების შეჯერება-გაანალიზების შედეგად დადგინდა, რომ სწორედ ის გახლავთ ავტორი სადაო პოეტური ქმნილებებისა.

ქართულ იტორიოგრაფიაში ნაკლებად არის ცნობილი ქართლის მეფის ბაგრატ VII (ბაგრატ მირზას) ლიტერატურული მოღვაწეობა. სპარსული ისტორიული წყარო - ისქანდერ მუნშის „აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია“ და ზემოთ ჩამოთვლილი ლიტერატურული წყაროები, მრავალ საინტერესო ისტორიულ ფაქტებს გვაწვდის და მისი შემოქმედებიდან ძალიან ორიგინალურ ლექსებს გვთავაზობს.

ქართული საისტორიო თხზულებებიდან, უპირველს ყოვლისა აღსანიშნავია ფარსადან გორგიჯანიძის „ისტორია“, რომელშიც გაშუქებულია მთელი რიგი მოვლენები ქართლში ქრისტიანობის გავრცელებიდან მოყოლებული 1694 წ-დე. ფარსადან გორგიჯანიძე 1616 წელს ქართლის ვალის, როსტომის (1632-1658) მიერ ირანში გაიგზავნა ქ. ისფაჰანის ტარულად. ფაქტიურად იგი იყო როსტომის (რომელიც 1618 წლიდან ისფაჰანის ტარულა იყო) ნაცვალი (39, გვ.25). ირანში ფარსადან გორგიჯანიძის საქმიანობის შესახებ საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის შაჰ-აბას II-ის (1642-1666) კარის ისტორიკოსი მუჰამედ თაჰერ ვაჰიდი. მის მიხედვით, ქართლის მეფე – როსტომი, რომელიც სიკვდილამდე ისფაჰანის ტარულად ითვლებოდა და 1632 წელს ქართლის სამეფო ტახტზე ასვლის შემდეგ, თავის ნაიბებს ისფაჰანში თავად ნიშნავდა, ერთი პირობით, თუ იგი „ისლამის მიღებით შეიმოსებოდა“. აღნიშნული მოთხოვნის დაკმაყოფილების შემდეგ, ფარსადანი თავისი მოვალეობის შესრულებას შეუდგა. ირანში მაღალ თანამდებობაზე მყოფი ფარსადანი უეჭველად ინფორმირებული იქნებოდა მაშინდელი პოლიტიკური მოვლენების შესახებ, მას ხელი მიუწვდებოდა აგრეთვე ირანის ოფიციალურ დოკუმენტებზე, ისტორიულ საბუთებსა და სიგელებზე. აქედან გამომდინარე, მას საკმაოდ კარგად უნდა სცოდნოდა, ირან-საქართველოს ურთიერთობების სხვადასხვა საკითხები. ასე რომ, ფარსადან გორგიჯანიძის საისტორიო თხზულებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს XVI-XVII ს.ს ირან-საქართველოს ურთიერთობების შესასაწავლად. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ავტორი თვითმხილველად გვევლინება ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის, კერძოდ, XVII საუკუნის დასაწყისში მიმდინარე ისტორიული პროცესების გადმოცემისას. აგრეთვე, მეფე ვახტანგ VI-ის (1703-1724) მიერ ჩამოყალიბებული „სწავლულ კაცთა“ კომისია, რომელსაც დაევალა, „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხების შევსება-რედაქტირება და მათი გაგრძელება XVIII ს-დე. „სწავლულ კაცებს“ საშუალება ჰქონდათ უფრო ფართოდ და

საფუძვლიანად გაეშალათ თავიანთი მოღვაწეობა და ესარგებლად ყველანაირი წყაროთი, რომელიც საქართველოში არსებობდა. ფარსადან გორგიჯანიძისაგან განსხვავებით, რომელიც ირანში ცხოვრობდა და არ შეეძლო ისტორიისათვის საჭირო ყველა მასალით ესარგებლა და იძულებული იყო, საქართველოს შესახებ ცნობების გადმოცემისას სპარსულ საისტორიო მწერლობას დაყრდნობოდა. ქართული საისტორიო მეცნიერება განვითარების ახალ საფეხურზე აიყვანა სახელოვნო ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა, მეფე ვახტანგ VI-ის ვაჟმა, ვახუშტი ბატონიშვილმა (1696-1757), რომელმაც შეადგინა საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XVII ს-ის შუა წლებამდე.

ფ. გორგიჯანიძის, ბერი ეგნატაშვილის, ვახუშტი ბაგრატიონის ქართული წყაროები ჩვენთვის საინტერესო იყო დაუდ-ხან უნილაძეზე იქ არსებული ცნობებისა და ინფორმაციის გამო. როგორც ცნობილია, ალავერდი-ხანის უმცროს ვაჟს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თეიმურაზ მეფესთან და აქტიურად მონაწილეობდა ირან-საქართველოს ურთიერთობებში და ხშირად საქართველოს ინტერესების სასარგებლოდ მოქმედებდა. ქართული წყაროები დადებითად აფასებენ მის მონაწილეობას 1632-33 წ.წ. აჯანყებაში, მაშინ, როცა ის განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგი იყო. და ბოლოს, სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი ქართული წყაროები დაუდ-ხანს უნილაძედ მოიხსენიებს. XVII ს-ის ირან-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობებზე გავლენა იქონია ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე დაწინაურებულმა ქართულმა ელემენტმა, კერძოდ კი დიდია დაუდ-ხან უნილაძის დამსახურება აღნიშნული საუკუნის 20-იანი წლების ირან-საქართველოს ურთიერთობების სფეროში. ზემოთ ჩამოთვლილი ქართული წყაროების გაანალიზებისა და სპარსულთან შეჯერების შედეგად კეთდება დასკვნა, რომ თეიმურაზმა სწორედ დაუდ-ხანის დახმარებით დაიბრუნდა ქართლ-კახეთის სამეფო გვირგვინი და აიძულა შაჰი საქართველოს ამ რეგიონების მეფედ ქრისტიანი თეიმურაზი ეცნო, ხელი აეღო გაყიზილბაშებაზე და აღედგინა საქართველოს მიმართ ვასალური დამოკიდებულება, რომელიც არ გამორიცხავდა „ქართველობას“ და არ ეხებოდა ყმა-მამულის მფლობელობას და კვლავ აღედგინა ორენოვანი საბუთები.

ისტორიოგრაფია. XVII საუკუნის ირან-საქართველოს მრავალმხრივი პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ურთიერთობების ამსახველი მთელი რიგი საკითხები საფუძვლიანად არის წარმოდგენილი როგორც ქართულ, ისე რუს და

ევროპელ მკვლევართა სამეცნიერო ნაშრომებსა და პუბლიკაციებში. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მიმართულებით დიდი სამუშაო შესრულებული. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია სახელოვან ქართველ ისტორიკოსთა: ნ. ბერძენიშვილის, ივ. ჯავახიშვილის, ვ. გაბაშვილის ფუნდამენტური ნაშრომები, რომლებშიც უშუალოდ საქართველოსთან ერთად დამუშავებულია ირან-საქართველოს ურთიერთობის ამსახველი არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ქართველ აღმოსავლეთმცოდნე ისტორიკოსთა უდიდესი წვლილი საქართველოსა და სეფიანთა ეპოქის ირანის ურთიერთობის შესწავლაში. მათ (კ. კუცია, თ. ნატროშვილი, დ. კაციტაძე, რ. კიკნაძე, ნ. გელაშვილი, გ. ბერაძე და სხვ.) გამოკვლევებში მრავალი საყურადღებო პრობლემა და საკითხია დამუშავებული, განსაკუთრებით საყურადღებოა ისეთი პუბლიკაციები, რომლებიც ეხება ირანში მცხოვრებ და მოღვაწე ქართველებს, მათ დაწინაურებას ირანის სამხედრო, პოლიტიკურ და კულტურულ ასპარეზზე. აგრეთვე, ქართველ მეფე-მთავართა სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება ირანის ხელისუფლებასთან.

სეფიანთა ეპოქის ირანის მეცნიერულ შესწავლაში უდიდესი წვლილი მიუძღვით რუს ორიენტალისტ მკვლევარებს, რომელთა ნაშრომებში ირანის ისტორიის ცალკეული საკითხებია დამუშავებული. მათი ჩამოთვლა მეტად შორს წაგვიყვანდა, ამიტომ აქ ვჯერდებით მხოლოდ იმ ავტორთა დასახელებას, რომელთა პუბლიკაციები უშუალოდ ჩვენს თემას ეხმაურება.; ასეთებია: ი. პეტრუშევსკი, ა. რახმანი, ნ. პიგულევსკაია, ა. იაკუბოვსკი, მინორსკი, გ. ალიევი და სხვა.

მეტად მნიშვნელოვანია სეფიანთა ირანის ისტორიიდან ჩვენთვის საინტერესო საკითხების შესწავლისათვის ევროპელ მეცნიერთა ნაშრომები. ეს უდაოდ აიხსნება იმ მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზით, რომელსაც მათი გამოკვლევები ეფუძნება. შედარებით ადრინდელი ხანის ავტორთაგან აღსანიშნავია: ჯ. მალკომი, დ. ლანგი, და სხვა. სეფიანთა ირანის ისტორია მონოგრაფიულად აქვს შესწავლილი ტორონტოს უნივერსიტეტის პროფესორს რ. სეივორის. მის ნაშრომში თანმიმდევრულადაა განხილული ირანის ისტორია სეფიანების გენიალოგიით დაწყებული ავღანთა შემოსევებამდე, გაშუქებულია ირანის ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასთან. ასე რომ, ნაშრომში წარმოდგენილია სეფიანთა ეპოქის თითქმის ყველა სფერო.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ფუნდამენტური ნაშრომები თვალსაჩინო ევროპელი და ამერიკელი ორიენტალისტებისა: ჩ. მელვილის, ლ. კრომფტონის, რ.

მათის, ჩ. მეღვილის და სხვათა ნაშრომები, სადაც დეტალურადაა შესწავლილი სეფიანთა ირანის საგარეო პოლიტიკა, ეკონომიკა, ლიტერატურა, პოეზია, რელიგია, ხელოვნება.

დაბოლოს, საინტერესოა ირანელ ისტორიკოსთა ნაშრომების გაცნობა. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ირანელ მკვლევართა პუბლიკაციები გამოირჩევა მასალის სიუხვითა და მრავალფეროვნებით, რაც განპირობებულია იმ მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზით, რასაც მათი ავტორები ფლობენ. ამ ნაშრომთა უმრავლესობა ეფუძნება სპარსულ და ოსმალურ პირველწყაროებს, მსოფლიოს სხვადასხვა სიმკვლეთსაცავებში დაცულ იშვიათ დოკუმენტებსა და საარქივო მასალას, აგრეთვე კერძო კოლექციებში არსებულ ხელნაწერებს. დიდი წვლილი მიუძღვის სეფიანთა ირანის შესწავლაში ნასროლა ფალსაფის, რომელსაც დეტალურად აქვს გამოკვლეული აქვს აღნიშნული პერიოდი. აღსანიშნავია აგრეთვე აჰმედ გოლჩინ მანის მონოგრაფია, რომელიც ფუნდამენტურია სეფიანთა ხანის მწერლობის შესწავლის თვალსაზრისით. მათ ნაშრომებში დაცული უხვი მასალა საშუალებას იძლევა ბევრი უცნობი ფაქტი თუ მოვლენა გამოვლინდეს, ან ჩვენს ისტორიოგრაფიაში უკვე ცნობილი ამბავი სხვა კუთხით გაშუქდეს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ისეთი ცნობები, როგორიცაა: ირანში ნებით თუ ძალით მოხვედრილ ქართველთა ცხოვრება და მოღვაწეობა, მათი დაწინაურება სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ, კულტურულ ასპარეზზე.

თავი I

ირან-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნეში და ქართველთა დაწინაურება სეფიანთა ირანის კარზე

ირან-საქართველოს სოციალურ, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობა, XVII საუკუნის დასაწყისში ძალზე მრავალფეროვანი და საინტერესოა. ეს პერიოდი საინტერესოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ XVI ს-ის დამდეგს ჩამოყალიბებულმა სეფიანთა სახელმწიფომ (1501-1722) აღნიშნულ პერიოდში თავისი განვითარების ზენიტს მიაღწია და ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობაში ახალი ხანა დაიწყო.

შაჰ აბასი, თავისი წინამორბედი სეფიანი შაჰების მსგავსად, ძალზე ენერგიულად შეუდგა აგრესიულ-დამპყრობლური პოლიტიკის განხორციელებას, უპირველეს

ყოვლისა, ამიერკავკასიის ქვეყნების მიმართ. ირანის მისწრაფებები ახლო აღმოსავლეთში მკვეთრად დაუპირისპირდა იმ დროისათვის უკვე ძლიერ ოსმალეთის ინტერესებს. ირან-ოსმალეთის დაპირისპირების ერთ-ერთი უმთავრესი ობიექტი კი საქართველო იყო, რომელიც მთელი XVI და XVII ს-ის მანძილზე ორ სახელმწიფოს შორის გაუთავებელი ომების ასპარეზს წარმოადგენდა. ამდენად, XVII ს-ის პირველ მესამედში, ირან-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული იყო ერთის მხრივ ირან-ოსმალეთის, მეორეს მხრივ კი ოსმალეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე.

XVI ს-ის შუა ნახევრიდან იწყება რუსეთის გააქტიურება სამხრეთში, საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვრებთან. ირან-ოსმალეთ- საქართველოს გამწვავებულ ურთიერთობებს ზედ დაერთო რუსეთის ინტერესები ამიერკავკასიაში, ამგვარად, ამ სამი უდიდესი სახელმწიფოს ინტერესები გადაჯაჭვული აღმოჩნდა საქართველოსთან მიმართებაში.

სამართლიანად შენიშნავს აკ. ნ. ბერძენიშვილი, რომ XVII-ის დასაწყისისათვის „საქართველო ასე უმეზობლო, უკეთილმეზობლო, ასე მტერშემოცვული არასოდეს ყოფილა“. (32.გვ.47) ამ დროისათვის საქართველო დაქუცმაცებულ ქვეყანას წარმოადგენდა. ჩვენი ქვეყნის დაშლილობას, აღნიშნული პერიოდისათვის, დაემთხვა ოსმალეთის იმპერიისა და სეფიანთა ირანის გამლიერებას. ამიტომ ამ ტერიტორიაზე ომებსა და რბევა-თარეშთან ერთად, ისინი ყოველ ღონეს მიმართვადნენ აქ ფეოდალური დაშლილობის შენარჩუნებისა და გაღრმავებისათვის, ქართულ სამეფოთა შორის წინააღმდეგობათა გამწვავებისათვის, მეფე-მთავართა თავის მხარეზე გადაბირებისათვის.

ქართველი ხალხი თავგანწირვით იბრძოდა უცხო დამპყრობელთა წინააღმდეგ. მიუხედავად ამისა, XVI საუკუნის პირველ ნახევარში მიმდინარე ირან-ოსმალეთის ორმოცდაათწლიანი ომის შედაგად, საქართველო დანაწილებული აღმოჩნდა ახლო აღმოსავლეთის ორ იმპერიას შორის; 1555 წლის ამასიის ზავის თანახმად დასავლეთ საქართველო ოსმალეთს ერგო, აღმოსავლეთ საქართველო კი სეფიანთა ირანს. კიდევ გართულდა საქართველოს საშინაო და საგარეო ვითარება (XVI საუკუნის 80-90-იან წლებში) მაშინ, როდესაც თურქ-ოსმალებმა თითქმის მთელი ამიერკავკასია დაიპყრო და საქართველოს სამცხე-საათაბაგოც მოსწყვიტა. ასე დაირღვა საქართველოს

ტერიტორიული მთლიანობა და დაბრკოლდა ქართველთა ეროვნული შეკავშირება-გაერთიანების პროცესი.

სეფიანთა ირანი შაჰ აბასის ენერგიული, მიზანდასახული მოღვაწეობის წყალობით XVI-XVII საუკუნის მიჯნაზე უკვე ცენტრალიზებულ და საკმაოდ ძლიერ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. იგი სავსებით შეგნებულად იზიდავდა ცნობილ ქართველ სარდლებსა და პოლიტიკურ მოღვაწეებს. იგი ყოველთვის ცდილობდა ნიჭიერი, ენერგიული ქართველები თავიანთ სამშობლოში მიმდინარე პროცესებისაგან ჩამოეშორებინა (არ მიეღოთ მონაწილეობა ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში) და თავის გარშემო შემოეკრიბა და მათი ძალა, უნარი და შესაძლებლობა ირანის ინტერესების სასარგებლოდ გამოეყენებინა. ევროპული წყაროები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ შაჰ აბასი დიდად აფასებდა ქართველების სამხედრო ნიჭსა და უნარს.

საერთოდ, სეფიანთა ირანის კარზე კავკასიური და კერძოდ, ქართული ელემენტის წამოწევა დაკავშირებულია საქართველოში მიმდინარე კლასობრივ ბრძოლასა და შინაომებზე. XVII ს-ის პირველ მეოთხედში სეფიანთა ირანმა ახალი ძალით განაახლა ბრძოლა საქართველოს დასაპყრობას. მას სურდა „გურჯისტანის საკითხი“ ერთხელ და სამუდამოდ გადაეწყვიტა და საქართველო მაჰმადიანურ სახანოდ გადაექცია. სეფიანთა ირანის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი შაჰ აბასი (1587-1629) შესანიშნავად ერკვეოდა ქართული ფეოდალური საზოგადოებების წინააღმდეგობებსა და ძალთა განწყობილებაში. ის მიმართავდა სხვადასხვა საშუალებებს ქართული ფეოდალური საზოგადოების სხვადასხვა ფენის მისამხრობად, ირანის მხარეზე გადასაყვანად, ირანის სამსახურში გამოსაყენებლად. ამ მხრივ ერთი უმთავრესი საშუალებათაგანი იყო ქართველების დაწინაურება ირანის პოლიტიკურ დ სამხედრო სარბიელზე. „ვინც კი საქართველოში რითიმე უკმაყოფილო იყო, ირანში ეძებდა სამართალს, მეტოქე-მოწინააღმდეგის წახდენას, გაკეთება-გამდიდრებას, სახელის მოხვეჭას. შაჰ აბასი ყველას პატივით იღებდა, ჯამაგირს უჩენდა, თიულებს ურიგებდა, „წყალობას“ არ აკლებდა. მათგან იგი მხოლოდ გამაჰმადიანებას მოითხოვდა.“ ვისაც დაწინაურება, წარმატება და მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესება სურდა, ირანში მიდიოდა, ყულის ჯარში შედიოდა. „თაზქირათ აღ-მოლუქის“ ცნობით, შაჰის ღოღამი ყოველწლიურად 18 000 თუმანს იღებდა გასამრჯელოს სახით. თუმცა ყულის ჯარის შესავსებად, შაჰი მუქარ-იძულებასაც მიმართავდა. ამგვარად, ნებით თუ ძალით მოხვედრილი ქართველი უცხო ქვეყანაში

მკვიდრდებოდა, თავისი ნიჭითა და უნარით დიდ წარმატებებს აღწევდა, პოლიტიკურ, სამხედრო თუ კულტურულ სარბიელზე. ისინი დიდი ავტორიტეტითა და გავლენით სარგებლობდნენ მთელს ირანში. უნდა აღინიშნოს, რომ უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, რამაც ირანში ქართულ-კავკასიური ელემენტის მთელი ძალით აღზევება განაპირობა, ირანში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები იყო, კერძოდ შაჰ აბასის მიერ წამოწყებული რეფორმები, რომლებიც უპირველეს ყოვლისა, სეფიანთა სახელმწიფოს ცენტრალიზებას, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ისახავდა მიზნად. 1590 წელს ოსმალეთთან დაზავების შემდეგ შაჰ აბასი ენერგიულად შეუდგა მის განხორციელებას. ეს ღონისძიებები პირველ რიგში მიმართული იყო მეტისმეტი აღზევებული და გაძლიერებული ყიზილბაში ამირების წინააღმდეგ, რომლებმაც თავის დროზე დადებითი როლი შეასრულეს სეფიანთა ირანის სახელმწიფოს წარმოქმნასა და განმტკიცების საქმეში. ყიზილბაშური ტომები ირანის მთავარ დასაყრდენ სამხედრო ძალას წარმოადგენდნენ, მოგვიანებით (შაჰ თამაზის ხელმწიფობის პირველ წლებში) იმდენად გაძლიერდნენ, რომ ფაქტიურად მთელი ძალაუფლება იგდეს ხელთ (54, გვ.66). შაჰის კარსა და სახელმწიფოში პირველობისა და გავლენის მოპოვებისათვის განუწყვეტლივ წარმოებდა მათ შორის ფეოდალური შინაომები. ყიზილბაში ამირების თვითნებობა და მუდმივი ტომობრივი შუღლი იყო ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი სეფიანთა სახელმწიფოს პოლიტიკური დასუსტებისა, ეკონომიკური დაქვეითებისა, რაც ასე მკვეთრად გამოვლინდა შაჰ თამაზის მეფობის დროს. მხოლოდ შაჰ აბასმა შეძლო მიეღო გადაწყვეტილება მათი საბოლოო აღგმვისა და დამორჩილებისა. ის არ ერიდებოდა ურჩი ტომების ამოწყვეტასა და მათი ამირების თანამდებობიდან გადაყენებას და ა. შ.

შაჰ აბასმა პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე აღზევებული ყიზილბაში ამირების ძალაუფლებას სრულიად შეგნებულად დაუპირისპირა სპარსული და ქართულ-კავკასიური ელემენტი, რომლის წინ წამოწევით ახალი, საიმედო საყრდენი შეუქმნა ცენტრალურ ხელისუფლებას. კავკასიურმა ელემენტმა უპირველეს ყოვლისა პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე მოიკიდა მტკიცედ ფეხი. შაჰ აბასს, როგორც გამჭრიახ პოლიტიკოსს, კარგად ესმოდა, რომ ირანის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, ქვეყნის მთლიანობის შენარჩუნება, შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ცენტრალური ხელისუფლება ნაწილობრივ მაინც დამოუკიდებელი იქნებოდა ყიზილბაშური ლაშქრისაგან და ისეთი სამხედრო

ძალა ეყოლებოდა, რომელიც მხოლოდ მას დაემორჩილებოდა და მის განკარგულებაში იქნებოდა. ყიზილბაშთა პოზიციების შესუსტება და სპარსული და კავკასიური ელემენტის წინ წამოწევა და გაძლიერება შაჰ აბასის სამხედრო რეფორმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტია. ფეოდალური ლაშქრის – ყორჩის ჯარის გვერდით შეიქმნა მეთოფეთა კორპუსი – თუფენგჩიები, საარტილერიო ნაწილი – თოფჩიები და ღოლამთა ანუ ყულის ჯარი, რომელიც მთლიანად გამაჰმადიანებული ქართველების, სომხებისა და ჩერქეზებისაგან შედგებოდა. (ყულის ჯარი თურქული იანიჩრების მაგალითზე შეიქმნა). ყულარ-აღასი მიღებული წესის თანახმად ყოველთვის აუცილებლად ქართველი უნდა ყოფილიყო. ყულის ჯარი (12 000) სხვადასხვა საშუალებებით ივსებოდა (54, გვ.58). ნაწილს ნაყიდი ქრისტიანი ტყვეები, ნაწილს კი ამიერკავკასიიდან გამოგზავნილი ახალგაზრდები შეადგენდნენ, რომელნიც გამაჰმადიანების შემდეგ ყულის კორპუსში შეჰყავდათ. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ყულის ჯარის შევსებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა შაჰ აბასის იმ პოლიტიკას, რომელიც გულისხმობდა ამიერკავკასიის მოსახლეობის ირანში გადასახლებას. ამით ის ორ საქმეს აკეთებდა. მოსახლეობისაგან დაცლილი ქვეყანა ეკონომიურად და კულტურულად ქვეითდებოდა, მცირდებოდა მისი სამხედრო შესაძლებლობები, ხოლო ირანში ჩასახლებული ტყვეების საქმიანობა ხელს უწყობდა იქ სოფლის მეურნეობისა და ვაჭრობა-ხელოსნობის აყვავებას. ამასთანავე მხნეობითა და გულადობით განთქმული ქართველები ერთგული სამსახურის საზრათად ხშირად მაღალ თანამდებობებზე ინიშნებოდნენ და ირანის ბედ-იღბალში ხშირ შემთხვევაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართულ-კავკასიური ელემენტის წამოწევა დაკავშირებულია, როგორც საქართველოში მიმდინარე პროცესებთან, ასევე, ირანსა და ახლო აღმოსავლეთში. XVII ს-ის დასაწყისისათვის, ისევე როგორც წინა პერიოდში ირან-ოსმალეთის ინტერესების მთავარი ობიექტი ამიერკავკასიის ქვეყნები და მასზე გამავალი სავაჭრო-სატრანზიტო გზები და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ტერიტორიები იყო. მიუხედავად იმისა, რომ 1555 წელს, ამ ორ ქვეყანას შორის ზავი დაიდო, რომლის მიხედვითაც დამპყრობლები ცნობდნენ მოპირდაპირე მხარეს მიერ მიღწეულ სამხედრო წარმატებებს, ამ ზავის პირობები ოსმალეთისა და ირანისათვის არ იყო მისაღები, რადგანაც არ წყვეტდა არც ამიერკავკასიის და არც „გურჯისტანის საკითხს“, არც ოსმალეთისა და არც ირანის სახელმწიფოს ინტერესების სასარგებლოდ.

ირან-ოსმალეთის ინტერესები განსაკუთრებით სამცხე-საათაბაგოს დაუფლების საკითხში ეჯახებოდნენ ერთმანეთს. სამცხის დაპყრობით ოსმალეთს გზა ეხსნებოდა ქართლ-კახეთსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შესაჭრელად, ხოლო დასავლეთ საქართველოსა და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთ ნაწილის დაპყრობით, შავი ზღვის სანაპიროზე გასვლა, ხოლო იქედან უმოკლესი გზით დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან დაკავშირება ირანის მნიშვნელოვან საზღვრულს წარმოადგენდა(62.გვ.35). იმ პერიოდისათვის ირანი მთელ ახლო აღმოსავლეთში ერთადერთი ძალა იყო, რომლის დაპირისპირება შესაძლებელი იყო ოსმალეთთან. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ მოვლენებს ემთხვევა ანტიოსმალური კოალიციის სამზადისი დასავლეთ ევროპაში. ოსმალეთის მოწინააღმდეგედ აღმოსავლეთში ირანთან ერთად საქართველოც იყო ნავარაუდები, რადგანაც ქართველი ხალხის დაუცხრომელ ბრძოლაზე ოსმალთა დამპყრობლების წინააღმდეგ შესანიშნავად იყვნენ ინფორმირებული დასავლეთ ევროპაში. ანტიოსმალური პოლიტიკა რუსეთში, ირანში, ამიერკავკასიის ქვეყნებში და ევროპაში, ოსმალეთის იმპერიის განადგურების ფართო პერსპექტივებს უსახავდა ქართველ პოლიტიკოსებს, რომლებიც საქართველოს ინტერესებს მარჯვედ უსადაგებდნენ საერთაშორისო პოლიტიკის მოვლენებს. (ანტიოსმალური კოალიციის საფუძველს იმთავითვე ოსმალეთისაგან საქრისტიანოს დაცვა წარმოადგენდა) ანტიოსმალური კოალიციის წარმატებას ქართველი მეფეები (კახეთის მეფე ალექსანდრე) თავდაპირველად რუსეთის წინამძღოლობით ითვალისწინებდნენ, რადგან ერთმორწუნე რუსეთს იგი მუსლიმური აგრესიისაგან უნდა გამოეხსნა. ცხადია, რომ ქართული ანტიოსმალური გეგმის საბოლოო შედეგები ირანსაც ეხებოდა, რადგან ყიზილბაშური ირანი საქართველოსათვის ისეთივე მიუღებელი იყო, როგორც ოსმალეთი. ქართველ პოლიტიკოსთა ამ განზრხვას ყველაზე ადრე შაჰ აბასი მიხვდა, ამიტომ იყო, რომ ირანი ყოველ ღონეს მიმართავდა, რათა ანტიოსმალური კოალიციის წინამძღოლი ამიერკავკასიაში თავად ყოფილიყო. ვინაიდან შექმნილ სიტუაციაში შაჰ აბასს ოსმალეთის წინააღმდეგ მაჰმადიანური მოკავშირე არსად ეგულებოდა, თანამზრახველები ამ საქმეში მხოლოდ ქრისტიანულ სახელმწიფოებში შეეძლო ეპოვნა. შაჰ აბასი, როგორც გამჭრიახი პოლიტიკოსი, ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა საქართველო მთელი თავისი სამხედრო პოტენციალით ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაება ირანის ინტერესების სასარგებლოდ.

თავი II.

ნასრაზადის "თაზქერე-იე ალ შოარა"

2. 1. სეფიანთა ხანის ლიტერატურა და

ნასრაზადის "თაზქერე-იე ალ შოარა"

დიდი და მრავალფეროვანი ტრადიციების მქონე სპარსულმა ლიტერატურამ, თავის დროზე საგრძნობი გავლენა რომ მოახდინა მთელი აღმოსავლეთისა და გარკვეულწილად ქართული ლიტერატურის განვითარებაზე, სეფიანთა ეპოქაში ვერ შეინარჩუნა ის მაღალი დონე, რითაც ხასიათდება კლასიკური პერიოდი. სპარსულმა პოეზიამ დათმო საუკუნეების მანძილზე დაპყრობილი სიმაღლეები და დაცემის გზას დაადგა. საკვირელია, რომ სეფიანთა 220 წლიანი ბატონობის პერიოდში არ გამოჩენილა თუნდაც ერთი გამოჩენილი პოეტი, რომელიც კიდევ ერთხელ გაუთქვამდა სახელს აღიარებულ სპარსულ პოეზიას მსოფლიო ასპარეზზე.

სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა დაპირისპირებამ აღმოსავლეთის ქვეყნებთან (ოსმალეთი), უარყოფითი გავლენა მოახდინა ირანის კულტურულ ცხოვრებაზე, რადგან სეფიანი შაჰები თავიანთი პოლიტიკური ზრახვების განხორციელებისა და ამბიციების დაკმაყოფილებისათვის მუდმივ სამხედრო ოპერაციებს ახორციელებდნენ და ქვეყნის სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს სწორედ ამაზე ხარჯავდნენ. XVI-XVII ს.აუკუნეებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სეფიანთა სახელმწიფოს გაძლიერებას, ეროვნული კულტურის აყვავებას, ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში სპარსული (კავკასიურთან ერთად) ელემენტის დაწინაურებას. XVI ს-ში, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა სეფიანთა სახელმწიფოს დედაქალაქი თავრიზი გახლდათ, დაწინაურებული იყო აზერბაიჯანული (თურქული) ენა, რომელიც ადგილობრივი ფეოდალური არისტოკრატისათვის მშობლიური იყო. თუმცა, მოგვიანებით სახელმწიფოს ოფიციალური და სალიტერატურო ენა სპარსული გახდა და სეფიანთა ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურულ-ლიტერატურულმა ცენტრმა ისფაჰანში გადაინაცვლა.

ერთიან სახელმწიფოს ერთი იდეოლოგია სჭირდებოდა და ეს რელიგია შიიზმი იყო. გაძლიერებული შიიტური სასულიერო წოდება (1501 წელს სეფიანთა შაჰმა ისმაილ

I-მა შიიზმი სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა) და შაჰის სასახლის ფეოდალური ელიტა ზრუნავდა შიიტური რელიგიის პოზიციების გაძლიერებასა და დოგმების დაკანონებაზე. სახელმწიფოს პოლიტიკური გაძლიერება-განმტკიცების, ხელისუფლების ცენტრალიზაციის პარალელურად სულ უფრო და უფრო თვალსაჩინო ხდებოდა ფეოდალური წრეების რეაქცია. რელიგიის რეაქციულმა დამოკიდებულებამ თავისუფალი აზროვნებისა და ფილოსოფიური აზროვნების მიმართ, მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო ლიტერატურა. აღნიშნულ პერიოდში იღვენებოდა ყოველგვარი აზრი და შეხედულება, ლიტერატურა, რომელიც რელიგიურ დოგმებს და შიიტურ სქოლასტიკურ ლიტერატურას არ შეესაბამებოდა. ჰუმანური აზროვნება, ნოვატორული შეხედულება, რაც ლიტერატურული ცხოვრების მუდმივი და თანმხლები ფაქტორია, დეგრადაციის გზას დაადგა. ეს პროცესი XV ს-ის მიწურულს იწყება. როგორც ცნობილია, სპარსული პოეზია მისტიკურ-ფილოსოფიურ მოძღვრებას – სუფიზმს ეფუძნება, რომლის მიხედვით – ალლაჰი თვალთ უხილავი და გონებით მიუწვდომელია, თუმცა ადამიანის სულის სიღრმეში იყო და არის ცნობისწადილი „შეუცნობელის შეცნობისა და მიუწვდომელის წვდომისა“. გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებიც არც გონებას, არც ადმინისტრაციულ იერარქიას, ცხოვრებისეულ წესებს და არც ორთოდოქსულ ისლამის ზნეობრივ ნორმებს მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ. რელიგიამ – შიიზმმა სამყაროს შეცნობის წადილით შეპყრობილ ადამიანებს – სუფიებს, დევრიშებს, დევნა გამოუცხადა, მათზე ყოველგვარი ტანჯვა-წამება, სამშობლოდან გაძევება, სიკვდილით დასჯა – ნებადართული გახადა, რელიგიის ასეთმა რეაქციულმა დამოკიდებულებამ სუფიზმის მიმართ შედეგად ის გამოიღო, რომ სპარსულ პოეზიას ნოყიერი ნიადაგი გამოაცალა და სუფიზმი შიიტურ რელიგიურ საბურველში გახვია (90, გვ. 56).

მნიშვნელოვანი ადგილი XVI-XVII საუკუნეების ლიტერატურაში, განსაკუთრებით მის ოფიციალურ მიმართულებათა წარმომადგენელთა შემოქმედებაში, უჭირავს სუფიურ თემებს და მოტივებს. ტრადიციად იქცა, რომ პოეტებს თავიანთი პოეტური ნიმუშებისათვის სუფიური ელფერი უნდა მიეცათ. მისტიურ ხასიათს ატარებდა მრავალი ეპიკური და ფილოსოფიურ-დიდაქტიკური ნაწარმოებები (საუბარია არა სასიყვარულო ლირიკაზე). ამ პერიოდში სუფიზმი უფრო და უფრო კარგავდა თავის ოპოზიციურობას და დოგმატურ ხასიათს იღებდა. ის უკვე აღარ იყო „თავისუფალი აზრის“ მიმწოდებელი. სუფიურ ავტორთა ნაწარმოებებში რთული

აბსტრაქტური სიმბოლოების საშუალებით სუფიური სწავლების ჭეშმარიტებასა და მისტიკას გადმოცემდნენ. სუფიური ლიტერატურა ეკვროდა რელიგიურს და ასე აისახებოდა მხატვრულ ლიტერატურაში. პოეტთა შემოქმედებაში დიდ ადგილს იკავებდა მარსიე – გლოვეს ელეგია, რომელიც აღწერდა ჰუსეინის ტრაგიკულ დაღუპვას და სხვა შიიტ იმამთა მოწამოებრივ სიკვდილს, ამასთანავე ქმნიდნენ ჰიმნებს ალის და მისი ოჯახის წევრებზე. ლიტერატურაში რელიგიური თემატიკის გაძლიერება ადასტურებს ლიტერატურის ყოველდღიური ცხოვრებიდან განდგომას, ამას გარდა მან შეიძინა რიტორიკულობა და ხელოვნურობა (92, გვ.142)

სეფიანთა ხანის ლიტერატურის დაცემის ერთ-ერთი ფაქტორი ალბათ ისიც იყო, რომ ირანის ხელისუფლების წარმომადგენლები (ოფიციალური) წარმართვადნენ ირანის ლიტერატურულ ცხოვრებას. ხელისუფლების აღზევებული სეფიანები მიიღებდნენ, რათა თავიანთი პოზიციები განემტკიცებინათ პოლიტიკასა და ეკონომიკაში და, რა თქმა უნდა, ლიტერატურაშიც. შაჰის სასახლე იქცა სეფიანთა ირანის კულტურულ კერად. ლიტერატურულ ძალებს, რომელთაც არ ჰქონდათ ხელსაყრელი პირობები და სურვილი საკუთარი თვითმყოფადობის წარმოჩენისა და დამოუკიდებელი განვითარებისა, ოფიციალური იკრიბებოდა. ეს პოეტები, ორიენტირებული სასახლის წრის გემოვნებაზე, განსაზღვრავდნენ მაშინდელ ლიტერატურულ ნორმებს. სეფიანთა დინასტიის წარმომადგენლები, ამა თუ იმ პროვინციათა ბეგლარ-ბეგები გარშემორტყმულნი იყვნენ ხელოვნების მოღვაწეებით, პოეტებით, მხატვრებით, მუტრიბებით (მუსიკოსებით). XVII ს-ში ერთ-ერთი ასეთი ცენტრი იყო შირაზი, ქალაქი ფარსის პროვინციისა, რომლის ბეგლარ-ბეგი იმამ ყული-ხანი იყო. ირანის კულტურული ცხოვრების კრიზისი ძლიერი ფეოდალური მეურნეობის, ეკონომიკური და პოლიტიკური აღმავლობის, ხელისუფლების ცენტრალიზაციის პერიოდშიც გრძელდებოდა და მიზეზი ამისა იყო მზარდი ფეოდალური და შიიტური რელიგიის რეაქცია. ყოვლისშემძლე შიიტური რელიგიის ფანატიზმი და ფუნდამენტალიზმი კლავდა სულის თავისუფლებას.

სეფიანთა ხანის სპარსული პოეზიის უმთავრესი ჟანრებია: სახოტბო (პანეგირიკი) და სასიყვარულო ლირიკა – ტირილი გაუზიარებელი სიყვარულის გამო, სევდიანი განცდა წუთისოფლის წარმავლობაზე და ამაოების გამო ჩვილი, მხიარული დროსტარებისაკენ მოწოდება.

აღნიშნულ პერიოდში მოღვაწე სპარსელი პოეტები გატაცებულნი იყვნენ სამიჯნურო-სატრფიალო (რომანტიკული) (ნიზამი), საგმირო (ფირდოუსი), დიდაქტიკური (საადი) თემებით. ისინი თავიანთ პოეტურ ნიმუშებში მიისწრაფვოდნენ წაებაძათ კლასიკური პერიოდის საუკეთესო ოსტატებისათვის. ისინი თავდავიწყებით უმღეროდნენ ლეილისა და მაჯნუნის, ხოსროვისა და შირინის, ვამეყისა და აზრას რომანტიკულ სიყვარულს. აღნიშნული ხანის პოეზიაში ჩნდება მიმზაძველთა მთელი პლეადა, რომელთა ძიებანი მიმართული იყო ისევ ძველისადმი. დავიწყებული სიუჟეტებისადმი მიმართვა წარმოადგენდა ძველი ტრადიციების აღორძინებას. პოეტები ამ მიმზაძველობით ვერ აღწევდნენ ისეთ მზატვრულ სისრულეს, რითაც ონსორის, ნიზამის, ჯამის შემოქმედება ხასიათდება, სწორედ ამიტომ არ დაიკავეს მათ მნიშვნელოვანი ადგილი მათ სპარსულ ლიტერატურაში. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეპოქის დამახასიათებელი ნიშანი მიზაძვის მიზაძვაა - „გამეორების გამეორება“. მამ პოეტთა მთელი ფანტაზია და ოსტატობა მიმართული იყო ლექსის ტექნიკური მზარის სრულყოფისაკენ. სეფიანთა ხანის პოეზია მოკლებულია ხატოვანი აზროვნების სიღრმეს და სტილის დახვეწილობას, რომელმაც კლასიკური პერიოდის სპარსულ პოეზიაში (ოქროს ხანა) არნახულ სრულყოფილებას მიაღწია. ამ დროს პოეზიაში ფეხს იკიდებს რიტორიკული სტილი, ხელოვნური დახვეწილობა, სიტყვათა ჟონგლიორობა, პოეტური სახეები და ხატები უკვე მზაბლონებადაა ქცეული, განსხვავებით კლასიკური პოეზიისა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია აზრის სისადავე და განცდის უშუალობა. სეფიანთა ხანის სპარსულმა პოეზიამ როგროც ფორმით, ასევე შინაარსით ახალი სახე მიიღო. პოეზიაში ადგილი ეთმობა რთულ მეტაფორებს, დახვეწილ ალეგორიებს, შენიღბულ აზრებს, რომელთა ჩაწვდომაც საკმაოდ რთული ხდებოდა. მთელი ყურადღება გადატანილია ლექსის გარეგნული ფორმის სრულყოფაზე და ამ მზრივ სპარსული სიტყვა – უმაღლესს საფეხურს აღწევს და ფორმალიზმში გადადის. ამ პერიოდის პოეზიის დამახასიათებელი ნიშანია

„პოეტის ოსტატობა სიტყვებია და არა აზრი“. (94, გვ.87).

სეფიანთა ხანის პოეზიაში ღაზალი აღწევს არაჩველებრივ ლაკონურობას. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ამ ეპოქის ყველა გამოჩენილ ლირიკოსზე (მაგ.: საიბ ესფაჰანელი) დიდია „ღაზალის მეფის“ ჰაფეზის გავლენა. ამ პოეტთა მიერ შექმნილი ყაზალები (ღაზალები) პოეტურ სილამაზეს არაა მოკლებული, მაგრამ ჰაფეზის დონეს ვერ აღწევს.

სპარსულენოვანი მწერლობის უმნიშვნელოვანესი ცენტრი XVI-XVII საუკუნეებში დიდ მოლოლთა მუსლიმური სახელმწიფო იყო ინდოეთში. XVI ს-ის შუა ხანებში დელის სასახლესა და ინდოეთის ცალკეულ პროვინციების რეზიდენციებში მრავალფეროვანი და საინტერესო ლიტერატურული ცხოვრება დაიწყო. აქ თავი მოიყარეს შუა აზიიდან, ირანიდან, ავღანეთიდან, თურქეთიდან ემიგრირებულმა პოეტებმა. ამ ლიტერატურულ ძალებს დიდ მოლოლთა შაჰების კარზე დამოუკიდებელი განვითარების შესაძლებლობა მიეცათ (92, გვ.156).

დიდ მოლოლთა სახელმწიფოს დაარსებამ თემურ-ლენგის მე-5 თაობის წარმომადგენელ ზაჰირ-ელ-დინ ბაბრის სახელთანაა დაკავშირებული. მას სახელი ახალგაზრდობში უზბეკების წინაარმდეგ ბრძოლით გაუთქვამს. იგი 1554-1559 წლებში იპყრობს ინდოეთს და ქმნის ხელსაყრელი პირობებს ლიტერატურისა და კულტურის განვითარებისათვის. დიდი მოლოლი შაჰები: ნასრედ-დინ ჰამაიუნი, ჯალალ ედ-დინ აქბარი, ნურ-ედ დინ ჯაჰანგირი და სხვები მეტად განათლებული პიროვნებები იყვნენ. ისინი გატაცებული იყვნენ სპარსული ლიტერატურითა და პოეზიით, მეცნიერებით და ხელს უწყობდნენ ირანელი და ინდოელი ხალხის სულიერ ერთიანობას. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ზემოთ აღნიშნული შაჰები ეწოდნენ ლიტერატურულ მოღვაწეობას და ქმნიდნენ შესანიშნავ პოეტურ ნიმუშებს სპარსულ ენაზე. დიდ მოლოლთა შაჰები დიდ პატივისცემას მიაგებდნენ სპარსულ ენას. ამის დამადასტურებელია ის, რომ ისინი სახელმწიფოს მოხელეთა და ჩინოვნიკთა სხვადასხვა თანამდებობების აღმნიშვნელ სპარსულ ტერმინებს ამკვიდრებდნენ. მაგ.: აშრაფ ხანი, ეთეყად ხანი, აფზად ხანი, მაჰბათ ხანი და სხვ. ეს მაშინ, როცა სეფიანთა სახელმწიფოში მსგავს თანამდებობათა აღმნიშვნელი თურქული ტერმინები იყო დამკვიდრებული: ბეგლარ-ბეგი, ყორჩი-ბაში, ყულარ-აღასი, ყულარ-ბაში, იშიაქ-აღასი და სხვ. (87, გვ.35).

სპარსულ პოეზიას დიდი და მდიდარი ტრადიცია ჰქონდა და დიდ მოლოლთა კარზე დიდი პატივისცემით სარგებლობდა. XII ს-ში მაჰმუდ ღაზნელმა ჩაუყარა საფუძველი ინდოეთში მუსლიმური დინასტიის ხელიუფლებაში მოსვლას და ამან დასაბამი მისცა სპარსულენოვანი მწერლობისადმი ცხოველი ინტერესების დამკვიდრებას. საბედნიეროდ, საუკუნეების წინ დაწყებული ამ პროცესის შესანიშნავი გამგრძელებლები აღმოჩნდნენ დიდ მოლოლთა შაჰები და მმართველი ელიტა. ისინი მეცენატეობას უწევდნენ პოეტებს, მხატვრებს, მუსიკოსებს, მეცნიერებს და მფარველობდნენ მათ. განსაკუთრებით გამოირჩეოდა აქბარ შაჰის (1558-1605) ზეობის

პერიოდი. თანამედროვენის თქმით ის გატაცებული იყო ჰაფეზით და მეველანათი. მრავალმა ხელოვნების მოღვაწემ და მეცნიერმა შეაფარა თავი ინდოეთს. მის კარზე მოღვაწეობდნენ სეფიანთა ხანის გამოჩენილი ირანელი პოეტები: თაღანი, ფაზი, არეფი, ნაზირი, თალებ ამალი, საიბი, აბუ თაღემ ქალიმი და მრავალი სხვ. (94, გვ.235). ისინი ინდოეთს „მეორე სამოთხეს“ უწოდებენ. აი რას წერს ქალიმი:

„შეიძლება ითქვას, სამოთხეა მეორე
ვინც ეს ვარდნარი დატოვა, სუველა დაღონდა“.

ყოველი ირანელი პოეტის სურვილი იყო ინდოეთში წასვლა და იქ მოღვაწეობა და ეს საიბის ერთ-ერთ ლექსიდანაც სჩანს:

„ინდოეთში მოგზაურობის სურვილი, ყოველი (პოეტის) გულშია,
შენი ნაღვლიანი ცეკვა საიდუმლო არ არის“.

ინდოეთში XVI ს-ის შუახანებიდან სპარსული ლიტერატურული ცხოვრების გამოცოცხლებამ ათასეული ნიჭიერი ირანელი, თურქი და შუა აზიელი პოეტი მიიზიდა. სეფიანთა შაჰების კარზე მოღვაწე პოეტები იძულებული იყვნენ მთელი XVII ს-ის განმავლობაში ლუკმა-პურის და ბედის საძებნელად, დიდების მოსაპოვებლად, ინდოეთში წასულიყვნენ. რადგან, შიიტური რელიგიის რეაქციულმა დამოკიდებულებამ ლიტერატურისადმი და მისი რელიგიურ დოგმებში მოქცევამ, აგრეთვე სეფიანი შაჰების დამოკიდებულებამ ხოტბა შეესხათ შიიტი წმინდანებისათვის და რელიგიური პირებისათვის, მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო ირანელი პოეტი, რომელსაც დაფასება და პატივი აყარეს და მან ამის საძიებლად ინდოეთს მიაშურა. როგორც ირანელი პოეტი ოჰამედ ყული სელიმი (თეირანელი) წერს:

„ირანში არ არის ადგილი, სადაც ვინმე სრულ ღირსებას
მიიღებს,

არ დაფასდება მანამ, სანამ ინდოეთს არ მივიდა“.

ემიგრირებულ პოეტთა შემოქმედებამ მძლავრი ბიძგი მისცა სპარსული მწერლობის აღმავლობას, მათ ახალი სიტყვა თქვეს სპარსულ პოეზიაში და დიდი როლი ითამაშეს ახალი სტილის ჩამოყალიბებაში. მათ დაამკვიდრეს პოეზიაში სიტყვის ლაკონურობა, თუმცა არც მაღალფარდოვნება იყო უცხო, ამკვიდრებდნენ „ხალხურ“, ქუჩურ ლექსიკას და ამით ხელს უწყობდნენ ლიტერატურულის არისტოკრატიზმისაგან დაცლას (95, გვ.145). პოეზიაში ფეხს იკიდებს ინდური ლექსიკა და განიცდის ინდური კულტურის გავლენას – ეს ყველაფერი საფუძველს უყრის ახალ მიმდინარეობას

„ინდურ სტილს“, რომელმაც ფართო გავრცელება ჰპოვა შუა აზიაში. ამ სტილისათვის დამახასიათებელია საოცრად ღვარჯნილი ენა, რთული მეტფორები, რთული პოეტური სახეები, რებუსები. პოეტები მიისწრაფოდნენ სალექსო ფორმის სრულყოფისაკენ და რამდენადაც მათი მთელი ძალა და ენერჯია აქეთკენ იყო მიმართული, იმდენად გართულებული იყო აზრის გაგება რითმებისა და ომონიმების გამოყენებით. ერთი კი დანამდვილებით უნდა ითქვას, რომ პოეტურ ნიმუშებში გამოყენებული დახვეწილი ალეგორიები, სიტყვები ლაკონურია და ამით პოეტური სრულყოფილება უმადლესს საფეხურს აღწევს და ფორმალიზმში გადადის.

მართალია, რომ ლექსის ეს ფორმა - „ინდურ სტილი“ ფართოდ გავრცელდა და იმდენად მოიკიდა ფეხი სპარსულ პოეზიაში, რომ ირანელ პოეტთა მთელი პლეადა შეიქმნა რომელთაც „ინდურ სტილი“ გაითავისეს და ის თანამედროვე სპარსულ პოეზიის ერთ-ერთ მიმართულებად აქციეს.

უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ „ინდურ სტილი“-ს მიმდევარი პოეტები ეპიკურ პოეზიას მიაგებდნენ პატივს, თუმცა მაინც ლირიკოსებად დარჩნენ. მათ ხელში ღაზალი ლაკონურია იმდენად, რომ ამან გზა გაუხსნა ბეითთა დამოუკიდებლად არსებობას და ისინი ანდაზებისა და აფორიზმების სახით გაიყვანა ხალხში.

აღსანიშნავია ის, რომ ირანელ პოეტებთან ერთად დიდ მოღოლთა სასახლის კარზე გამუსლიმებული ქართველი პოეტებიც მოღვაწეობდნენ. ქაუქარი გორჯი, ბაზმი ყუზი და სხვები რომელთა შესანიშნავმა ლირიკულმა ლექსებმა გაამდიდრა დიდი ტრადიციების მქონე სპარსული პოეზია.

ირანის კულტურულ ასპარეზზე მოღვაწე ქართველები შესახებ ცნობები XVI_XVII ს-ების რამდენიმე სპარსულმა წყარომ შემოგვინახა. მათ შორის მნიშვნელოვანია ნასრაბადის „თაზქერე-იე ალ-შოარა“, რომელიც აღნიშნული ეპოქის კულტურული ვითრების სურათს გვიხატავს და მრავალ ისტორიულ და ლიტერატურულ საკითხს ფენს შუქს. ამ თეზქერეში წარმოდგენილია XVII ს-ის რამოდენიმე ასეულობით პოეტის, ისტორიკოსის, კალიგრაფის, მხატვრის ბიოგრაფიული ცნობები და მათი პოეტური ნიმუშები.

მირზა მოჰამად თაჰერ ნასრაბადის 56 წლის ასაკში დაუწყია თეზქერეს შედგენა, რომელსაც ხუთი_ექვსი წელი მონდომია. როგორც მის ავტობიოგრაფიაში ვკითხულობთ, ის 17 წლის დაობლებულა და ამის გამო სრულყოფილი განათლება ვერ მიუღია. ახალგაზრდობა დიდ გაჭირვებაში გაუტარებია, ცხოვრობდა სოფელში და

ეწეოდა სოფლის მეურნეობას. ხოლო თავისუფალ დროს ყავახანაში ატარებდა, რომელიც სპარსელ პოეტთა თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა. სავარაუდოა, მას ლიტერატურისადმი ინტერესი, სიყვარული აქ გაუჩნდა. მოგვიანებით, ლექსის წერის სურვილმა მირზა მოჰამადს ხელში კალამი ააღებინა. მან მალე მოიპოვა თანამედროვეთა პატივისცემა და სახელი. მისი დივანი ჯერ აღმოჩენილი არ არის, ვიცნობთ მხოლოდ იმას რაც თეზქერეში აქვს შეტანილი. ნასრაბადის თავისი ნაშრომი მიძღვნილი აქვს შაჰ სულეიმან (1667-1694) სეფევისადმი (შაჰ აბას II-ის შვილისადმი). თეზქერეში მოყვანილი ავტორები დაყოფლია რამდენიმე ჯგუფებად მათი სოციალური მდგომარეობის მიხედვით. პირველ რიგში მოხსენიებულნი არიან შაჰები, რომლებიც ლექსებს წერდნენ და უმაღლესი წოდების წარმომადგენლები, შაჰზადეები (უფლისწულები), ხანები. შემდეგ შუა ფენიდან გამოსული პოეტებია მოყვანილი და ბოლოს პირები, რომლებიც უბრალო ხალხს ეკუთვნოდნენ. შემოქმედების ნიმუშად უმთავრესად თითო-ოროლა ლექსის სტრიქონია მოტანილი, იშვიათად მთელი ყასიდა.

ნასრაბადის თეზქერე ჩვენთვის საინტერესო და საყურადღებოა იმიტომაც, რომ XVIII ს-ში მოღვაწე გასპარსელებული ქართველი პოეტების მნიშვნელოვან წყაროდ ითვლება.

პოეტურ ნიმუშებს, რომლებიც ამ თეზქერეშია წარმოდგენილი, რასაკვირველია არ შეუძლია მოგვცეს სრული წარმოდგენა ამა თუ იმ პოეტის შემოქმედებაზე. თუმცა აქ გასათვალისწინებელია ის, რომ თაზქერეთა ავტორებს ლიტერატურასა, და კერძოდ, პოეზიაზე შეფასების სხვაგვარი თვალსაზრისი და კრიტერიუმი ჰქონდათ. მათი აზრით, ლექსში მთავარია ტექნიკა, რიტმი, რითმა, აგერთვე, ლექსის აგებულება და მისი მუსიკალურობა, აზრის ლაკონურობა, მოხდენილი გამონათქვამები. ამ მხრივ პოეტური ნაწარმოების შეფასება ორიოდ სტრიქონის მიხედვითაც არის შესაძლებელი და ამიტომ არის, რომ თეზქერეს შემადგენლები ხშირად კმაყოფილდებიან რამდენიმე ათასი ბეითიდან ორი-სამი ბეითის მოტანით. სიუჟეტი მათთვის ამდენად საინტერესო არ არის.

რაც შეეხება გამუსლიმებული ქართველი პოეტების ლექსებს, უნდა ითქვას, რომ არც შინაარსით და არც ტექნიკური შესრულების მხრივ არ ჩამოუვარდება სეფიანთა ხანის გამოჩენილ პოეტთა ლექსებს. ჩვენ შევეცადეთ სპარსულ წყაროებზე დაყრდნობით შეგვესწავლა ამ ხანაში მოღვაწე ქართველი პოეტები და მდიდარი

ტრადიციების მქონე სპარსულ ლიტერატურაში მათთვის კუთვნილი ადგილი მიგვეჩინა.

უნდა აღინიშნოს, რომ გამაჰმადიანებულ ქართველ პოეტთა შემოქმედებას, ბუნებრივია გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს სპარსული ლიტერატურისათვის, ასე რომ არ ყოფილიყო, ისინი სამუდამოდ დავიწყებას მიეცემოდნენ და ცხადია ვერ მოხვდებოდნენ ცნობილ სპარსულ ანთოლოგიებში. არადა, რამდენი ქართველი იღწვოდა ირანის კულტურულ ასპარეზზე. სპარსული წყაროები მოიხსენიებს იმ ქართველ პოეტებს, მხატვრებს, მუტრიბების სახელებს, რომელთაც საგრძნობი წვლილი შეიტანეს ირანის კულტურის განვითარებაში. სპარსული ლიტერატურის სეფიანთა ხანის ერთ-ერთ ძირითად წყაროდ ითვლება მირზა მოჰამად თაჰერ ნასრაბდის თეზქერე „ალ-შოარა“.

2. 2. ნასრაბადის " თაზქერე-იე ალ-შოარა" ქართული წარმოშობის პოეტების შესახებ ფაზ-ალი ბეგი (მომთაზი)

ნასრაბადის თეზქერეში წარმოდგენილი ქართული წარმოშობის სპარსელი პოეტების ბიოგრაფიული ცნობები და პოეტური ნიმუშები პირველად გამოამზეურა ვლ. ფუტურთქემ. ამ მეცნიერის მიერ წარმოდგენილი ყველა პოეტი გორჯის ნესბას ატარებდა, რაც მათ ქართულ წარმოშობაზე მიუთითებდა. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ამ პოეტებზე საინტერესო ინფორმაცია შემოუნახავს ასევე სხვადასხვა სპარსულ წყაროებს. ჩვენ საშუალება გვქონდა მოგვეძიო ნასრაბადის თეზქერეს პარალელურად არსებული სხვა წყაროები, ამ პოეტებზე დამატებითი ბიოგრაფიული ცნობები და მათი პოეტური ნიმუშები ამოგვეკრიბა. ერთ-ერთი ასეთი პოეტთაგანია ფაზ-ალი ბეგი (მომთაზი). ნასრაბადი მის შესახებ გვაუწყებს: "ფაზ-ალი ბეგი ქუჩუკად ცნობილი ასლან ბეგის შვილიშვილი, ეკუთვნის შაჰის დოლამთა რიგებს და წარმოშობით საქართველოს კეთილშობილთა გვარიდან არის. ის ნათესავია მაღალჩინოსანი ქაიხოსრო-ხან თოფანგჩი აღასისა. წესიერი ყმაწვილია, მაგრამ ხასიათით მეტად ფიცხია, რადგანაც ის თავისი ტოლებიდან განსხვავდება, თახალოსოდ აქვს „მომთაზი“ (განსხვავებული). უნდა აღინიშნოს ის, რომ ცნობა ამ პოეტის შესახებ ასევე შემოუნახავს თეზქერე „სობჰ-ე გოლშანს“. ამ წყაროს მიხედვით ვგებულობთ, რომ პოეტს სეფიანთა ირანის შაჰის სულეიმანის ზეობის პერიოდში მოუხდა მოღვაწეობა და მასთან

დაახლოებული პირი ყოფილა. მისი ბაბუა ასლან ბეგი შაჰ აბას I-ის ღოლამი იყო. როგორც ჩანს, პოეტი საკუთარი ნიჭისა და უნარის წყალობით დაწინაურებულია შაჰის კარზე. იგივე წყარო მიუთითებს, რომ პოეტი „კარაგდ მოაზროვნეთა და ორატორთა ჯგუფიდან არისო“. (18, გვ.125). ამ თეზეურში წარმოდგენილია ნასრაბადისათვის უცნობი ერთი ბეითი:

„ამის შემდეგ ქვეყნის ნაღველზე ტირილი არ ღირს,
ამ რუს წყალი მოწყალების ზღვას შეუერთდება.“

ნასრაბადის თეზეურეს მოაქვს ფაზალი ბეგის შემდეგი პოეტური ნიმუშები:

„როცა სარკეში ვიხედები, სულს ვნაბავ
ჩემზე მეტი მეგობარი არ ხამს.“

...

„შეყვარებულთა გულებს,
როგორც სამყაროს არა აქვს ბზარი,
იღბლიანია სიყვარულში,
ვისაც მთვარის ნათება აქვს“

...

„ადრეული გაზაფხულის სურნელება შენს სურნელებას
ემალება,
წითელსახა ვარდის სიტურფე შენს მშვენიერებას
ემალება,
მზეთუნახავის კულული კი სავარცხელს ემალება,
რადგან შენი სურნელოვანი დალალისა რცხვენია“.

...

„ღვინომ დოქის ფსკერს მიაღწია, დრო დადგა,
ისევე როგროც შეყვარებულმა ეს თასი ბოლომდე შევსვა.“

...

„ახლად გაფურჩქნილო ყვავილო,
გული შენთან განშორებით მხიარულობს,
ეს განშორება სეფანდია, ცეცხლს უფრო მწველს ხდის,
შენთან შეხვედრის დილა არ თენდება,
ვერვინ მინელებს შენთან განშორების ტკივილს “

...

„როცა შენს ღაწვს მისწვდა ჩემი მწველი მზერა,
როგორც წამწამი ცრემლიან თვალში,
გაშრა ჩემი მზერა, (1)

ვთქვი, შენს ლალისფერ ბაგეზე უარს ვერ ვიტყვი,
როცა ჩემ გულს აათრთოლებს შენი მზერა, (2)
(თანხმობის ნიშნად) წამწამები არ დახარე და
შენი ნახვით უიმედო გახდა ჩემი მზერა. (3)

ვიდრე შენს სურათს ნაღვლიანი მზერით ხატავდა
თითოეული წამწამიდან ასი კალამი გამოთალა ჩემმა მზერამ. (4)

შენი სახე სამყაროს ანათებს, როგორც მზე
ყველგან (შენ) გიხილა, რასაც კი მიწვდა ჩემი მზერა, (5)
შენი გული როგორც სარკე სუფთაა (წმინდაა) მომთაზ,
ჩემი გულის საიდუმლო ხალხს გაანდო ჩემმა მზერამ. "(6)

ქაიხოსრო ხანი

ნასრაბადის თეზქერე „ალ შოარა“ ქაიხოსრო ხანის შესახებ გვაუწყებს, რომ ის „დისშვილია მაღალი თანამდებობის მქონე როსტომ -ხან სპასალარისა, საქართველოს დიდებულთაგანია. მათი გვარი ქებულია მამცობითა და ქველობით და გამორჩეული ვაჟკაცობითა და გულმოდგინეობით, განსაკუთრებით ხსენებული მაღალჩინოსანი ქაიხოსრო ხანი, რომელიც მეტად ალერსიანი, მშვიდი და მორიდებული ყმაწვილია. პოეტურ ნიჭთან ერთად, მას ნასთალიყის ხელის კარგად ცოდნაც ახასიათებს. ერთ ხანს ის ბატონების რიგებში ითვლებოდა, ვიდრე არ გადააყენეს ზამან-ხანი, ქალბალი ხანის შვილი და დერუმის ოლქი, რომელიც ხორასანში შედის, არ უწყალობეს ხსენებულ მაღალჩინოსანს (ქაიხოსრო ხანს). რამდენიმე ხნის განმავლობაში ის სრული მორჭმულობით განაგებდა ამ ველაიეთს. მას არა ერთხელ გადაუხდია ომი უზბეკთა (ოზბეგთა) ლაშქართან და გამარჯვებული გამოსულა, ვიდრე მისმა უდიდებულესობამ, ის არ გამოიწვია და მისი ადგილი არ უწყალობა მაღალჩინოსან სეფი ყული ხანს, ხსენებული როსტომ-ხანის შვილს, რომელიც აგრეთვე შემკული იყო ყოველგვარი ნიჭითა და ქველობით, ხოლო ქაიხოსრო ხანი განდიდებულ იქნა თოფანგჩი_აღასის

პატივის მინიჭებით. თავისუფალ დროს ის მიმართავდა პოეზიას და ეს ლექსები მან ჩაწერა ჩემს კრებულში”. (10, გვ.75).

ნასრაბადის მიერ მოხსენებული ბიძა ქაიხოსროსი, როსტომ-ხანი იყო სეფიანთა ირანის დიდი მხედარმთავარი, სპასალარი როსტომ ხან სააკაძე. „სობჰ-ე გოლშანი“ ადასტურებს ნასრაბადის თეზქერეში მოყვანილ ამ ცნობას: „რომ ქაიხოსრო ხანი, ირანის სპასალარის როსტომ ხანის დისშვილია, მამაცობითა და დიდსულოვნებით შაჰ-სოლეიმან სეფევის დროს დიდ თანამდებობას მიაღწია.“ მაშასადამე პოეტის სამხედრო კარიერა და პოეტური მოღვაწეობა ირანის შაჰის სულეიმანის (1664-1694) წლებს უკავშირდება. შემდეგ წყარო მის პიროვნულ თვისებებზე ამახვილებს ყურადღებას და წერს: „საოცარი მჭერმეტყველი იყო და გული - „ძვირფასი განძისა“ ჰქონდა და ბრძოლის ველზე სიმამაცით გამოირჩეოდა“. ნასრაბადის თეზქერე ქაიხოსრო ხანის რამდენიმე ნიმუშს გვთავაზობს:

„მის წინაშე დავწვი ბოლოს მე გული გაგიჟებული,
ვინმემ პეპელა რომ დაიცვას დაწვისაგან
ვიგლეჯ გულმჯერდს, როცა მის სახე ვხედავ,
მზე ამოდის რომ გულის კარები გააღონ.“

...

„სიყვარულში უსასრულო ნაღველი ხამს,
სიყვარულზე თვალის ჭერა ხამს,
ვიდრე გული სიყვარულით არ დაიწვება

არ დაწყნარდება,

დაფერფლილი გულისათვის კი თრიაქი ხამს“.

შირმარდანი

ნასრაბადის თეზქერე მის შესახებ გვაუწყებს: „შირმარდან ბეგი ქართველია და მის უდიდებულესობის ღოლამების რიცხვს ეკუთვნის. ის დიდი პატივისცემით სარგებლობდა. თახალასოდ აქვს ბრაჰმანი.“ ამ პოეტს მიმოიხილავს ასევე „სობჰ-ე გოლშანი“ და მას შაჰ სულეიმანის მსახურთა რიგს მიაკუთვნებს და ირანის ვალად

მოიხსენიებს და მასთან მიმართებაში გამოიყენებს ქართულ ტერმინს სარდალს, რაც უდაოდ იმაზე მიუთითებს, რომ პოეტი სამხედრო სარბიელზე მოღვაწეობდა და სარდლის თანმდებობისათვისაც მიუღწევია (ალბათ საქართველოში) და შემდეგ ნებით თუ უნებლიედ ირანში წასულა და იქ გაუგრძელებია თავისი სამხედრო მოღვაწეობა, თუმცა სავარაუდოა, რომ ტერმინი სარდალი – ირანში ყოფნის დროს შერჩა. „სობჰ-ე გოლშანი“ მის შესახებ გავუწყებს: „სარიდალ-ბეგი წარმოშობით საქართველოდანაა და შაჰ სულეიმანის მსახურთა რიგებიდანაა“. (10.გვ.85) წყაროები სწორედ ასე მოიხსენიებს მას. სარდალ ბეგად მოიხსენებს შირმადანს სხვა თაზქერეებიც „რუზ-ე როუშანი“ და „რიაზ ალ-რაფინი“, თუმცა ახალს პოეტის შესახებ არაფერს გვეუბნება. შემდეგ წარმოდგენილია პოეტის ლექსები:

„დამით ცეცხლის მხურვალეზამ ღაწვი დამიწვა,
როგორც კაპიტნის შუქურა ზღვის ზედაპირზე,
ისე დავიწვი,
მისმა სიყვარულმა ჩემი გული ისე აანთო
როგორც ერთი გაელვება ისე დავიწვი”

...

„ჩვენი სისიხლი ურცხვად სისხლისმსმელებმა დაღვარეს,
ჩვენი სხეული როგორც ტიტის ფოთოლი ველზე დაყარეს,
შენი უსამართლო წამწამების ხუმრობამ ძილად წამილო,
ის მთვრალეები, როგორ უეცრად თავზე დაგვესხა”

...

„შენ ვარდის სურნელისაგან შეგქმნეს
მე ბულბულის სიყვარულისათვის შემქმნეს”

...

„მინდორში ტიტა ვარ,
საზოგადოებაში ჩირალი.
უშენოდ ყოველთვის ნაღვლიანი ვარ.”

ამ ბეითის ავტორად ნასრაბადის თეზქერე და „სობჰ-ე გოლშანი“ შირმადანს ასახელებს.

ალი ხან ბეგი

ნასრაბადი გორჯის ნესბას აკუთვნებს ალი-ხან-ბეგს, რომელზეც შემდეგს გვაუწყებს: „მისი თახალოსი არის ახირებული, ის იყო შვილი ოღლი-ბეგ ქართველისა და მისი უდიდებულესობის შაჰის ამაღლის მსახურთა რიგებში იყო. მას ფიცხი ხასიათი ჰქონდა და ამის გამო (საზოგადოება) შეწუხებული იყო. მისი გემოვნება სიფაქიზეს მოკლებული არ იყო.“ (10, გვ.95).

შემდეგ წარმოდგენილია რამდენიმე ლექსი, რომელიც ალი-ხან ბეგს უთქვამს ვინმე სეფი-ყული ბეგის საპასახოდ და სეიდობის მამიებელი მუხთარ-ბეგ ფარაშ-ბაშის გამოსაჯავრებლად. ნასრაბადის ცნობით ეს 1676 წელს მომხდარა. გამოდის, რომ ალი-ხან ბეგი სეფინთა შაჰის სულეიმანის დროს (1667-1694) ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა:

„ჩემმა თასმა ქვა ააჭრელა,
ფიალა (ჭიქა) დაეცა და ხალიჩად იქცა.
როცა პოეტი სეფი-ყული ხანი ქვეყანაზე
გამოჩნდა – უზრუნველი ლოთი გახდა.
გუშინ საჩეხეში ფიქრის სამზადში
ლექსი შეითხზა, რომელიც შესაქები იყო.“

...

„თუ მომჩივანის ნაწერი შესწორდება,
დანების კვნესა, როგორც მელოდია მის ყურს მისწვდება
როცა უზნეო (გარყვნილი) გულწარმტაცი გახდება,
(მისი) შეყვარებული ხელისუფლებას მიაღწევს,
მის შავ ნაწერს კი ფასკუნჯის ფრთების ბუნება ექნება.“

...

"შენს გახსენებაზე ღვინო დულს
და ღვინის დუქნებს დავუბრუნდით."

ზეინალ-ბეგი

შემდეგი პოეტი, რომელსაც ნასრაბადი ქართველად მიიჩნევს არის ზეინალ-ბეგი, რომლის შესახებ „ალ-შოარა“ გვაუწყებს: „ასლან ხანის შვილი, საქართველოს დიდებულთაგანია. მამამისი შაჰ-აბას II-ის დროს იქნა განდიდებული – მერვის მმართველად დანიშვნის პატივით. რამდენიმე ხნის შემდეგ გადაყენებულ იქნა და გარდაიცვალა. მოკლედ, ზეინალ-ბეგი ღირსეული ახალგაზრდაა, ნიჭით შემკული ამ მიზეზის გამო მეტად დაბნეული.“ (10, გვ.106). უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ პოეტის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას სხვა თაზქერეებიც მიმოიხილავს.

ზემოთ ნახსენები ყველა წყარო, ნასრაბადის თეზქერესაგან განსხვავებით პოეტის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას შაჰ აბას I-ს უკავშირებს.

ნასრაბადი გვთავაზობს ზეინალ-ბეგის მხოლოდ ორ ბეიტს:

„უმენოდ ჩემი თვალი არის ბულბული,
რომელსაც ბაღნარი დაუკარგავს.
დავრჩენილვარ მარტო, როგორც ფრინველი,
რომელსაც ბუდე დაუკარგავს“.

...

„შენს (პირის) ბაგეს სიზმრად დავეკონე, არ მოგკვდი,
ვარდს წვენი ამოვწუნე და სურვილი ავისრულე“.

სოჰრაბ-ბეგი

ნასრაბადი მიმოიხილავს ქართული წარმოშობის პოეტს სოჰრაბ-ბეგს, რომელიც გორჯის ნესბას ატარებდა და ამიტომ ვლ. ფუთურიძის გამოკვლევაში მოხვდა. ნასრაბადის თეზქერე „ალ-შოარა“ გვაუწყებს, რომ „სოჰრაბ-ბეგი სპასალარ როსტომ ხანის ნათესავია, მშვენიერი ყმაწვილია, მეტად მშვიდი და გაწონასწორებული ხასიათი აქვს, უაღრესად ზრდილობიანი, მოსიყვარულეა. გემოვნების მქონე და კარგი მესიტყვეა.“ (10, გვ.165).

ნასრაბადის თეზქერეს პარალელურად არსებული თეზქერე, „სოჰრაბ-ბეგი“ დაცული მოკლე ცნობა გვაუწყებს პოეტის სახელს – მირზას; „მირზა სოჰრაბ-ბეგს და როსტომ ხანს პოეზიისა და ბრძოლის ველზე თავი გამოუჩენიათ“ მაშასადამე, სოჰრაბ-ბეგი როსტომ ხან სააკაძის არა მარტო ნათესავი, არამედ მისი თანამებრძოლი და თანამოაზრეც ყოფილა. ჩვენთვის საინტერესოა ის, რომ როსტომ ხანი თურმე

პოეზიაშიც გაწაფული ყოფილა. თუ წყაროს ამ ცნობას ვენდობით, მაშინ უდაოდ სამწუხაროა ის, რომ მისი პოეტური ნიმუშები ჯერ-ჯერობით არც ერთ თეზქერეში არის მიკვლეული. როსტომ-ხანი, სეფიანთა ირანის ერთ-ერთი უდიდესი მხედართმთავრგანი გახლდათ. ცნობილია, რომ 11 წლის ასაკში შაჰ აბას I-ის სამსახურში შესულა (დოლამთა რიგებში) და წარმატებისთვისაც მალე მიუღწევია. შაჰ აბას II-ის ტახტზე ასვლის დროს კი ის ირანის შეიარაღებულ ძალებს ჩაუდგა სათავეში. „სობჰ-ე გოლშანის“ ცნობის საფუძველზე (რომ როსტომ-ხან სააკაძესთან ერთად ბრძოლის ველზე თავი გამოუჩენია) შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მირზა სოჰრაბ-ბეგი როსტომ-ხანის მსგავსად შაჰ აბას I-ის დოლამთა რიგებში შევიდა და მისი კარიერაც წარმატებით დაიწყო. თუმცა მისი შემდგომი მოღვაწეობის შესახებ სამხედრო სარბიელზე არაფერი არ არის ცნობილი. ნასრაბადის თეზქერემ „ალ-შოარა“ და „სობჰ-ე გოლშანმა“ მირზა სოჰრაბ-ბეგის პოეტური ნიმუშები შემოგვინახა:

"ყოველი ეკლის წვერი უდაბნოში ამოღებული ხანჯალია
საშიშია, როცა ფეხი შიშველია.

...

ამ ბრძოლის ველზე ნაპერწკალი არ აინთება შიშის გამო
და ხელიდან მოელვარე ხანჯალს გადააგდებს.

...

ერთ დღეს როცა განგების ხელმა ჩვენს ჯამში ღვინო ჩაასხა,
ჩვენს ყოფას – გავარვარებულ მუგუზაღს ნიაღვარი დასცა,
ჩვენმა ყოფამ ვარდის ცეცხლოვან სახეს სილა გააწნა,
ჩვენ მარცვლის ნაცვლად სარკე მახეში დავაგდეთ,
რომ შენი სილამაზის სხივი ჩვენს ბადეში მოხვედრილიყო.

...

ის ვინც შენი ნადიმიდან უნებართვოდ გარეთ გავა,
როგორც ლამპარი გამთენიისას უსხივოდ ჩაქრება,
თვითონ ცდილობს ჩვენი სარგებელის განიავებას,
ჩვენი მარცვალი, როგორც ჭიანჭველა მიწიდან ამოდის."

ბეჭზად ბეგი

ქართული წარმოშობის სპარსულ პოეტზე ბეჭზად-ბეგ გორჯიზე ცნობა რამოდენიმე სპარსულ წყაროს შემოუნახავს, მათ შორისაა ნასრაბადის თეზქერე „ალ-შოარა“; ეს პოეტი გორჯის ნესბას ატარებდა და ამით თავის ქართველურ წარმოშობაზე მიუთითებდა. ნასრაბადი ამ პოეტის ბიოგრაფიას ასე გვაცნობს: „მას დუსთაყი აქვს ფსევდონიმი (თახალოსად), ”სოჰრაბ-ბეგ ქართველის შვილია, მამამისი ღოლამი იყო, განსვენებული შაჰ აბას I-ის დროს, თავისი სურვილით მიატოვა სამსახური, მე-40 წელს წარმატებებს მიაღწია წერა-კითხვაში. ამჟამად (ბეჭზად-ბეგი) მეცნიერებას ეუფლება სარუ-თაყის მედრესეში, რომელიც ისფაჰანის ბაღების რაიონში მდებარეობს. ბეჭზად-ბეგი, ეს ღირსეული ახალგაზრდა, დერვიშია პატიოსნების, თავშეკავების, თავდამბლობისა და სრულქმნილების. მისი ბუნება წყალობას მოკლებული არ არის და ნასხის ხელნაწერით გამოირჩევა (კარგი კალიგრაფიით წერს) და მისი ორბიტა წიგნისაკენ მოძრაობს.“ (10, გვ.276).

თეზქერე „მახზან ალ-ღარაიები“ ბეჭზად-ბეგის შესახებ ასეთ ცნობას გვაწვდის, რომ პოეტი „შაჰ აბას I-ის ერთგული ადამიანების რიცხვს მიეკუთვნებოდა და თავისი ნათესავების პატრონი იყო. მისი (ბეჭზად-ბეგი) გემოვნება ლექსისადმი სრულყოფილი იყო“ და იქვე დუსთაყის განმარტებას გვამღევს, რომ ამ სიტყვას „თურქულად პატიმარი ჰქვიაო“.

მისი პოეტური ნიმუშებია:

"ჩვენს თასში მუდამ ბრუნავს ჯიგრის სისხლი (ღვინო)

ვარდი, როგორც (შეყვარებულის) ბაგე

ჩვენს ცხვირწინ კოკორივით იკვრება.

...

თუ საწუთრომ (დროთა ტრიალმა) გააცამტვერა ყველაფერი

როგორც მე,

ცოტა ხანში ცხოვრება ცას მიწად გადააქცევს,

როგორც მე."

(აღგავს მიწისაგან პირისა).

...

თუ ღვინის თასს შენი ბაგეების გარეშე ვსვამ,
როგორც ტიტა სისხლს მთლიანად ვსვამ.

...

თუ ცხოვრების ლამპარს შენი სილამაზის გარეშე ავანთებ
თითოეული ჩემი თმის ღერი ცხოვრების დაღით აინთება
სუბრალოდ, როცა დღის (ცხოვრების) ლამპარი ქვეყნის ნადიმზე ავანთე,
არ მოგკვდი, რადგან ის ჩემი ცხოვრების არსია."

სორუმი

როგორც ცნობილია, ძირითადი წყარო სეფიანთა კარზე მოღვაწე ქართველი პოეტებისა, არის ნასრაბადის თეზქერე „ალ-შოარა“. ქართველმა მეცნიერმა ვლ. ფუთურიძემ ექვსი ქართული წარმოშობის პოეტი გააცნო ქართულ საზოგადოებას. მის ერთადერთ წყაროს ნასრაბადის თეზქერე წარმოადგენდა, რომელიც მხოლოდ ამ პოეტებს აკუთვნებდა გორჯის ნესბას და ამით მათ ქართველობაზე მიუთითებდა. მ. თოდუამ რამდენიმე ქართველ პოეტს (სეფიანთა და ყაჯართა ხანის) მიაკვლია და მათი ბიოგრაფიული ცნობები და ლექსები სხვადასხვა პირველწყაროდან ამოკრიბა. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ნასრაბადის ცნობა მის თეზქერეში განხილული ამა თუ იმ პოეტის წარმომავლობაზე, ყოველთვის სრული ან ზუსტი არ არის. სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით ჯერ კიდევ მ. თოდუამ მიუთითა რამდენიმე პოეტის ქართველობაზე. ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ მორთაზ-ყოლი ბეგი. ცნობები მის შესახებ ნასრაბადის თეზქერეს გარდა რამდენიმე სხვა სპარსულ წყაროს შემოუნახავს: „ხუმგუს“, „რიაზ ალ-რაფინის“, „შამ-ე ანჯომანს“, „მახზან ალ-ღარაიებს“ და სხვ.

ნასრაბადის თეზქერე მის შესახებ ასეთ ინფორმაციას გვაწვდის, რომ „მორთაზ-ყოლი ბეგი ცხონებულ გერაქ იარაყ მოჰამად-ალი ბეგის ღოლამთაგანი იყო. ამჟამად მეფის რჩეულთა რიგებშია. ზრდილი ყმაწვილია, სიმშვიდისა და სიკეთის სრულქმნილებაში მის ბუნებას ხელი უკიდურესობამდე ეწიფვის. ფსევდონიმად სორუმი აქვს“ (10, გვ.235). ეს მისი ბეითებია:

"მწირმა უარყო ის, რითაც დავლათი (იღბალი) თვითონ მოირთო და მოიკაზმა
შაჰის ჩირაღანი მათხოვრების ძველი ძონძებით ანთებულა.

...

მის თავზე რა ჭმუნვანია, რომ უძლური სული უდგას
თვითონაც კარგად იცის, რომ ხელი წელზე აქვს. (47, გვ. 22)

...

გული მაშინაც კი, ვარსკვლავებზე მაღლა რომ იყო,
მისი მიწიერი ვნება დედამიწისაკენ მოისწრაფვოდა,
ყოველი ამოსუნთქვაზე ყოფიერების კაბის ნაკერი იხეოდა,
ჩემზე ცხოვრებას ვიწრო კაბა ჩაეცვა და ამიტომ."

სადიყის „შამ-ე ანჯომანი“, „რიაზ ალ-რაფინი“, და „მახზან ალ-ღარაიების“
თაზქერეები აღნიშნავენ, რომ სორუმს სეფიანთა შაჰ სულეიმან I-ის (1666-1694) ზეობის
პერიოდშიც უცხოვრია და უღვაწია. ხოლო თეზქერე „მახზან ალ-ღარაიები“
საინტერესოა იმით, რომ პოეტის დღემდე უცნობი ერთი ბეითი შემოგვინახა:

"სატრფოვ, ჩემის გულის ქააბადან ნუ გამოხვალ
შენ ბრწყინვალეებასთან ლამაქანის მოედანიც კი უბადრუკია."

საინტერესოა ის, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი არც ერთი თეზქერე (წყარო)
მორთაზ-ყოლი ბეგის (სორუში) ქართველობაზე არ მიუთითებს. ყველაზე ვრცელ და
ზუსტ ცნობას გვაწვდის ვალი-ყული ბეგ შამლუ-იე ჰარავის თაზქერე „ყესას ალ-
ხაყანისა“ (1674 წელი), რომელიც სორუმის ქართულ წარმოშობაზე მიუთითებს და
გვაუწყებს, რომ „მთელი ისლამის მეფის მორჩილი ღოღამთაგანია მორთაზ-ყოლი ბეგ
გორჯი, ესფანდიარ-ბეგის შვილი. მელექსეობაში მისი ფსევდონიმია სორუში.
ხსენებულმა ლექსის დიდი უნარი გამოიჩინა და „შაჰ ნამე-იე აბასის“ წერას შეუდგა.
ჭემმარიტად, მელექსეობით „მასნავის“ სახეობაში თავი ისახელა. ისფანდი არის
ნაბიარი, რომელსაც მუდამ შთაგონების თაჰიმთან უხდება სიტყვის ასპარეზზე
გაჯიბრება მჭერმეტყველების უნართა და ოქროპირობის იღბლით. მისი სიტყვა
თაჰიმთანია, რომელსაც ძვირის მთქმელთათვის ფიქრის ჯაჭვის ქამარი თავის
გამოჩენის მოედანზე გაუწყვეტია. მისი შთაგონება რუინთანია, რომელსაც
ავისმდომელთა მტყველების ხმლისათვის სამრაობა მოუსპია. ანგელოზის ბუნების
მქონეა, რომელსაც აზროვნების სიმაღლით ლექსის ხაყანის ჯარის რიგზე უნარის რაში,
როგროც ეგების ისე გაუჭენებია. მისია:

მეტყველება მას სასწაულად დამეგობრებია,
სიკეთე და სიღრმე ერთმანეთს შეთვისებია

იბლიანობის ცის ჩარხზე ერთმანეთს დაახლოვებია
ორი მისრა (ტაეპი), როგორც მთვარე და მუშთარი,
მისი სიტყვა სიკეთით უცვლელია,
ყვავილნარი – ყვავილნარში, წალკოტი – წალკოტში.
ბუნების უფალი საქებარ ლექს
სორუმის სადიდებლად ასე გალობს:
სიტყვით, გამოთქმით, გონებითა და სარწმუნოებით
მჭერმეტყველი, ჰაეროვანი, მართალი და ძლიერია”. (47, გვ. 23).

ხსენებული პოეტი ისფაჰანის ველაიეთში გაიზარდა. მისი „შაჰ-ნამეს“ ლექსებმა
დღეისათვის 12 000-ს გადააჭარბა და ყოველ ამბავს, რაც დღითიდღე ხდება, უნართა
და ძალით ლექსად კინძავს. ის ლექსთაგან ეს რამდენიმე ბეითია, რაც უღირსმა მწირმა
ქაღალდებიდან სახელდახელოდ ამოკრიბა:

მასნავი

„საწუთრო მდინარესავით მავალია,
ზეცა კი უძრავად დგას,
შენ თევზივით დაცურავ მდინარეში
და გზა წისქვილის ღარზე გიძევს.
წარა-მარა (იმაში) წყალი ვარდება.
და შენს ტანს ნაფოტივით მიაქანებს.
მალლიდან ძირს დაგაქანებს,
სანამ განსაცდელში არ ჩაგაგდებს,
როცა ჩარხის ფრთას მიგანარცხებს ბედი,
ერთ წამში ჩქარი და მაგარი ჩქერით
შენს ტანს ისე დაფლეთს წყალში,
რომ ბეწვიც არ დარჩება”.

ირკვევა, რომ მორთაზ-ყოლი ბეგს გორჯის შაჰ-აბას II-ის სადიდებელი პოემა
„შაჰ-ნამეს“ სახელწოდებით ჰქონია. სად არის და არის თუ არა იგი შემონახული
საერთოდ, მკვლევართათვის უცნობია.

მეორე პოეტი, რომელსაც ნასრაბადი გორჯის ნესბას არ აკუთვნებს და არ თვლის ქართული წარმოშობის პოეტად ყობად-ბეგია, რომელიც ქაუქაბის ფსევდონიმით წერდა. ნასრაბადის თეზქერე ქაუქაბიზე ასეთ ცნობას გვაწვდის, რომ „ის თურქთაგანია ჰაიდარ-აბადში ცხოვრობს”. (10, გვ. 315). ეს მისი ლექსებია:

„ყველაფერი რაც სატრფოს ფერია, სატრფოა
სიყვარულის არსია, როცა პეპელა მთვარიანში არ დაიწვება.”

...

„შენი ღიმილით გულში ნეტარება მიძევს
როგორც ფსტა, გული პირში მიდევს”.

...

„როცა გალიის კუთხეში მოკვდები, დამწვი რათა ერთ დღეს
სიომ წალკოტში ჩემი ფერფლი წაიღოს.”

...

„მისი სიყვარულის სავანე ჩემს გულშია
ორივე სამყაროს უსარგებლობა ჩემი სარგებელია,
ყველა ქმნილების გულში სიყვარული აანთო,
რომელიც ჩემს გულში დიდი ხანია ანთია”.

როგორც ვხედავთ, ნასრაბადის მიხედვით ქაუქაბი თურქი გამოდის, მაგარმ პარალელურად არსებული სხვა პირველწყაროების ცნობით ქაუქაბი შაჰ აბას I-ის ღოლამია (მონაა). ამირ ალ-მოლაქ სეიდ მოჰამად სადიყ ჰარან-ხან ბაჰადორის „შამ-ე ანჯომანში” ვკითხულობთ: „ქაუქაბი ყობად ბეგ გორჯი შაჰ აბას I-ის ღოლამი იყო, ბოლოს (ცაზე) მოარული ვარსკვლავის მსგავსად დექანის მხარეში მოხვდა და ჰაიდარ-აბადში დაისადგურა 1033 (1023 წ.) და არარსებობის ბნელეთში შთაინთქა” (ანუ გარდაიცვალა).

ირანში ყოფნისას, ქაუქაბის ეტყობა სხვა პოეტების მსგავსად, რომლებიც სეფიანთა კარზე მოღვაწეობდნენ (სხვათაშორის ნასროლა ფალსაფის ქაუქაბი შაჰ აბასის კარის პოეტად ჰყავს მოხსენებული), გაუჭირდა და მზადაა ინდოეთს მიაშუროს. ის იქვე იძლევა თავისი მამდუჰის (პატრონის) სახელს – ალი-მარდან-ხანი. ერთ-ერთი ყასიდიდან, რომელიც სავარაუდოა ყანდაჰარში დაუწერია, ვგებულობთ, რომ იქ 10 წელი დაუყვია და აქედან დექანის სამეფოში წასულა და იქ დამკვიდრებულა. პოეტი

ერთ ლირიკულ ლექსში გამოთქვამს იმედს, რომ დექანის ქვეყანა „უკვდავების წყალია და ჩემს გაჭირვებას ეშველებაო“, მაგრამ, მალე გაირკვა, რომ თავის საწადელს ვერ მიაღწია. პოეტი ჩივის, რომ ინდოეთში ლუკმა-პურის საშოვნელად ჩამოვედიო და რას ვიფიქრებდიო თუ ღირსებასაც დავკარგავდიო, ირანი პურს თუ არ მამლევდა, ჩემი ღირსება მაინც არ შელახულაო. გაჭირვებაზე წუწუნნი, მამდუჰისათვის გასამრჯელოს შეხსენება და ფახრი (თავის ქება) მისი გვიანდელი ყასიდებისათვისაა დამახასიათებელი. პოეტის მდგომარეობის ამსახველი მეტისმეტად მუქი საღებავები მაინც გავაფიქრებინებს, რომ მას იქ, ინდოეთში, ხელმოკლედ უნდა ეცხოვრა.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ პოეტის ასეთი გაჭირვების მიზეზი თავის პატრონების მიერ მისი პოეზიის სათანადოდ არდაფასება იყო. ქაუქაბი ჩინებული პოეტია, მაგრამ ცუდი მეხოტბე. მის ყასიდებში ნასახი არ არის იმ დითირამებისა, რომელსაც აღმოსავლეთში ზოგჯერ გენიოსი პოეტებიც კი უმღერიან ძლიერთა ამა სოფლისა.

„ჩემი ოხვრით სამშობლო იწვის, ყოველთვის როცა მე, ქაუქაბი
ყარიბობის სიდუხჭირეში სამშობლოს ვიგონებ“.

სამშობლოში ირანს გულისხმობს პოეტი თუ საქართველოს, გაურკვეველია. თუ ეს ბეითი ირანშია დაწერილი, მაშასადამე საქართველოს გულისხმობს, თუ ინდოეთში – მაშინ ირანს (47, გვ.25).

ქვემოთ ქაუქაბის პოეტურ ნიმუშების თარგმანს გთავაზობთ:

"ქაუქაბი, ჩვენი ვნება ცეცხლოვანი იყო იმდენად, რომ
ჩვენს გულელებში ჯოჯოხეთის ალი დაანთო.

...

ქაუქაბი ბადის ჩიტების კვნესა გაგიგონია,
ჩვენი კვნესაც გაიგონე, გამთენიისას.

...

შეყვარებულებს განკითხვის დღეს ანგარიშს თუ არ მოთხოვენ,
ტანჯულ გულს მკერდიდან მაინც გამოვიღებ.
ტანჯვა არ არის თუ ჯოჯოხეთში გადაემვები
და ნახავ განკითხვის დღეს ქაუქაბის აღმოდებულს.

...

ვარდნარი სურნელს შენგან იღებს,

შენი სუნთქვის სიმწველე კი რკინას ადნობს,
სანთლის სხივში, რომელიც ფიქრის ამშლელია,
მოფარფატე პეპელა იწვის."

გამუსლიმებული ქართველი პოეტი

ბაზმი-ყუზი

(რიაზ ალ-რაფინის, შამე-ანჯომანის, არფათ ალ-შაყინის მიხედვით)

ჩვენ საშუალება გვქონდა მიგვეკვლია ერთი ქათველი პოეტისათვის, რომელიც XVII საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწეობდა ჯერ სეფიანთა ირანში, შემდეგ კი დიდ მოლოლთა კარზე ინდოეთში. ეს პოეტი გახლდათ ბაზმი ყუზი, რომელიც გორჯის ნესბას ატარებდა და ამით ირანში მოღვაწე სხვა პოეტების მსგავსად, თავის ქართულ წარმოშობაზე მიუთითებდა. მის შესახებ ცნობები სამ წყაროს: „რიაზ ალ-რაფინის, შამე-ანჯომანის, და არფათ ალ-შაყინის" თაზქერეებს შემოუნახავს. „არფათ ალ-შაყინის" ავტორი მოჰმედ თაყი ოუჰადი ბაზმის შესახებ გვაუწყებს: „ბაღის ბულბული, სიტყვათა შერჩევის დიდოსტატი, ცნობილი ბაზმი-ყუზის სახელით, წარმოშობით ქართველია." შემდეგ ირკვევა, რომ ბედის უკუღმართობით, სრულიად პატარა პოეტი ირანში არმოჩნდა, შირაზში გაზრდილა და შემდეგ საცხოვრებლად ჰერათში გადასულა. აი ის მცირე მასალა, რაც პოეტის ირანში ცხოვრების შესახებ არის ცნობილი. რა მიზეზით აღმოჩნდა უცხო ქვეყანაში, ვინ გაზარდა და რა საქმიანობას ეწეოდა, ამის შესახებ თეზქერე არაფერს გვეუბნება. ერთი ნათელია, რომ არც თუ ისე მშვიდი და ბედნიერი ბავშვობა ექნებოდა სამშობლოს მოწყვეტილ პატარას. როგორც წყაროდან ირკვევა, ბაზმის ცხოვრება ვერც მერე აეწყო და ბედის სამეზნელად ინდოეთისაკენ მიმავალ გზას დაადგა.

პოეტს გოჯრათში ნავაზეშხანის ტიტულის მფლობელ ვინმე მირზა ზაბად ალლაჰ ხან სეიდ ჯაღათაის ამაღლაში დაუწვია სამსახური. შემდეგ გარკვეული დრო „ხეტიალს მოანდომა და ხელი აღებ-მიცემობას მიჰყო."

მოგვიანებით პოეტი გოჯრათის ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის მქონე მოხელეთაგანის _ აბდ-ალლაჰ-ხან ფირუზ ჯაჰანგირთან დაახლოებული პირი ხდება. თეზქერეს ცნობით, ეს უკანასკნელი „ძალიან ბოროტი, ღვარძლიანი და

სისხლისმსმელი ადამიანი ყოფილა". (3, გვ.166). წყარო აღნიშნავს, რომ პოეტი ძალიან ხელგაშლილად ცხოვრობდა „მუდმივად წყალობას გასცემდა და სრულ ქველმოქმედებას ეწეოდა". როცა „ის (ფირუზ ჯაჰანგირ ხანი) იმ ქვეყნის გზას დაადგა, მის მემკვიდრეებთან (ბაზმის) ცოტა გაუგებრობა მოუვიდა და მათ სატირა შეუთხზა, რომლის სათაური „რამდენიმე ვირსა და ძაღლს მემკვიდრეობა ერგო" ყოფილა. ლექსი წყაროს არ შემოუნახავს, მაგრამ მის აზრს გვაწვდის: „თუ პოეტი კარგი მოაზროვნე და კარგი მთქმელია, მითუმეტეს თუ ღირსეული ადამიანია, რომელიც მფარველი, აღმზრდელი და ოსტატია, მის მიმართ უმსგავსოებისა და სისულელის ჩადენა ძალიან ცუდია." ეტყობა პოეტს ძალიან აღიზიანებდა მისდამი უპატივცემულობა და აბუჩად აგდება. კალმის საშუალებით ცდილობდა საკუთარი ღირსება და პიროვნული „მე" დაეცვა. ამის დამადასტურებელია ის, რომ არ დაინდო მისი მწყალობელი დიდი მოხელე და მას მწვავე სატირა მიუძღვნა. თაყი ოუჰადი თავის თაზქერეში ბაზმის შესახებ წერს: „რომ არ დამეცვა და მფარველობა არ გამეწია, ტანჯვასა და წყენას მიაყენებდნენ." პოეტი გოჯრათში გარდაიცვალა 1645 წელს და ზემოთ ჩამოთვლილმა თეზქერეებმა მისი პოეტური მემკვიდრეობიდან (3 000 ბეითი) მცირე ნაწილი შემოგვინახა. თაყი იუჰადიმ თავის ლიტერატურულ წყაროში ბაზმის შესანიშნავი ღაზალი წარმოგვიდგინა:

"შენი სიყვარულის ალი წუხელ სხეულს მიწვავდა,
ყოველ ამოსუნთქვაზე მკერდი კაბას მიწვავდა,

სიყვარულის ცეცხლი გულს ისე მოედო,
რომ ოხვრა გულს და კვნესა პირს მიწვავდა.

შენი სიყვარულის შაჰიდს ყოველ ღამე ვხედავდი,
როგორც შუქურას ალი სუდარაში იწვოდა.

შენი სიყვარულის ამბავი წიგნად იწერებოდა,
წერტილი სეფანდივით ყოველ სიტყვაზე იწვოდა.

გულდამწვარი ბაზიმი იმით გახდა ცნობილი,

ტირილის დროს წამწამი ძეძვივით რომ ეწვოდა.

...

გული ჩემი დაიღალა, სისხლის მორევში ჩაიძირა.

გრძნობამ ისე გაიტაცა, ვნების მორევში ჩაითრია.

ფარვანა დაიტირეს, მე კი არაფერი გამიგია,

ვნახე, წუხელ სანთელს ნაწნავები გაეშალა.

...

მე ვარ ნაკვრჩხალი,

ჩემით არის მხიარული

ნაპერწკალი,

კეკლუცი ვარ მაშინ,

როცა ნაცარში ვარ.

...

იოსების გულზე დადი აღარ იქნება,

შენი სიყვარულის შაჰიდი იგი აღარ იქნება.

გრძნობას ხელი გაუწოდე, რადგან სწრაფად იცვლება,

თუ არა და, ზოლეიხას ბრალი აღარ იქნება.

წყალობა ჰქენ და ერთგული იყავ,

თუ არა და ძალით არაფერი იქნება."

წყაროში მოტანილი პოეტური ნიმუშები გამოირჩევა ორიგინალობით, პოეტური შთაგონებით, ეპოქისათვის დამახასიათებელი სიტყვათა თამაშით. როგორც ჩანს, ბაზმი მართლაც საინტერესო და ნიჭიერი წარმომადგენელი იყო თანადროული სპარსული პოეზიისა.

ლიტერატურული წყარო „რიაზ ალ-რაფინი“ აღნიშნავს რა ბაზმის ქართველურ წარმოშობას, გვამცნობს, რომ პოეტი „შაჰ ჯაჰანგირის ზეობის პერიოდში გოჯრათში ჩავიდა და იქ გარდაიცვალა" (4, გვ.105). წყაროში მოხსენიებული შაჰი ჯაჰანგირი – დიდ მონღოლთა შაჰი ნურადინ ჯაჰანგირი გახლავთ, რომელიც ინდოეთს 1636-1659 წლებში მართავდა.

როგორც ცნობილია, მე-16 საუკუნის დასასრულს ჩამოყალიბებულმა დიდ მოღოლთა სახელმწიფოში ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა კულტურისა და ლიტერატურის განვითარებისათვის. ამ ქვეყნის შაჰები: ნასრედ-დინ ჰამაიუნი, ჯალალედ-დინ აქბარი, ნურედ-დინ ჯაჰანგირი, და სხვები მეტად განათლებული პიროვნებები იყვნენ. ისინი გატაცებული იყვნენ სპარსული ლიტერატურით, მეცნიერებით. მეცენატობდნენ და მფარველობდნენ პოეტებს, მხატვრებს, მუსუკოსებს, მეცნიერებს. აღნიშნულ პერიოდში სპარსული ლიტერატურული ცხოვრების გამოცოცხლებამ ათასეული ნიჭიერი ირანელი და შუაზიელი პოეტი მიიზიდა. ემიგრირებულ პოეტთა შემოქმედებამ მძლავრი ბიძგი მისცა სპარსული მწერლობის აღმავლობას, მათ ახალი სიტყვა თქვეს სპარსულ პოეზიაში: დაამკვიდრეს სიტყვის ლაკონურობა, რთული მეტაფორები, ახალი პოეტური სახეები, რებუსები. ამ პოეტთა მთელი ძალა და ენერჯია მიმართული იყო სალექსო ფორმების სრულყოფისაკენ. გართულებული იყო აზრის გაგება რითმებისა და ომონიმების გამოყენებით. აღნიშნული ხანის პოეზიაში ფეხს იკიდებს ინდური ლექსიკა და განცდის, გადმოცემის სხვა მხატვრული ფორმები. ბაზმის ლექსები, როგორც ჩანს ძალზე პოპულარული ყოფილა აღნიშნული პერიოდისათვის. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამ მართლაც და შესანიშნავი ლექსების ავტორად სხვა პოეტიც სახელდება. ნასრაბდის თეზქერე სადაო ლექსის (3 ბეითი) ავტორად მოლა მახფი რეშთელს ასახელებს. თუმცა მთლად დარწმუნებული არ არის ამაში და თავს იზღვევს როცა წერს: „ის (მოლა მახფი) ანგარებიანი ბუნების იყო და ეს ბეითები სხვისი სახელითაც გამოჩნდა.“ ირანელი მეცნიერი აჰმედ გოლჩინ მანი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ „ნასრაბდიმ ამ ბეითებს შეცდომით მახფი რეშთელის სახელი მიუწერა.“ (10, გვ.587).

საქართველოს მჭიდრო ისტორიული ურთიერთობა ჰქონდა ირანთან, მის კულტურასთან, რაც ნათლად აისახა ისტორიულ წყაროებში. უდაოა, დიდი ტრადიციების მქონე სპარსული პოეზიის შემადგენელი ნაწილია ის მოკრძალებული პოეტური მემკვიდრეობა, რომელიც გამუსლიმებულმა ქართველებმა შექმნეს. ფაქტია ამ უცხო მხარეში გადახვეწილებს, მძიმე და დიდი წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრება ერგოთ. მიუხედავად ყველაფრისა, ისინი უცხო გარემოში დამკვიდრდნენ და გარკვეული კვალი დატოვეს სეფიანთა ხანის კულტურის ამა თუ იმ სფეროში, კერძოდ კი პოეზიაში.

ერთ-ერთი ტიპური წარმომადგენელი გამაჰმადიანებული ქართველებისა გახლავთ პოეტი ბაზმი ყუზი გორჯი, რომლის მრავალფეროვან და საინტერესო შემოქმედებაზე ძალზე ცოტაა ცნობილი. ვფიქრობ ამ მხრივ კვლევა ძიება უნდა გაგრძელდეს, რადგან ჩვენდა სავალალოდ ძალიან ცოტა ან სრულიად არაფერი ვიცით იმ ქართველების შესახებ, რომლებიც აღმოსავლეთის ქვეყნებში, კერძოდ ირანში ცხოვრობდნენ და ხელოვნების, მწერლობის ასპარეზზე მოღვაწეობდნენ და გარკვეული წვლილი შექონდათ ამა თუ იმ ხალხის კულტურის განვითარებაში. უნდა აღინიშნოს, რომ საუკუნეების წინ უცხოეთში გადახვეწილ თანამემამულეთა მემკვიდრეობა საგანგებოდ შეწავლისა და ყურადღების ღირსია.

ბაგრატ გორჯი

XVI – XVII საუკუნეების მიჯნაზე სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე კავკასიური, კერძოდ ქართული ელემენტის წამოწევა დაკავშირებული იყო არა მარტო შაჰ აბასის მიერ წამოწყებულ რეფორმასთან, რომელიც სახელმწიფოს ცენტრალიზებას, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ისახავდა მიზნად. არამედ საქართველოში მიმდინარე პროცესებთან, კლასობრივ ბრძოლასა და შინაომებთან.

შაჰ აბასი ძალიან კარგად ერკვეოდა ქართული საზოგადოების განწყობასა და ორიენტაციაში. ის ყოველგვარ ხერხს მიმართავდა, რათა სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლები მიემხრო, ირანის სამსახურში ჩაეყენებინა. ყველა ის, ვინც საქართველოში რითიმე უკმაყოფილო იყო, ან თავისი მეტოქე-მოწინააღმდეგის წახდენა სურდა, ის ვისაც სახელის მოხვეჭა, დაწინაურება და გამდიდრება სურდა, შაჰ-აბასი დიდი პატივისცემით იღებდა, მათგან კი მხოლოდ სარწმუნოების შეცვლას და ისლამის რჯულის მიღებას თხოულობდა. ის სავსებით შეგნებულად, მიზანდასახულად იზიდავდა ცნობილ ქართველ სარდლებს, პოლიტიკურ მოღვაწეებს. ცდილობდა ნიჭიერი და ენერგიული ქართველების უნარი და შესაძლებლობა სეფიანთა ირანის სასარებლოდ გამოეყენებინა.

ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო სარბიელზე დაწინაურებული ქართველები დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ და მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ქვეყნის მმართველობის, მშენებლობისა და განვითარების საქმეში, შაჰის ერთგული დამცველები და მისი პოლიტიკური კურსის მიმდევრები ხდებოდნენ. სეფიანთა კარზე

დაწინაურებული ქართული სამხედრო ელიტის ერთ-ერთი ტიპური წარმომადგენელი გახლდათ ბაგრატ მირზა.

ქართული და სპარსული წყაროები მიხედვით ბაგრატ-მირზას ირანის პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოჩენა შაჰ აბას I-ს ზეობის პერიოდს ემთხვევა. მამამისმა დაუდ-ხანმა სრულიად პატარა ბაგრატი ირანის შაჰის თამაზის სამეფო კარზე გაგზავნა, სადაც მიაღებინეს „რჯული მაჰმადისა“ და „ყიზილბაშთა შორის აღიზარდა“. მოგვიანებით შაჰ აბასმა „ხანის კეტილშობილური ტიტულით და ბიძის საპატიო წოდებების ბოძებით განადიდა და ქართლის ველაეთის მმართველობა უბოძა“. (26, გვ.416)

1618 წელს შაჰ აბასი თეიმურაზ მეფის დასჯის მიზნით საქართველოსაკენ გამოემართა და თან მოჰყავს ბაგრატ მირზა, დაუდ-ხანის ძე, ძმისწული „დიდი სვიმონისა“, რომელიც „ნაშობი იყო კახის ბატონის გვარის ქალისაგან“.

მას შემდეგ, რაც 1614 წელს ქართლის მეფე ლუარსაბ II (1606-1614) შაჰის ბრძანებით გუდაბყალის ციხეში გამოკეტეს და მისივე ბრძანებით მოაშთეს, ქართლის ტახტი უმეფოდ დარჩა. ისარგებლა რა ამით შაჰ აბასმა, ბაგრატ მირზა ქართლის ტახტზე დასვა, რომელიც ბაგრატ VII-ეს სახელით მეფობდა (1616-1619). რამდენადაც ის შაჰის ხელისუფლების ერთგულ ყმად და მისი პოლიტიკის გამტარებლად მოიაზრებოდა, მას „არც ჰყვარობდნენ ქართველნი და არც ახსენებდნენ თათრობისათვის.“(26, გვ.418). მისი ბატონობა თბილისსა და საბარათიანოს ვერ გასცდა. 1619 წელს ბაგრატის გარდაცვალების შემდეგ, შაჰ აბასმა ქართლის მეფობა მის შვილს, სრულიად ახალგაზრდა სიმონს უბოძა, რომელიც გიორგი სააკაძისა და დიდი ამალის თანხლებით საქართველოში გამოსიტუმრა. ბაგრატ მირზას ჰყავდა ნახევარძმა ხოსრო მირზა, რომლის სეფიანთა ირანის სამხედრო და პოლიტიკურ ასპარეზზე დაწინაურება გიორგი სააკაძის სახელთან არის დაკავშირებული და რომელიც მოგვიანებით როსტომ ხანის სახელით ქართლის მეფე ხდება.

ბაგრატ მირზა სპარსულ წყაროებში (ისქანდერ მუნში) ყიზილბაშების წინააღმდეგ დაუცხრომელ მებრძოლ თეიმურაზ I-თან დაკავშირებით არის მოხსენიებული. 1613 წელს შაჰ აბასი განჯაში დიდი ლაშქრით მოვიდა და მეფისაგან ერთგულებისა და მორჩილების ნიშნად მძევლები მოითხოვა. თეიმურაზმა დედა, ქეთევან დედოფალი, და ელენე და ორი შვილი ლევანი და ალექსანდრე შაჰ აბასს

გაუგზავნა. კმაყოფილი შაჰი უკან გაბრუნებას ფიქრობდა, მაგრამ ქართველთა მამუღარობამ გამოიწვია მისი შემდგომი გამოლაშქრება საქართველოზე.

ისქანდერ მუნში თავის საისტორიო თხზულებაში მოგვითხრობს, რომ შაჰის ლაშქრობის წინ ბაგრატ მირზამ, რომელიც მუდამ შაჰის სამსახურში იყო, მიიღო თეიმურაზ მეფისაგან გამოგზავნილი ერთი „უხამსი წერილი“, რომელიც „მოლაპარაკების საწინააღმდეგო და დროისათვის შეუფერებელ სიტყვებს შეიცავდა“. ბაგრატმა, როგორც ერთგულ ყმას შეეფერება, ეს წერილი შაჰ აბასს წარუდგინა, რომლის შინაარსმა ისე განარისხა, რომ „ველარ ჩააქრო შუამდგომელთა მორჩილებამ“. სპარსელი ისტორიკოსი ქეთევან დედოფლის ხვეწნა-მუდარას გულისხმობს, რომელიც მორიგებისა და შუამავლობისათვის იყო გაგზავნილი თეიმურაზის მიერ. შაჰმა მძევლები ირანს გააგზავნა ხოლო თვითონ საქართველოსაკენ დაიძრა. წერილის შინაარსი ჩვენთვის უცნობია (28, გვ.57), მაგრამ წყაროში აღნიშნულია, რომ შინაარსით თეიმურაზის შაჰ აბასთან მორიგებისა და მორჩილების საწინააღმდეგო იყო. საინტერესოა, თუ მეფემ შაჰს მორჩილება განუცხადა და მძევლები აახლა, რითაც კახეთს აოხრებისაგან დაიხსნიდა, შემდეგ რატომ ეცდებოდა მის მიერ წამოწყებული შემორიგების პროცესის საფრთხეში ჩაგდებას? ამასთან დაკავშირებით ძალზე საინტერესოა ერთი ცნობა, რომელსაც ფ. გორჯინაძე გვაწვდის. თეიმურაზმა შაჰს მძევლები და „სახვეწარი წიგნები“ მიაგება. ყაენს ეამა და დაბრუნება მოინდომა და არც ყიზილბაშთ უნდოდათ ის ლაშქრობა, მაგრამ ვინც ქართველნი და კახნი ყაენს ახლდნენ, დაუწყეს ყაენს ხვეწნა, რომ ჩვენი შვილნი და თავადებნი აქ მძევლად მოგვისხამს, თუ შენს ლაშქარს რაიმე დაუშავდეს, ყველას თავები დაგვაყრევინეთო, რადგან აქამდის მობრძანებულხართ საქართველო ინადირეთო, რომელიც გეპრიანების ისრე განიგეთ და მასუკან ნადირობითა და შექცევით დაბრუნდითო." (27, გვ.213).

მაშასადამე საქართველოზე გამოლაშქრება ყიზილბაშებზე მეტად ქართველებსა და კახელებს სდომებიათ, შაჰ აბასს ზურგს უმაგრებდნენ განდგომილი ქართველი დიდებულები, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ თეიმურაზისა და ლუარსაბი მეფობით. ვარაუდობდნენ რა, შაჰის უეჭველ გამარჯვებას, ყოველნაირად ეცდებოდნენ მათ აღმოსავლეთ საქართველოდან განდევნას და ქართლისა და კახეთის სამეფო ტახტზე მათთვის სასურველი პიროვნების დასმას, რომელიც ლუარსაბისა და თეიმურაზის მიერ განაწყენებული დიდებულების ინტერესებს დააკმაყოფილებდა.

თუ მოვლენებს წინ გავუსწრებთ დავინახავთ, რომ ქართლში მართლაც შეძლეს განაწყენებულმა დიდებულებმა თავიანთი განზრახვის სისრულეში მოყვანა და 1616 წელს გასპარსელებული და გამუსლიმებული, შაჰის ყურმოჭრილი მსახური ბაგრატ მირზა ქართლი მმართველად დაინიშნა, ხოლო თეიმურაზი მარტოდმარტო აგრძელებს ბრძოლას „გამძვინვარებული ვეშაპის“ წინააღმდეგ და ბედის უკუღმართობის მიუხედავად ბოლომდე ასე რჩება. როგორც ვხედავთ, გამუსლიმებული ბაგრატიონი სეფიანთა ირან-საქართველოს პოლიტიკურ მოვლენებში აქტიურად მონაწილეობდა და შაჰ აბასის პოლიტიკური კურსის მიმდევარი და გამტარებელი იყო.

ცნობილი ირანელი კალიგრაფის მოჰამედ სადეჰ ნურა-იე ესფაჰანის მიერ 1605 წელს გადანუსხურ კრებულში ბაგრატ გორჯის ლექსებია შეტანილი. ბავშობიდან სპარსელთა შორის აღზრდილი უფლისწული სპარსულ ენას შესანიშნავად ფლობდა და ლექსის წერაც კარგად ემარჯვებოდა. დღემდე მოღწეული უფლისწულის პოეტური ნიმუშების ნაწილი ეძღვნება ქალს, როგორც ლექსებიდან ჩანს, აღმოსავლელ ქალს. პოეტს ყურადღება აქვს გამახვილებული „გულთა დამატყვევების“ გარეგნულ მხარეზე და შესანიშნავად გადმოსცა თავისი თანამედროველი ლამაზი ქალის პორტრეტი:

„იმ ვერცხლის ტანზე ორი მარგალიტი ძუძუ
ისე გამოიყურება,

თითქოს ხალას ვერცხლიში მარგალიტები ჩაესვათ.

მისს ტანს ოცნების ხელიც რომ შეეხოს

იმ ვარდს ნაკვეთი გაულურჯდება.

გულთა დამატყვევებელი მისი ჭიპი სილამაზის ეტალონია,

მისი მარგალიტის საყურეები

მხრებს რომ წვდებიან,

ვარდიდან ჩამოწვეთილ ცვარსსა გვანან.

საყურეებიც მარგალიტია, ყოველ წუთს,

ცვარი ციმციმებს ტიტის ფურცელზე,

მას იაგურდის ზარდახშიდან

წმინდა მარგალიტი გამოუჩენია,

ვითა ქორფა ვარდს_ცვარის მძივი." (47, გვ.17).

მომვდენო პოეტური ნიმუშიც ქალს ეძღვნება. პოეტი გულახდილად ამბობს, რომ ის ლამაზი ქალის მეხოტბეა.

„ხოტბას ვასხამ სატრფოს ფეხებს,
ლამაზი შენობის ვერცხლის სვეტებს,
ერთ ღამეს მე და მზეთუნახავი დილამდე,
ჩემი ხელი და მისი კულული დილამდე,
სატრფოს ტკბილი და მღელვარე ბაგე,
ალერსი უნდა გაგრძელდეს დილამდე.
თუ ვინმეში სითავხედე დაინახე ამ ღამეს,
ყველაფერი აპატიე დილამდე,
მხოლოდ კოცნა და ჩაკონება დილამდე.“

შემდეგი ლექსი სატრფოს თვალებს ეძღვნება:

„ლამაზმანის მაცდური თვალებიდან
სილამაზე იღვრება,
შავ თვალებს ნელა აღებს,
ეშინია სურმა არ დაეღვაროს და
თვალმა მომხიბველობა არ დაკარგოს.“

ბაგრატ გორჯი აღფრთოვანებულია ფარჰადის ძლიერებითა და ოსტატობით. ქვემოთ მოყვანილი ლექსის ნაწყვეტში კარგად ჩანს პოეტის განწყობა:

„ფარჰადის ძლიერი მკლავით მოქნეულ ნაჯახს,
შეუძლია თმის ღერის ასად გაყოფა,
შეუძლია ადამიანის ქვაში გამოკვეთა,
სრლყოფილებას მიაღწევს თუ არა, გაფრინდება.“

პოეტი, როგორც ქვემოთ მოყვანილ ლექსიდან ჩანს, აფორიაქებულია, მისმა „გულმა სიმშვიდე ვერ იპოვა“, აშინებს „განკითხვის ჟამის მოახლოებას. ის ცხოვრებისაგან დაღლილია და არავის ნახვა არ სურს. საფიქრებელია, რომ ბაგრატ მირზას ძნელი და წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრება ერგო. პოეტის ამგვარი სულიერი მდგომარეობის მიზეზი შესაძლებელია მისი გაორჭოფებული ცხოვრების წესი გახლდათ:

„სიცოცხლე მთავრდება, განკითხვის ჟამი დგება,
დღევანდელი დღეც მშვენიერია,

რადგანაც ჯერ კიდევ ვიქნები ამ ცოდვილ მიწაზე."

ან

„გულმა სიმშვიდე ვერ მოიპოვა,
ცოდვილი ვარ და კეთილშობილი როგორ გავხდები?"

...

„თუ ნაღვლიანს არ ვხედავ,
იმოტომ, რომ ხალხის სახეს არ ვხედავ."

...

„ასობით რკინის კედელს აღვმართავ
არავის ნახვა არ მსურს."

სეფიანთა კარზე აღზრდილი ქართლის მეფის ბაგრატ VII-ის პოეტური ნიმუშები გამოერჩევა ორიგინალობით, ეპოქისათვის დამახასიათებელი სიტყვათა თამაშით. ბაგრატ გორჯის რომ ლექსების წერა ემარჯვებოდა, ეს მისი პოეტური ნიმუშებიდანაც კარგად ჩანს, მაგრამ რა ადგილი ეჭირა მას სპარსულ პოეზიაში, ამის განსაზღვრა ძნელია. ის რომ მისი ლექსები შეტანილი იქნა მე-17 საუკუნის ირანის პოეტთა ანთოლოგიაში იმაზე მეტყველებს, რომ ეს გამუსლიმანებული ქართველი, ურიგო პოეტი არ ყოფილა.

იამინი გორჯი, ვალი-ხან გორჯი და ვაფაი აშრაფი

სეიდ ალი-ხან საჰიბ ბაჰადორ ჰოსეინი ყანუჯი ბოხარის თეზქერე „სობჰ-ე გოლშანი" რამდენიმე პოეტს გორჯის ნესბას ანიჭებს. მათ შორისაა ვალი-ხან გორჯი და იამინი გორჯი. ამ პოეტებზე წყარო ძალზე მუნწ ცნობებს გვაწვდის: „იამინი გორჯი შაჰ თაჰმასბ სეფევის აღზევებული მონათაგანია. მისი ბუნების ჩანგი ლექსის სარბიელზე ძლიერია.":

"ხელი, რომელიც თავის აღვირს აიღებს(მოსწყვეტს)

დღეს არავის სახელოში არ არის."

(47, გვ.175).

მაშასადამე, იამინი გორჯი შაკ თამაზ I-ის აღზევებული მონა ყოფილა და გამოდის, რომ მისი ზეობის პერიოდში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა.

მეორე პოატი _ ვალი ხან გორჯზე „სობჰ-ე გოლშანი“ შემდეგს გვაუწყებს: ის „სეფიანთა სულთანთა მონათაგანი იყო. ლექსა და პოეტობაში კარგი ცოდნისა და ნატიფი გემოვნების პატრონია.“ სამწუხაროდ, წყარო არ უთითებს რომელი სეფიანი შაკის დროს მოღვაწეობდა. წყაროებს მოაქვთ პოეტის მხოლოდ ორი ბეითი:

"ის მიჯმურია კარგი, დარდით კედელს რომ მიაქცევს პირს,
იმდენს იტირებს, რომ სატრფოს გულს მოულობს." (48, გვ.176).

ჩვენ მიმოვიხილეთ სეფიანთა ხანაში მოღვაწე ქართული წარმოშობის პოეტთა ბიოგრაფიული ცნობები და მათი ნიმუშები. ვნახეთ, რომ მათ კარგად ემარჯვებოდათ სპარსული ლექსების წერა და თავიანთი ემოციების, გრძნობების მხატვრულად გადმოცემა. ალბათ არცაა დასაკვირი, რადგან ისინი ხომ კარგად იცნობდნენ სპარსულ ენას, პოეზიას. აღსანიშნავია, რომ გამაჰმადიანებული ქართველი პოეტები უფრო გვიანდელ პერიოდშიც მოღვაწეობდნენ. ყაჯართა ხანაში ლიტერატურულ სარბიელზე ქართული წარმოშობის პოეტთა მთელ პლეადას ვხვდებით. აღნიშნული პერიოდის თვალსაჩინო პოეტები იყვნენ: ძმები მირზა აჰმედ გორჯი, რომელიც ახთარის ფსევდონომით წერდა და ბაყურ_ბეგი, რომლის თახალოსი (ფსევდონიმი) ნეშათი გახლდათ. მათი წინაპრები, როგორც წყაროებიდან ირკვევა, სეფიანთა სასახლის კარის ღოღამები იყვნენ, იუსუფ გორჯი, ხოსროვ გორჯი, მირზა ალლაჰ იბნ ფერიდუნ გორჯი, რომელიც ორი თახალოსით მოღვაწეობდა _ ეშთეჰა და საგაშთე. მოჰამმად ალი_ხანი, რომლის ფსევდონიმი იყო ნეჟადი, ალა_მოჰმედი (მაქუნ გორჯი), როქნე გორჯი და მე-19 საუკუნეში მოღვაწე პოეტი თალეზ შირაზელი გორჯი, აგრეთვე ვაფაი აშრაფი. ეს პოეტი ქართული წარმომავლობისაა, მაგრამ მისი ნესბა გორჯი არ ყოფილა. ერთადერთი პირველწყარო, რომელიც მასზე გვაუწყებს არის ჰედაითაის „მაჯამა ალ_ფოსაჰა“, რომელიც შემდეგს გვაუწყებს: „ ვაფაი აშრაფი, მისი სახელია მირზა მეჰმადი_ყოლი ხანი. თანამედროვეობის ერთერთი რჩეულთაგანია. მისი წინაპრები სეფისთა დროს ქართველები ყოფილან, კეთილშობილურ დიდებულებს მიეკუთვნება, მანუჩეჰრ_ხან მოჰამედ ალ-დაულას საიდუმლო მონში იყო, კარგი ხელი ჰქონდა. ზოგჯერ წერის სურვილი მოუვლიდა. მისია:

„ოქროს იმიტომ აგროვებს ისმაილ_ნური დღე და ღამე,
რომ ერთ დღეს ამ სიმდიდრით რეის ვეზირი გახდეს,

თუმცა ბედი ცისფერების მფარველია, მაგრამ ჭკუის მოხედვით,
სადალაქო ქვა სავაზირო საკალმედ როდი გახდება." (46, გვ.170).

ზემოთხსენსებულ წყაროში მოხსენსებული მანუჩარ-ხანი გახლდათ ყაჯართა დინასტიის კარზე მოღვაწე თვალსაჩინო სახელმწიფო მოღვაწე, შაჰის შემდეგ პირველი კაცი. ცნობილია, რომ ალა მაჰმად ხანს ის თბილისიდან წაუყვანია როგორც ტყვე და ბიჭად ჰყოლია სასახლეში. ირანში ჩასულს შიიტობა მიუღია და ყაჯართა სახელმწიფოში უმაღლესი თანამდებობისათვის მიუღწევია. მანუჩარ-ხანი იუსუფ გორჯის გარდაცვალების შემდეგ, რომელიც ისფაჰანელი სომეხი იყო, სამინისტროთა უმაღლესი მმართველი გახდა და შემდეგ კი ისფაჰანს განაგებდა. საინტერესოა ის, რომ წყაროში მითითებული ცნობა პოეტის შესახებ მუნში (მდივანი) იყო, საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ პოეტი კარგად იყო ჩართული პოლიტიკურ პროცესებსა და შაჰის სასახლის ინტრიგებში.

თავი III

ლიტერატურული წყარო " ალ-შოარა "

იმამ ყული-ხან უნდილაძისა და მის შთამომავალთა

შესახებ

3. 1. იმამ ყული-ხან უნდილაძე

სეფიანთა ხანის ერთ-ერთი უდიდესი ატორიტეტის მქონე იმამ- ყული ხანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ ქართულ, აღმოსავლურ და ევროპულ ისტორიულ წყაროებში საყურადღებო ცნობებია დაცული. მის შესახებ საინტერესო ინფორმაციაა შემონახულია აგრეთვე, ლიტერატურულ თეზქერებში. ლიტერატურულ წყაროებში შირაზის ხანის სასახლის კარზე მოღვაწე ათეულობით პოეტის, მხატვრის, მუსიკოსისა და მეცნიერის ცხოვრება და შემოქმედებაა დაცული. ეს ინფორმაცია საინტერესოა ჩვენთვის იმ თვალსაზრისით, რომ ბევრ ისტორიულ და ლიტერატურულ საკითხს ფენს შუქს, წარმოგვიდგენს რელურ სურათს იმამ ყული-ხანის პიროვნების, მისი ღვაწლისა და ადამიანური ურთიერთობების შესახებ.

ლიტერატურული წყაროებიდან ირკვევა, რომ იმამ ყული-ხანი გულმოდგინედ ზრუნავდა მეცნიერებისა და ხელოვნება-ლიტერატურის წინსვლა-განვითარებაზე. მას

მუდამ გარს ერტყა სწავლულები, პოეტები, ლიტერატურის მოყვარული ადამიანები, რომელთა პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა. შირაზისა და ისპაჰანის სასახლეში სალონურ-ლიტერატურული ცხოვრება სჩქეფდა. ლიტერატურული ძალები, თავმოყრილი იმამ ყული-ხანის გარშემო, ორიენტირებული იყვნენ სასახლის წრის გემოვნებაზე და ელიტარული საზოგადოების მოთხოვნების შესაფერისს პოეტურ ნიმუშებს ქმნიდნენ. ძირითადად იქმნებოდა სახოტბო (პანეგირიკი) ლექსები – ქება ხელისუფლების ამა თუ იმ აღზევებულ წარმომადგენელზე და სასიყვარულო-ლირიკული ლექსები რომანტიკულ სიყვარულსა და გაუზიარებელ გრძნობებზე (92, გვ.155).

ცნობილია, რომ იმამ ყული-ხანის სასახლე ისფაჰანის აბას-აბადის რაიონში მდებარეობდა. აქ ხშირად იმართებოდა ლიტერატურული საღამოები, თავს იყრიდნენ ევროპისა და აზიის სახელმწიფოთა ელჩები, პოლიტიკური მოღვაწენი, სახელმწიფო მოხელეები, ხელოვნებისა და კულტურის მოღვაწეები. სეფიანთა სახელმწიფოს მბრძანებელს შაჰ აბას ძალიან უყვარდა შირაზის თუ ისფაჰანის სასახლეში გამართულ შეხვედრებსა და წვეულებებზე იმამ ყული-ხანთან სტუმრობა. ცნობილია ისიც, რომ მის წვეულებებს განთქმული შირაზული ღვინოც ამშვენებდა. მთელს ირანში გულუხვი მასპინძლობით ცნობილი შირაზის ხანი თავის სტუმრებს შირაზული ღვინით უმასპინძლდებოდა, მაშინაც კი, როცა შაჰ აბასმა ბრძანება გასცა სეფიანთა ირანში ღვინის საყოველთაო აკრძალვაზე (99, გვ.165). იტალიელი მოგზაურისა და მისიონერის პიეტრო დელა ვალეს ცნობით იმ პერიოდის ირანში არათუ დალევა, არმედ სიტყვის წარმოთქმაც კი იკრძალბოდა. ამას გარდა, სასახლეში ტრადიციად იყო ქცეული ყალიონით მოწევა. ნასრაბადის თეზქერე "ალ-შოარა" ერთ საინტერესო ამბავს გვაწვდის ამასთან დაკავშირებით: ირანელი პოეტი მოჰამად ყული სელიმი მირზა აბუ-ალ ჰასანი შირაზის ხანს სასახლეში სწვევია. ხანის ბრძანებით სტუმრისათვის უზარმაზარი ყალიონი მიუროთმევიათ. პოეტი ყალიონის ზომებს გაუოცებია და ექსპრომტად უთქვამს:

“ხანის სასახლეში რაც არის

ხანივით დიდია.”

წყაროს ცნობით ფარსის გამგებელი პოეტის ნათქვამზე გაბრაზებულა, აბუ-ალ ჰასანი კი უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნილა. "იმამ ყული-ხანი, აღნიშნავს ნასრაბადი დიდსულოვნების პარტონი იყო და ნათქვამს ყურადღება აღარ მიაქცია. მან

ხუთი თუმნითა და ძვირფასი ხალათით დაასაჩუქრა პოეტი, რომელიც ინდოეთისაკენ მიმავალ გზას დაადგა." (10, გვ.587).

ნასრაბადის თეზქერემ საინტერესო ცნობა შემოგვინახა, რომლის მიხედვითაც ვგებულობთ, რომ იმამ ყული-ხანი ზოგჯერ სასტიკად და დაუნდობელად უსწორდებოდა იმ პოეტებს, რომლებიც მას აკრიტიკებდნენ. მის კარზე მოღვაწე პოეტმა მოლა თორაბი ბალხელმა შირაზის ხანს სატირული ოდა მიუძღვნა (შინაარსი უცნობია). ფარსის მბრძანებლის მოთხოვნით პოეტი ძელზე გაუსვამთ, ხოლო მეორე პოეტი მირზა აბუ ალ-ჰასანი, რომელიც "მეცნიერებას დაეუფლა და ლექსის წერაც ემარჯვებოდა იმამ ყულის სამსახურში დიდი გავლენით, ავტორიტეტით სარგებლობდა "მიუხედავად ამისა შეუფერებელი საქციელისა და მახეზღარობისათვის, ცუდი ენისათვის ხანის ბრძანებით სიკვდილით დასაჯეს." (10, გვ.245).

სეფიანთა ხანის ირანში ასევე, ძალზე გავრცელებული იყო ოპიუმისა (თრიაქის) და ყაყაჩოს ნაყენის მოხმარება. ფრანგი მოგზაური ტავერნიე წერს რომ "ქალაქებში ყაყაჩოს ნაყენის დასალევად სპეციალური ადგილებია. კლიენტი, რომელიც უხალისოდ და უგუნებოდ არის, ორი ან სამი ფინჯანის (ყაყაჩოს ნაყენი) დალევის შემდეგ უაზროდ ლაყბობას იწყებს და საჩხუბრად იწევს, შემდეგ ნელ-ნელა მშვიდდება და სიცილს იწყებს, იმგვარად იქცევა, რომ იტყვი გიჟების წრეაო." (99, გვ.274).

თრიაქის წევა და ყაყაჩოს ნაყენის სმა შირაზის სასახლეშიდაც მიღებული იყო. ამ ცნობას გვაწვდის ნასრაბადის თეზქერე "ალ-შოარა" იმამ ყული ხანთან დაახლოებული პოეტის მახფი რაშთელთან დაკავშირებით, სადაც ვკითხულობთ: "ფარსის მბრძანებლის იმამ ყული-ხანის ბრძანებით ოქროს სამფეხი (პოეტისათვის) დაამზადეს, რომელსაც წვეულებების დროს დარბაზის შუაში დგამდნენ. მახფი მთელი მიმზიდველობითა და დიდებულებით მასზე ჯდებოდა. ხანი პოეტის ხუმრობას აღტაცებული უსმენდა. ბოლოს, აღნიშნავს ნასრაბადი, "პოეტის სხეული ისეთი უბადრუკი და სუსტი გახდა, რომ ხანმა მას უთხრა: თრიაქის მუდმივი ხმარების გამო შენი არსებისაგან არაფერი დარჩება. პასუხად უთხრა: თრიაქის ზემოქმედებით კი არ არის, არამედ ის ვინც წერილს წერს დასაწყისშივე მამაგებს. მე კი წყევლამ ისე "განმამტკიცა", რომ ფეხზე ძლივს ვდგევარ." (10, გვ.175).

ცნობილია, რომ ჰარამხანა ანუ აკრძალული სახლი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი უძველესი ტრადიციას, ირანში წარმოიშვა და ფართო გავრცელება ჰპოვა მთელ მუსლიმურ სამყაროში. ახლადწარმოშობილმა აღზევებულმა ყიზილბაშურმა ელიტამ

დააგროვა რა აურაცხელი ქონება, ფუფუნების ერთ-ერთი ატრიბუტი ჰარემი ადვილად აითვისა. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება რომ, აღმოსავლეთისათვის არც ჭაბუკების ჰარემი ყოფილა უცხო. ეს ტრადიციაც ირანში ყოფილა ადრე დამკვიდრებული. თუმცა იმაზე, საიდან მოხდა მისი ამ ქვეყანაში გავრცელება, ჰეროდოტეს ერთი საინტერესო ცნობა მოაქვს "ისეთი ჩვეულება, როგორც ახალგაზრდა ბიჭებთან ურთიერთობაა ირანელებმა ბერძნებისაგან გადმოიღეს." სეფიანთა ირანში "მრავალცოლიანობით გადაღლილ" მუსლიმურ საზოგადოებაში "ორიენტაცია დარღვეული" ყმაწვილების გამოჩენა ჩვეულებრივ წესად იქცა. აღნიშნულ პერიოდში ფართოდ გავრცელდა ყავახანებში "კულულებიანი და მაცდუნებელ ტანსაცმლში" გამოწყობილი ჭაბუკ-მომსახურე პერსონალი. მათი უმრავლესობა წარმოშობით ჩერქეზები, სომხები და ქართველები იყვნენ.

ნასრაბადის თეზქერემ ერთი "ორიენტაცია დარღვეული" პოეტის მოლა სირი ჯერბადაყანის შესახებ ცნობები შემოგვინახა. აღნიშნული პოეტი იმამ ყული-ხანის სასახლეში იმყოფებოდა. წყარო აღშფოთებულია იმით, რომ "პოეტის სითავხედე, ხანის სასახლეში ყოფნისას, იქამდე მივიდა, რომ ერთი ლამაზი ყმაწვილი დაიყენა და მისი ურთიერთობა ამ ბიჭთან ლექსადაც კი გადმოსცა," შემდეგ წყაროს მოაქვს ბეითი ამ უხამსი ლექსიდან:

განმარტოებაში

ორი შეყვრებული

როგორც ცეცხლი და ბამბა ისე ვართ,

.....

თეზქერე აღნიშნავს, რომ "თავისი ცოდვების მოსანანიებლად ქაბას გზას დაადგა, მაგრამ მექამდე ვერ ჩააღწია, გზაში გაირდაიცვალა." (10, გვ. 327).

იმამ ყული ხანის სასახლის პოეტები იყვნენ: ხეზრი ლარი, ასეფ ბაჰბანი, ჰაჯი ლოთფალი ბეგი. წყაროს მიხედვით ცნობილი ხდება, რომ შირაზის ხანს განსაკუთრებით მოსწონდა ფაზელი ჯერბადაყანის პოეტური ნიმუშები, ხუმობები. ეს პოეტი ცნობილი სპრსელი პოეტის შაფაის შეგირდი გახლდათ. აღნიშნული პერიოდის ძალიან ბევრი პოეტი დაინტერესებული იყო შესულიყო შირაზის სასახლეში არსებულ ლიტერატურულ წრეში. როგორც წყაროდან ირკვევა, ასეთ დამწყებ პოეტებს მირზა აბუ ალ-ჰასანი, რომელიც შირაზის სასახლის ვეზირი იყო, ეხმარებოდა და მფარველონდა

კიდევ. მისი დახმარებით ბევრმა პოეტმა, მხატვარმა, მეცნიერმა გაიკვლია გზა სეფიანთა ირანის ლიტერატურულ და კულტურულ სარბიელზე.

აღსანიშნავია ის, რომ ნასრაბადის თეზქერე გვაწვდის ინფორმაციის თუ ვისთან მეგობრობდა და რა წრეში ტრიალებდა იმამ ყული-ხანი. წყარო ხანის მეგობრად ასახელებს პოეტ მოჰამედ თაყის, რომელსაც "მთელს შირაზში ცოტა ვინმე თუ შეედრება." მისი შეგირდი ყოფილა პოეტი მირზა ჰადი, რომელიც ამდროულად ფარსის პროვინციის ვეზირი და ასევე ფარსის მბრძანებლის ერთგული მეგობარი გახლდათ. პოეტის მამაც მირზა მოაინ მოჰამედიც, იმამ ყული-ხანის ვეზირი და ერთგული ადამიანი იყო. ის ფრიად განათლებული პიროვნება იყო, თუმცა მასზე "განაწყენებულმა ხალხმა იმამ ყული-ხანს თანხმობა გამოსთხოვა და ზემოდხსენებული ვეზირი თანამდებობიდან გადააყენა."

შირაზის ხანთან დაახლოებული ერთ-ერთი პოეტი მირზა სადეყის თავის მბრძანებელთან უსიამოვნება მოსვლია და გაქცევია, მაგრამ მალევე დაბრუნებია. პოეტმა შირაზის სასახლეში დაბრუნებას ლქსი მიუძღვნა:

“შენი შევარდენი და შენი აღზრდილი ვარ,
ძვირფასი სიცოცხლე ფრენაში გაილია.
გაქცევითა და კვლავ დაბრუნებით ცხადია,

რომ ბედისწერა შენ წარსულ ცხოვრებას კვლავ დაგიბრუნებს” (10, გვ.421).

სპარსულმა მხატვრობამ, კერძოდ კი მინიატურამ თავისი აყვავების ზენიტს სეფიანთა ხანაში მიაღწია და საპატიო ადგილი დაიკავა მსოფლიო კულტურის საგანძურში. მან აღნიშნულ პერიოდში სრულიად შეინარჩუნა ეროვნული ხასიათი, თვითმყოფადობა, ტრადიციულობა და უდიდესი გავლენა მოახდინა არა მარტო ირანის მეზობელი ქვეყნების, არამედ მსოფლიო მინიატურული ხელოვნების განვითარებაზე.

XVI_XVII საუკუნეები იმ მხრივაც არის სინტერესო, რომ სეფიანთა ირანის ურთიერთობა ევროპის სახელმწიფოებთან უფრო ინტესიური და მჭიდრო გახდა. იქ ხშირად ჩადიოდნენ მოგზაურები, დიპლომატები, ვაჭრები და კულტურის მოღვაწეები. მრავალი ევროპელი მხატვარი რჩებოდა ირანში და შემოქმედებით მოღვაწეობას აგრძელებდა შაჰისა და ელიტარული საზოგადოების წარმომადგენელთა სასახლის კარზე. ისინი ქმნიდნენ სეფიანთა შაჰების, სახელმწიფო მოღვაწეთა პორტრეტებს, რაც ბუნებრივია ხელს უწყობდა სეფიანთა სამეფო კარის არისტოკრატიის ევროპული ფერწერით გატაცებას და, რაც იმ დროისათვის ერთგვარ მოდად იქცა. რაც შეეხება

ევროპელთა გავლენას ის ძირითადად ვლინდება არა მხოლოდ მხატვრულ გამომსახველობით ხერხებში, არამედ ახალ სიუჟეტებში.

ცნობილია, რომ შირაზის ხანი გატაცებული იყო ფერწერითა და სახვითი ხელოვნებით. ის აგრეთვე დაინტერესებული იყო მხატვრობის გავითარებით. იმამ ყული-ხანი მეცენატობდა და მფარველობდა მხატვრებს, რომლებიც გამოირჩეოდნენ ნიჭიერებით, შრომისმოყვარეობით და ცდილობდნენ ადგილი დაემკვიდრებიათ დიდ ტრადიციების მქონე სპარსულ მინიატურულ-სახვით ხელოვნებაში. შირაზის სასახლის კარზე მოღვაწეობდნენ ბუხარის სამხატვრო სკოლის წარმომადგენლები: მოლა ნახლი ბალხელი, სეიდ ნამაქ ბუხარელი, მოლა თორაბი ბალხელი, მოლა ლაიყე ბალხელი, მოლა იაგანე ბალხელი. სამწუხაროდ მათი როგორც მხატვრების მოღვაწეობის შესახებ ნასრაბადის თეზქერე არაფერს გვეუბნება. მხოლოდ აღნიშნავს, რომ ეს მხატვრები იმავ დროს, პოეტობდნენ და ფარსის მბრძანებლისათვის ქება-დიდებით აღსავსე ლექსებს არ იშურებდნენ. თუმცა, მათ შორის ერთ-ერთმა პოეტმა მოლა თორაბი ბალხელმა სატირული ოდა მიუძღვნა იმამ ყული-ხანს, რისთვისაც პოეტი ძელზე გაუსვამთ.

ალავერდი ხანის უფროსი შვილი იმამ ყული ხანი, მამის გარდაცვალების შემდეგ (1614წ.) ფარსის პროვინციის ბეგლარბეგი გახდა. ის ერთ-ერთი უდიდესი ფიგურა იყო სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ სარბიელზე და ევროპულ წუაროებში სამხრეთ ირანის ვიცე კოროლის სახელით არის ცნობილი. მოგვიანებით კი, როცა 1622 წელს იმამ ყული-ხანის მეთაურობით, სპარსეთის ჯარმა ინლისის ფლოტის დახმარებით ჰორმუზი პორტუგალიელებს წაართვა, იგი ქუჰ-გილუეს, ბაჰრეინისა და ჰორმუზის, ხუზისტანის(დუროყის ოლქი), ლარის ბეგლარბეგიც გახდა.

"შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი" თქვა ქართველმა მეფე-პოეტმა თეიმურაზმა და უცხოური წყაროებიც ამასვე ადასტურებენ. დასავლეთ ევროპელი ისტორიკოსები ერთხმად აღიარებენ იამ ყული-ხანს როგორც ძლიერ, ნიჭიერ, ავტორიტეტულ, ქველმოქმედსა და გულუხვ პიროვნებად. იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელა ვალე მას მთელს ირანში შაჰ აბასის შემდეგ ყველაზე ძლიერ პიროვნებად თვლის, აღნიშნავს, რომ მფარველობდა ქრისტიანებს და მეგობრობდა ევროპელებთან.

ფრანგი მოგზაური ჟან-ბატისტ ტავერნიე გადმოგვცემს, რომ იმამ ყული-ხანი სარგებლობდა მთელი ქვეყნის სიყვარულითა და პატივისცემით, გარს ერტყა ირანის უმამაცესი სამხედრო ელიტა. იგი გულუხვად აჯილდოვებდა მხატვრებსაც და სწავლულებსაც. გულმოდგინედ ზრუნავდა მეცნიერებისა და ხელოვნების აყვავებაზე.

მისი თაოსნობით აშენდა მრავალი სასწავლებელი ახალგაზრდებისათვის შირაზში. ფარსში კარმელიტთა მისიის ხელმძღვანელის დიმასის წერილიდან ვგებულობთ, რომ ის დაინტერესებული ყოფილა პლატონისა და არისტოტელეს თხზულებებით. 1623 წელს მას კარმელიტი მისიონერისათვის უთხოვია, რათა რომიდან გამოეწერათ ამ მეცნიერთა თხზულებებათა ტექსტები ბერძნულ და ლათინურ ენებზე. აგრეთვე, არაბულ-ლათინური ლექსიკონები და არაბულად თარგმნილი ბიბლია (36, გვ.65).

უნდილაძეთა გვარის წარმომადგენლებმა სახელი გაითქვეს არა მარტო სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო სარბიელზე, არამედ იმით, რომ აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქვეყნის ეკონომიკური და ვაჭრობის განვითარება-გაფართოების საქმეში. ფარსის პროვინციაში უნდილაძეთა მიერ წამოწყებული ფართო აღმშენებლობითი კამპანიის მიზანი გახდა ის, რომ ამ რეგიონს დაბრუნებოდა ტრადიციული, ისტორიული ფუნქცია და სეფიანთა სახელმწიფოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცენტრი გამხდარიყო.

ბუნებრივია, ახალი სავაჭრო-სატრანზიტო გზების გაყვანა, ძველი მაგისტრალბის აღდგენა-შეკეთება, ხიდების მშენებლობა სეფიანთა სახელმწიფოში ვაჭრობისა და ეკონომიკის განვითარებასა და გაფართოებას ემსახურებოდა. ამიტომ უნდილაძეთა უმთავრესი ყურადღება სწორედ გზების კეთილმოწყობასა და მოწესრიგებისაკენ იყო მიმართული. ამას ემატებოდა ისიც, რომ აღნიშნულ პერიოდში სეფიანთა ირანმა წამოიწყო აქტიური საგარეო ეკონომიკური, სავაჭრო პოლიტიკა ევროპის ქვეყნებთან, განსაკუთრებით ინგლისთან, რომელიც უფრო ინტენსიური გახდა ირანელების მიერ ჰორმუზის (1622) აღებისა და ომანის სანაპიროზე საპორტო ქალაქის ბენდერ აბასის დაარსების შემდეგ. ამან საშუალება მისცა ირანს ეკონომიკური ურთიერთობები დაემყარებია და სავაჭრო ოპერაციები ეწარმოებია უცხოეთის ქვეყნებთან ზღვის საშუალებითაც. ბუნებრივია, ფარსის პროვინციის მოხერხებულმა გეოგრაფიულმა და სტრატეგიულმა მდებარეობამ, იმამ ყულის მიერ ხუზისტანის რამდენიმე ოლქის ფარსის პროვინციასთან მიერთებამ, ამ უკანასკნელს ომანის ზღვაზე გასვლის შესაძლებლობა მისცა. ამან კი, განაპირობა უნდილაძეთა ჩაბმა საგარეო ვაჭრობაში. ამას ისიც ემატებოდა, რომ შაჰ აბასი დაინტერესებული იყო სავაჭრო ოპერაციები ისე განეხორციელებია ევროპის ქვეყნებთან, რომ ოსმალეთი ამ პროცესების მიღმა დაეტოვებია. ეს როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოხერხდა მას შემდეგ, რაც იმამ ყული-ხანის უშუალო მონაწილეობით ჰორმუზი პორტუგალიელებს წაართვეს. ამდენად, ამ

სამხედრო ოპერაციის შემდეგ, სპარული აბრეშუმი, რომელიც ირანის ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობის უმთავრეს პროდუქტს წარმოადგენდა ევროპის ბაზარს სამხრეთიდან მიეწოდებოდა. ამგვარად, სავაჭრო-სატრანზიტო გზის სამხრეთით გადმონაცვლებამ გამოიწვია ფარსის პროვინციის ჩაბმა საერთაშორისო ვაჭრობაში და ამ რეგიონის დაწინაურება. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისითაც მომგებიანი იყო აბრეშუმისა და სხვა საექსპორტო საქონლის ზღვით გადაზიდვა (35, გვ. 25).

უნდილაძეები ზრუნავდნენ და უამრავ თანხებს ხარჯავდნენ სავაჭრო-საქარავნო გზების მოწესრიგებაზე, ახალი მოსახერხებელი მარშრუტების გაყვანაზე, ხიდების აგებაზე, კომფორტული ქარვასლების აშენებაზე, რომლებიც განკუთვნილი იყო უცხოელი ვაჭრებისათვის და მოგზაურებისათვის, მისიონერებისათვის. ფრანგმა მოგზაურმა ტავერნიემ შაჰ სეფის დროინდელ ირანში იმოგზაურა, ქარვასლები მოინახულა და აღწერა რომ "ქარვასლა ძალიან კომფორტულია, ერთდროულად ასი ვაჭარისა და მოგზაურის მიღება შეუძლიათ თავიანთი ბარგითა და მოწყობილობებით." (41, გვ.72). ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი 1674 წელს ირანში ყოფნისას მოიხსენიებს დაუდ-ხანის ქარვასლას "რომელიც 200 ოთახისაგან შედგებოდა." ამას გარდა უნდილაძეები ფლობდნენ მრავალ ფუნდუკსა და ბაზარს. საინტერესო ცნობას გვაწვდის იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელა-ვალე იმის შესახებ, რომ ალავერდი ხანს ქ. ლარიში ბაზარი აუგია, რომელიც ერთ-ერთ უდიდეს ნაგებობას წარმოადგენდა მაშინდელ ირანში. პორტუგალიელმა ანტონიო ტენრეირომ, რომელმაც 1601 წელს მოინახულა ლარი, გვამცნობს რომ ეს ქალაქი იმ დროს ირანის ერთ-ერთი დიდი სავაჭრო ცენტრთაგანი იყო, ხოლო ბაზარი ამ ქალაქის მშვენიერებას წარმოადგენდა, მისი დანიშნულების მიუხედავად, ხელოვნების ნიმუში იყო და მოპირკეთებული ყოფილა მაღალხარისხოვანი მოჭიქული ფილებით (41, გვ.68).

XVII საუკუნის დასაწყისისათვის სეფიანთა ირანის ეკონომიკურ-სავაჭრო ურთიერთობების გამოცოცხლება იგრძნობა ევროპის ქვეყნებთან, განსაკუთრებით ინგლისთან. ევროპაში, კერძოდ კი ჰოლანდიასა და ინგლისში დაწყებულმა სამრეწველო გადატრიალებამ ამ ქვეყნების ეკონომიკური განვითარებისათვის საჭირო გახადა მჭიდრო და მომგებიანი სავაჭრო ურთიერთობები დაემყარებიათ აზიის იმ ქვეყნებთან, რომლებიც აწარმოებდნენ მრეწველობისათვის აუცილებელ ნედლეულს აბრეშუმს, მატყლს და ა.შ. სეფიანთა ირანიც თავის მხრივ დაინტერესებული იყო

სარფიანი სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებით. მჭიდრო ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა ხელი შეუწყო პროგრესულად მოაზროვნე უნდილაძეების კერძოდ კი, იმამ ყული-ხანის დაინტერესებას პირველი ევროპული სამრეწველო საწარმოებით-მანუფაქტურებით, იმდროინდელი ევროპული წარმოებითა და ტექნოლოგიებით. ასევე, დაინტერესებული ყოფილა შაჰ აბასი, რამელსაც კარგად ესმოდა ევროპის მოწინავე სახელმწიფოებთან ეკონომიკურ-სავაჭრო ურთიერთობების მნიშვნელობა. ერთის მხრივ, ის ცდილობდა სპარსული აბრეშუმის გატანას ევროპაში საზღვაო გზით და მეორეს მხრივ, ავითარებდა ისეთ ეროვნულ დარგებს როგორც იყო მეაბრეშუმეობა, ხალიჩებისა და ფარდაგების წარმოება (რაზეც ევროპაში დიდი მოთხოვნილება იყო), მშრალი ხილის დამზადება, ძვირფასი ქვების მოპოვება-დამუშავება. ამ მიზნით ირანში იქმნება მანუფაქტურები. შირაზში იმამ ყული-ხანის მიერ დაარსებულ იქნა მინი ქარხანა, სადაც სავარაუდოა ევროპული ტექნოლოგიების გათვალისწინებით მზადდებოდა ტანსაცმელი. ამ მანუფაქტურაში, როგორც ნასრაბადის წყარო მიუთითებს, "სიბერის ჟამს" მუშაობდა იმამ ყული-ხანის სასახლის კარის პოეტი ნაიმა (10, გვ.345). აქვე უნდა აღვნიშოთ ის გარემოება, რომ უნდილაძეები ჩაცმის კარგი გემოვნებით გამოირჩეოდნენ. მართალია, უმეტესად ყიზილბაშურ ხალათსა და ჩალმას ატარებდნენ, მაგრამ როგორც ევროპული წყაროები მიუთითებენ მათთვის არც ევროპული ტანსაცმელის ტარება გახლდათ უცხო, განსაკუთრებით კი, დაუდ-ხან უნდილაძისათვის. ცნობილია, რომ საქართველოს შეფარებული დაუდ-ხანი იტალიურ ლაბადას ატარებდა, რომელიც ისე მოსწონდა, რომ მუდმივად ეცვა დარსა თუ ავდარში..

უნდილაძეების საქმიანობა მეტად მრავალფეროვანი გახლდათ. ისინი დაინტერესებული იყვნენ ფარსის პროვინციაში სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობის განვითარებით. იქ უნდილაძეთა მონდომებით ჩასახლებულმა ქართველებმა ხელი შეუწყვეს მევენახეობა-მეხილეობის განვითარებას. ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებით ერთ-ერთი ყურძნის სახეობა ევროპელთათვის ცნობილია ქართული სახელით შირაზული (74, გვ.235). სავარაუდოა, რომ ეს სახელი ევროპელებს შირაზის ქართველებისაგან უნდა ესწავლათ. წყაროებიდან ირკვევა, რომ ფარსის პროვინციაში საკმაოდ დიდი რაოდენობით მზადდებოდა ღვინო. ცნობილია, რომ შაჰ აბასს ძალიან მოსწონდა და უყვარდა შირაზული ღვინო, რომელსაც გულუხვი მასპინძელი იმამ

ყული-ხანი სეფიანთა სახელმწიფოს მბრძანებელს ყოველწლიურად ძღვენის სახით უგზავნიდა (99, გვ.376).

იმამ ყული ხანის ფარსის ბეგლარბეგად დანიშვნის შემდეგ, მის მიერ წამოწყებული სააღმშენებლო საქმიანობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო პროვინციის უმთავრესი ქალაქის_შირაზის უმშვენიერეს და ულამაზეს ქალაქად გადაქცევა. ამ მიზნით ქალაქის შუაგულში უმშვენიერესი ქუჩა გაუყვანიათ, რომელის ორივე მხარეს კიპარისის ხეივანი გაუმშენებიათ. მისი ბრძანებით დამშვენდა შირაზი ლამაზი და კოხტა შენობებით, სასახლეებით, სასტუმროებით და სხვა ისტორიულ-არქიტექტურული ნაგებობებით. აღნიშნულ პერიოდში, შირაზში აშენდა ბიბლიოთეკა, მედრესე (სასწავლებელი) ნიჭიერი და ხელმოკლე ახალგაზრდებისათვის, წიგნის სახელოსნოები, სადაც კალიგრაფებისა და მხატვრების მიერ მზადდებოდა და ფორმდებოდა წიგნები. მისი აღმშენებლობითი საქმიანობა მარტო შირაზით არ შემოიფარგლებოდა. უამრავი ქარვასლა და ფუნდუკი ააშენა სავაჭრო-საქარავნო გზებზე ფარსის პროვინციაში. შეაკეთეს და აღადგინეს ისფაჰანის უმშვენიერესი მაგისტრალი, რომლის ერთ-ერთ მონაკვეთზე აგებული იქნა იმამ ყული-ხანის სახელობის ხიდი მდ. ქარიზე, რომლის მეშვეობითაც შემოკლდა მანძილი ამ ქალაქებს შორის და მათ შორის უფრო მოსახერხებელი გახდა მიმოსვლა.

როგორც შაჰ აბასმა თავის დროზე ხელახლა ააშენა და გააღამაზა ისპაჰანი და აქცია სეფიანთა სახელმწიფოს ძლიერებისა და სიმტკიცის სიმბოლოდ, ასევე იმამ ყული-ხანმა შირაზი გადააქცია არა მარტო ფარსის პროვინციის ადმინისტრაციულ ცენტრად, არმედ აღნიშნული პერიოდის ირანის ისტორიულ და კულტურულ ცენტრად. ეპანეთის ელჩმა სეფიანთა ირანის ორი უმშვენიერესი ქალაქის მონახულების შედეგ დაწერა: "ისფაჰანი უძველესი და უდიდესი ქალაქია, მაგრამ სილამაზით შირაზთან ვერ მივა." (21, გვ.35).

უნდილაძეები ერთ-ერთი გავლენიანი და ძლიერი გვარი იყო მთელს ირანში. იმამ ყულის შესახებ ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი წერდა, რომ იგი "ირანის ბოლო საუკუნეების უდიდესი პიროვნება იყო" (65, გვ.87). ისინი აურაცხელი სიმდიდრის მფლობელები იყვნენ და უმდიდრეს ადმიანთა რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ მთელს ირანში. უნდილაძეების როგორც რეფორმატორების და სამხედრო ოპერაციების უბადლო სპეცილისტების დამსახურება, სეფიანთა სახელმწიფოს წინაშე უდიდესია, ისინი ჯამაგირს სახელმწიფო ხაზინიდან იღებდნენ. მათ, აგრეთვე უდიდესი

შემოსავალი ჰქონდათ ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვაჭრობიდან და მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ქვეყნის ეკონომიკისა და ვაჭრობის განვითარების საქმეში. მათთვის უცხო არ გახლდათ ქველმოქმედება და მეცენატეობა, დიდ თანხებს ხარჯავდნენ კულტურისა და ხელოვნების განვითარებაზე. მფარველობდნენ პოეტებს, მხატვრებს, მეცნიერებს, აფინანსებდნენ ნიჭიერ ახალგაზრდებს, ჰქონდათ მჭიდრო ურთიერთობები ევროპის სახელმწიფოთა წარმომადგენლებთან და მათთან მეგობრობდნენ კიდევ. ისინი თავისი დროის ნამდვილად პროგრესულად მოაზროვნე დამიანები იყვნენ, ცდილობდნენ ევროპაში იმ დროს არსებული ტექნიკური თუ მეცნიერული მიღწევები ირანში დაენერგათ. უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ისინი ეხმარებოდნენ ირანში თავისი ნებით თუ ძალით მოხვედრილ ქართველებს, სომხებს და ყველა იმ ადმიანს, ვისაც დახმარება ესაჭიროებოდა უცხო მიწაზე დასამკვიდრებლად.

3. 2. იმამ ყული ხანის შთამომავლები "ალ-შოარას"

მიხედვით

ირან-საქართველოს პოლიტიკურ-კულტურული ურთიერთობა XVI-XVII საუკუნის მიჯნაზე ძალზე მრავალფეროვანი და საინტერესოა. აღნიშნულ პერიოდში სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ და კულტურულ სარბიელზე დაიწყო გამუსლიმებული ქართველების დაწინაურება. ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილი უნდილაძეთა ფეოდალურ სახლს ეკავა. აღსანიშნავია, რომ ალავერდი ხან უნდილაძეს და მის შვილებს იმამ ყული-ხანს და დაუდ-ხანს დიდი წვლილი მიუძღვით სეფიანთა სახელმწიფოს ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისა და ქვეყნის სამხედრო ძლიერების საქმეში. მათი აღზევებისა და დიდი ავტორიტეტის დამადასტურებელია შაჰ-აბასის სიტყვები, ნათქვამი პორტუგალიელი ელჩის, ანტონიო დე გოვეას საუბრისას, მე მემორჩილება მთელი სპარსეთი, მე კი ალავერდი ხანსო. ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ სახელმწიფოს ეკონომიკური აღმშენებლობისა და კულტურის განვითარების სფეროში. ამჯერად ყურადღებას უნდილაძეთა წარმომადგენლების ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე შევაჩერებთ. უნდა ითქვას, რომ სეფიანთა ხანის პოეტთა შემოქმედებისა და მათი ბიოგრაფიული ცნობების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს წყაროდ ნასრაბადის თეზქერე "ალ-შოარა" ითვლება.

იმამ ყული-ხანის სასახლე ისფაჰანის ყველაზე საუკეთესო რაიონში მდებარეობდა. აქ ხშირად თავს იყრიდნენ ევროპის სახელმწიფოთა ელჩები, მოგზაურები, მისიონერები. მთელს ირანში ეს იყო შესანიშნავი ადგილი იმდროინდელი საზოგადოების თავშეყრისა. იმამ-ყული ხანს ხშირად შაჰ აბასიც სტუმრობდა და გულუხვ მასპინძელთან საუბარში რამდენიმე საათს ატარებდა, ამავე დროს შაჰი შირაზის სახელგანთქმულ ღვინოს გემოს უსინჯავდა. იმამ ყული-ხანის სასახლე შირაზსა და ისპაჰანში მრავალი პოეტის, ხელოვნების მოღვაწის, მხატვრისა და მეცნიერის თავშეყრის ადგილი იყო. სასახლის კარის პოეტები, რომელთა რიცხვი საკმაოდ დიდი იყო, გატაცებული იყვნენ სახოტბო ლირიკით. ისინი ქება-დიდებას ასხამდნენ ხელისუფლების ამ ავტორიტეტულ წარმომადგენელს. თუმცა ცნობილია ერთი ფაქტი, რომ ერთ-ერთი პოეტი მოლა თორაბი ბალხელმა, რომელმაც არც თუ ისე მოსაწონი ყასიდა მიუძღვნა იმამ ყული-ხანს, ძელზე გასვა, ხოლო მეორე პოეტი, მირზა-აბუ ალ ჰოსეინი სიკვდილით დასაჯა (10, გვ.243-246).

იმამ ყული-ხანის სასახლის კარის პოეტები იყვნენ სეიდ ნაქამ ბუხარელი, ფაზალი ჯაბადაყანი, რომელიც სეფიანთა ხანის ცნობილი პოეტის შაფაის მოსწავლე იყო და მრავალი სხვა. პოეტებს შორის ყველაზე საინტერესოა მოლა მახფი რეშთელი, რომელიც შირაზის ხანთან დაახლოებული პირი ყოფილა. ნასრაბადი გვაწვდის საინტერესო ცნობას იმის თაობაზე, რომ იმამ ყული-ხანის სასახლეში ხშირად იმართებოდა წვეულებები და თრიაქის წევით დაუძღვრებული პოეტი მისი სასურველი სტუმარი ყოფილა. ფარსის ბეგლარბეგს უყვარდა პოეტის მოსწრებული საუბარი და მასთან ხუმრობა (10, გვ.47).

უნდილაძეთა ერთ-ერთი წარმომადგენელია იმამ ყული-ხანის ვაჟი ალურ-ლუ ბეგი, რომელიც ადრეული ასკიდანვე ამჟღავნებდა პოეზიისადმი სიყვარულს და ლექსების წერასაც ადრევე მიჰყო ხელი. ცნობილია, რომ მაშინდელ პოეტთა და პოეზიის მოყვარულთა თავშეყრის ადგილი ისფაჰანის ყავახანა ყოფილა. 1631 წელს პოეტი შირაზიდან ისფაჰანში ჩასულა და ორი წლის განმავლობაში ამ ყავახანის, რომელიც ჩაჰარ ბადის რაიონში მდებარეობდა, ხშირი სტუმარი გამხდარა. აქ იმართებოდა ლიტერატურული და ფილოსოფიური საუბრები: „ბევრჯერ ალურ-ლუ ხანის საუბარი ყავახანაში შემდგარა“- გვაუწყებს მისი ბიოგრაფი ნასრაბადი. ამავე წყაროს მიხედვით პოეტს თავისი მდგომარეობის შესაფერისი „შესანიშნავი განათლება მიუღია" და მიუთითებს, რომ „ნიჭიერება ბუნებრივი ჰქონდაო". პოეტის

ლიტერატურული ფსევდონიმი „შოლა“ გახლავთ. ჰოსეინის თეზქერეს მიხედვით პოეტი ძალზე ენამოსწრებული და ენაწყლიანი ყოფილა. როგორც ცნობილია შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ (1629) მისმა მემკვიდრემ – შაჰ სეფიმ ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში ერთიანად ამოჟლიტა პაპის ერთგული სახელმწიფო მოღვაწენი. მათ რიცხვში იყო იმამ ყული-ხანი თავისი შვილებით: ფათჰ-ალი ბეგი, ალი-ყული ბეგი, სეფი ყული ხანი(1633წ.). შაჰ სეფის რეპრესიებს იმამ ყული-ხანის სხვა შვილებიც ემსხვერპლნენ. ალურ-ლუ ხანი თავის ძმებთან ერთად ჯერ დაუბრმავებიათ, შემდეგ დაუტუსაღებიათ და „სობჰ-ე გოლშანის მიხედვით „ამ მდგომარეობაში მყოფმა თავისი ბოლო დღეები განვლო“. მიუხედავად მისი მძიმე მდგომარეობისა, ლექსისა და პოეტობის სურვილი მაინც შემორჩა(46, გვ.81).

ნასრაბადის თეზქერემ ალურ-ლუ ხანის რამდენიმე პოეტური ნიმუში შემოგვინახა:

რობაი

"წავიდა სატრფო და მასზე ფიქრში გული დარდიანი დამრჩა,
ამ ღვინით დამთვრალს ბოლოს თავი გაბრუებული დამრჩა.
მისი სიცილი დაჭრილ გულს მალამოსავით ედება,
ოცნებაში წასულს ბაგეზე ღიმილი დამრჩა.

.....

ჭეშმარიტების მნახველი თვალი ჭეშმარიტების გარდა
დასაბამიდან არაფერს ხედავს,
შემოქმედი ადამიანი თვალს ახელს უპირველესად.
ვინ შეძლებს ორგულობის ერთგულებად ქცევას,
სიყვარული ყვავილების ორგულობას ვერ აიტანს."

ეს ბეითი კი „სობჰ-ე გოლშანის“ თაზქერემ შემოგვინახა:

"სიცილი ვარდისაგან, ტირილი გაზაფხულის ღრუბლისაგან
გვისწავლია,
ყოველი ბრძენისაგან ცოტა რამ მაინც გვისწავლია."

მადჰუმი

უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენელია სეიდ მოზარაქ ხან შირაზელი, რომელიც „მადჰუმის“ ფსევდონიმით მოღვაწეობდა. ნასრაბადის თეზქერე გვამცნობს, რომ პოეტის მამა არაბეთის ვალი ყოფილა, ხოლო დედა იმამ ყული-ხანის ქალიშვილი. წყარო აღნიშნავს მის პიროვნულ თვისებებს: „ მცოდნე და ზნეობრივი ახალგაზრდაა.“ თუმცა იქვე ერთ ცნობას გვაწვდის, რომ პოეტი „ფინანსების შენახვას არ ცდილობს და ყოველთვის ფანტავს“. (10, გვ.65).

ნასრაბადის წყარო "ალ-შოარა" სწორად აღნიშნავს, როცა მადჰუმის წარმომავლობაზე საუბრობს „წარმოშობის სიწმინდით მზეზე უფრო ცნობილია“. მისი ბაბუა დედის მხრივ ფარსის ბეგლარბეგი და სეფიანთა ირანის ერთერთი ავტორიტეტული პიროვნება, თავისი დროის უდიდესი მხედართმთავარი იმამ ყული-ხანი გახლდათ. პოეტის მამა სეიდ მოზარაქი-არაბეთის ვალი იყო. ისტორიული წყაროს " თაზქერე-იე ალ-მოლუქის" ცნობით ის მოშაშას დინასტიის წარმომადგენელი იყო (8, გვ.95). ეს საგვარეულო ხუზისტანს 1436 წლიდან განაგებდა. სეიდ მოზარაქი სეფიანთა შაჰის შაჰ აბას I-ის თანამედროვე თვალსაჩინო პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე ყოფილა და ძალ-ღონეს არ იშურებდა, რათა განეგრძო თავისი სამფლობელო. აღნიშნული წყაროდან ვგებულობთ, რომ სეიდ მოზარაქი 1616 წელს გარდაიცვლილა და ამ დინასტიის ავტორიტეტი და ძლიერება თანდათან დასუსტებულა. სამაგიეროდ იზრდებოდა და ძლიერდებოდა იმამ-ყული ხანი, რომელიც მთელ თავის ძალასა და ენერგიას ფარსის პროვინციის სამხრეთის საზღვრების გაფართოებისაკენ წარმართავდა.

ჩანს, რომ მადჰუმმა თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი პერიოდი შირაზში გაატარა იმამ ყული-ხანის სასახლეში. ამას ის გვაფიქრებინებს, რომ ზოგიერთ წყაროში მისი ლექსები "მადჰუმის" გარდა "შირაზელის" ფსევდონიმითაც გვხვდება. სეიდ მოზარაქ ხანს ლექსების კრებული შეუდგენია და თავისი პოეტური ნიმუშები საკუთარი ხელითვე ჩაუწერია. შესაძლებელია, რომ ამ კრებულიდან ამოუღია ნასრაბადის შემდეგი ლექსები:

...

"ფარჰადის ნაჯახი და მაჯუნუნის ბორკილი დავიწყებას მიეცა
ჩვენი სისხლი წვეთი კი ხმაღს პირზე შერჩა,
ვერავინ შეძლო ჩვენი ტკივილის დაამება,
იმედიანი სიზმარი აუხდენელი დარჩა."

...

"მშვენიერია შენი ლამაზი სახე,
ნათელი გონება,
წყლიანი სიტყვა
და ტკბილი ბაგე.
სიტყვა შენს ბაგეს წყდება
გულში შემოდის და ყველაფერი მავიწყდება."

...

"დოქის ფსკერზე წვეთი დარჩა, მსურს მის ბაგეს დავეწაფო
და ამბორი ნელა-ნელა ყველამ კარგად დაინახოს."

მოსიბ-ბეგი

უნდილაძეთა ლიტერატურული მოღვაწეობა, ამით არ დასრულებულა, აღურ-
ლუ ხანს და სეიდ მობარაქ-ხანს ღირსეული მემკვიდრე გამოუჩნდათ მოსიბ-ბეგის
სახით. ნასრაბდი გვაუწყებს, რომ „ის იმამ ყული-ხანის შთამომავალია და ყორჩიების
ჯგუფს განეკუთვნება, მისი ბაბუა –სულთან თაჰმას ყოლია, რომელიც იმამ ყული ხანის
შვილიშვილი გახლდათ". (10.გვ 56) ცნობილია, რომ მოსიბ ბეგი შაჰ აბასის დროს
დაარსებულ საპორტო ქალაქ ბენდერ აბასში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. ნასრაბადის
თეზქერე პოეტის ასეთ ლექსს გვთავაზობს:

"ჩვენი დარდიანი გული ჩვენზე უფრო წყნარია,
ცეცხლშია და არა კვნესის, ჩვენი სეფანდია.

სიყვარულის გზაზე ჭესმარიტების პოვნა,

ჩვენი დავის საგანია,

ჩვენი ქამანდიდან გაქცევა,

ყოველი ნადირის სურვილია."

...

"სატრფოსაკენ მიმავალ გზაზე სილამაზისა და
სიმახინჯის ტვირთს ვეზიდები,

თავში ვარდის ნაცვლად ფეხიდან ამოღებულ
ეკალს ვიბნევ."

პოეტურმა ნიმუშებმა, რომელიც ამ თეზიერეშია წარმოდგენილი, რასაკვირველია არ შეუძლია მოგვცეს სრული წარმოდგენა ამ პოეტთა შემოქმედებაზე, თუმცა აქ გასათვალისწინებელია ის, რომ წყაროთა ავტორებს პოეზიაზე შეფასების სხვა თვალსაზრისი ჰქონდათ. მათი აზრით, ლექსში მთავარი იყო ტექნიკა, რითმა, აგრეთვე ლექსის აგებულება და მისი მუსიკალურობა, აზრის ლაკონურობა, მოხდენილი გამონათქვამები. მათი აზრით პოეტური ნაწარმოებების შეფასება ორიოდ ბეითის მიხედვითაც იყო შესაძლებელი. ამიტომ არის, რომ თეზიერეს შემდგენლები ხშირად კმაყოფილდებიან ორი-სამი ბეითის მოტანით. შინაარსი მათთვის საინტერესო არ არის.

ერთი რამ დანამდვლებით შეიძლება ითქვას, XVII საუკუნეში მოღვაწე გამაჰმადიანებული ქართველი პოეტები, მათ შორის უნდილაძეთა წარმომადგენლები: შოლა, მადჰუში, მოსიბ_ბეგი ნაყოფიერად მოღვაწეობდნენ ირანის ლიტერატურულ ასპარეზზე. მათი პოეტური ნიმუშები არ ჩამოუვარდებოდა აღნიშნული ხანის გამოჩენილ სპარსულ პოეტთა ლექსებს. მათ თავიათი უნარისა და შემოქმედებითი ნიჭის წყალობით დამსახურებული ადგილი მოიპოვეს მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციების მქონე სპარსულ პოეზიაში.

თავი IV

უნდილაძეები და მათი როლი ირან-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობის ისტორიაში

4. 1. ალვერდი-ხანი

ალვერდი-ხანი შაჰ აბასის პერიოდის ირანის ყველაზე სახელოვანი მთავარსარდალი იყო, რომელიც ჯერ კიდევ შაჰ აბასის ბაბუის შაჰ თამაზ-I-ის ზეობის დროს გამოჩნდა ასპარეზზე. სპარსულ წყაროებში მას 1588 წელს მომხდარ ამბებთან დაკავშირებით მოიხსენებენ. მისი დახმარებით ახალგაზრდა შაჰ აბასმა თავიდან მოიშორა მეტისმეტად აღზევებული, გაძლიერებული, ირანის უპირველესი ხელისუფალი მურშიდ ყული-ხანი. თავდაპირველად იგი ზარგბამის (ოქრომჭედელთა უხუცესი) თანამდებობაზე დაინიშნა. XVII საუკუნის დამლევს კი ახლად შექმნილი

ყულის ჯარის ყულარ-ალასი გახდა. საომარი შეტაკებების დროს ის ირანის ჯარის მთავარსარდალ-სპასალარად ითვლებოდა. სწორედ მისი აქტიური მონაწილეობით განახორციელა შაჰ-აბასმა სამხედრო რეფორმები და არაერთხელ შეასრულა გადამწყვეტი როლი ირანის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. 1590 წელს შაჰ აბასმა მას ამირ ალ-უმარას ტიტული უბოძა და ფარსის პროვინციის მმართველად დანიშნა. საერთოდ შაჰი მის მიმართ უდიდეს პატივისცემას, ნდობასა და სიყვარულს ამჟღავნებდა. მისი თანხმობისა და რჩევის გარეშე იგი არც ერთ გადაწყვეტილებას არ იღებდა, არც ერთ ლაშქრობას არ აწყობდა.

ძალზე საინტერესოა საკითხი უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის ეროვნული წარმომავლობის შესახებ. სამეცნიერო ლიტერატურაში მისი წარმოშობის შესახებ სხვადასხვა აზრია, რომლის საფუძველსაც დღემდე არსებული ცნობები განაპირობებს. იტალიელი მოგზაურის პიეტრო დე ლა ვალეს მიხედვით ალავერდი-ხანი „იყო ქრისტიანი, წარმოშობით სომეხი, მაგრამ ქართველთა ქვეყნიდან.“ (67, გვ.128). ეს ცნობა დაედო საფუძვლად ალავერდი ხანის სომხური წარმოშობის აღიარებას XX საუკუნის მეცნიერ-ორიენტალისტთა ნაწილის (პეტრუშევსკი, ივანოვი, მინორსკი) მიერ. თუმცა არც სპარსულ და არც სომხურ წყაროებში არ ვხვდებით ცნობებს ალავერდი-ხანის სომხური წარმოშობის შესახებ. მხოლოდ არაქელ თავრიზელი, როცა ლაპარაკობს 1605 წლის სომხების გადასახლების შესახებ სპარსეთში, მოგვითხრობს, რომ შაჰ აბასმა შეიწყალა ალავერდი-ხანის თხოვნა და მისცა მას 500 კომლი სომეხი ტყვე, რომლებიც მან შირაზში და მის სანახებში დაასახლა. ისტორიკოსის ეს ცნობა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გამოვიყენოთ ალავერდი ხანის სომხური წარმოშობის დასამტკიცებლად. ამ ტყვეების ჩასახლება შირაზში ეკონომიკური თვალსაზრისით მოხდა. ეს ხელს შეუწყობდა ამ რეგიონის სოფლის მეურნეობისა და ვაჭრობა-ხელოსნობის აღმავლობა-განვითარებას.

თუმცა პიეტრო დე ლა ვალეს ცნობა ანგარიშგასაწევია, მაგრამ მოიპოვება ალავერდი-ხანის ქართველობის დამადასტურებელი ადრინდელი ცნობები. სადაც მეტად საყურადღებო ცნობები გვხვდება ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე დაწინაურებული ქართველების შესახებ. დონ-ხუანი, გაკათოლიკებული სპარსელი, 1601 წელს თან ახლდა ანტონი შერლის, რომელიც შაჰ-აბასის მიერ ელჩად იყო წარგზავნილი დასავლეთ ევროპის მეფე-ხელმწიფეთა კარზე და რომის პაპთან. ის კარგად იცნობდა ირანის მაშინდელ პოლიტიკურ ვითარებას და აღნიშნავდა: „შაჰმა

ალავერდი-ხანი 12 000 ქართველი (მეომრის) სათავეში დააყენა, რადგან თვითონ იგი ქართველი რეგენატი იყო." (36, გვ.69).

ფარსის განთქმული ბეგლარბეგის ალავერდი-ხანისა და მამაზე არანაკლებ განთქმული შვილების იმამ ყული-ხანის და დაუდ-ხანის გვარი არც სპარსულ (გასაგები მიზეზების გამო) და არც ევროპულ წყაროებში არ მოგვეპოვება. მხოლოდ ქართული წყაროების საშუალებით დგინდება მათი გვარი და ეროვნული წარმომავლობა.

ქართული წყაროები ალავერდი-ხანის უმცროს ვაჟიშვილს დაუდ-ხანს, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ირან-საქართველოს შორის მიმდინარე პროცესებთან უნდილაძედ მოიხსენიებს.

მეფე არჩილი განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგს (1625 წ.) დაუდ-ხანს თავის საისტორიო პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა," უნდილაძეს უწოდებს. „დაუდ-ხანს იჯდა განჯასა, უნდილაძე ბეგლარბეგად" (24, გვ.88). უნდილაძეს უწოდებს დაუდ ხანს ვახუშტი ბაგრატიონიც: „ხოლო ჟამთა ამათ მოვიდა უნდილაძე დავით განჯის ბეგლარ-ბეგი და ბატონმან თეიმურაზ დასხნა ელი-თურთ იორის პირსა ზედა." (25, გვ.594). უნდილაძის გვარითაა მოხსენიებული დაუდ-ხანი ბერი ეგნატაშვილის საისტორიო თხზულებაშიც: „ჟამსა ამას იყო გვარად უნდილაძე, სახელით დაუთ-ხან და ესე უფლებდა განჯას თვით აღზრდილი ყიზილბაშსა შინა." (26, გვ.416).

უნდილაძეები XVII- XV საუკუნეების მანძილზე ინარჩუნებდნენ გავლენიანი ფეოდალური სახლის მნიშვნელობას. შესაძლებელია ქართულ ფეოდალურ სახლებს შორის დაპირისპირების შედეგად ისინი იძულებული გახდნენ დაეტოვებინათ საქართველო და თავიანთი მდგომარეობის გამოსასწორებლად ირანში წასულიყვნენ. ქართული ფეოდალური კლასობრივი ბრძოლის ისტორიამ მსგავსი მაგალითი საკმაოდ იცის. ბუნებრივია საქართველოში ალავერდი-ხანისა და მისს შთამომავალთა წარმომავლობა და სადაურობა კარგად იცოდნენ. XVII-XVIII საუკუნეების ქართული საისტორიო წყაროები და ლიტერატურული ნაწარმოებები ალავერდი-ხანის უმცროს ვაჟს დაუდ-ხანს უნდილაძედ მოიხსენიებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე აღზევებული უნდილაძეთა სახლის წარმომადგენლები დაკავშირებული იყვნენ (და ნათესაური კავშირი ჰქონდათ) ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებასთან და ნათესაური

ურთიერთობა ჰქონდათ დამყარებული, როგორც ბაგრატიონთა სამეფო სახლთან, ასევე გავლენიან ქართულ- ფეოდალურ სახლებთან. ქართლ-კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის და, ელენე, ცოლად ჰყავდა განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგს, დაუდ-ხანს, იმამ ული-ხანის ქალიშვილი, ანდუყაფარ ამილახვარს, მეორე ქალიშვილი დაუდ ბეგ გურჯის, მესამე ალი ყული-ბეგის, ირანის სპარსალარისა და თავრიზის ბეგლარბეგის, როსტომ-ხან სააკაძის ძმას.

ალავერდი-ხანის ურთიერთობას შაჰ აბასთან მისი სიცოცხლის ბოლო წლებში ბზარი გასჩენია. თუმცა მათ შორის უკმაყოფილების მიზეზი წყაროებს არ შემოუნახავს. შესაძლებელია ამ დროისათვის შაჰ აბასის ყურადღება უფრო მეტად შაჰის კარზე აღზევებული გიორგი სააკაძესაკენ იყო მიმართული. ალავერდი-ხანი 1614 წელს გარდაიცვალა და შაჰ აბასს დიდი პატივით გაუცილებია უკანასკნელ გზაზე და სამეფო ხაზინიდან დიდძალი თანხა გაუღია თავისი ძღვევამოსილი სარდლის დაკრძალვისათვის. ის დაკრძალეს ქ. მეჰმედში, სადაც სიცოცხლეშივე ჰქონდა აკლდამა აგებული (99, გვ.423).

უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენლებმა სახელი გაითქვეს არამარტო სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო სარბიელზე, არამედ ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული განვითარების სფეროში. ისინი აქტიურად მონაწილეობდნენ საერთაშორისო ვაჭრობაში, რადგანაც ირანის აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელი გზები იმ დროს ფარსის პროვინციაზე გადიოდა.

ჰორმუზის დაპყრობის შემდეგ, ირანს საშუალება მიეცა სავაჭრო ურთიერთობა დაემყარებინა უცხო ქვეყნებთან ზღვის საშუალებითაც. ამას გარდა უნდილაძეები ფლობდნენ მრავალ ქარვასლას, ფუნდუკს, ბაზარს. საინტერესოა პიეტრო დე ლა ვალეს ცნობა იმის შესახებ, რომ ალავერდი-ხანს ქ. ლარიში ბაზარი აუგია, რაც ერთ-ერთ უდიდეს ნაგებობას წარმოადგენდა მაშინდელ ირანში. პორტუგალიელმა ანტონიო ტენრეირომ, რომელმაც 1601 წელს მოინახულა ლარი, გვამცნო, რომ ეს ქალაქი იმ დროს ირანის ერთ-ერთი დიდი სავაჭრო ცენტრი იყო, ხოლო ბაზარი ერთ-ერთ შესანიშნავ ნაგებობას წარმოადგენდა. მისი დანიშნულების მიუხედავად, ის ხელოვნების ნიმუშს წარმოადგენდა და ევროპის დიდებული ნაგებობები ძნელად თუ შეედრებოდა მას სიმშვენიერით.

ალავერდი-ხანი ფარსის საბეგლარბეგოში ინტენსიურ აღმშენებლობით საქმიანობას ეწეოდა. ცენტრალურ და სამხრეთ ირანში აგებდა გზებსა და ხიდებს. 1600 წელს მისი ხელმძღვანელობით აიგო მდინარე ზაიანდერუდზე 300 მ. სიგრძის და 14 მ. სიგანის ხიდი, რომელიც დღესაც ისფაჰანის ერთ-ერთ უმშვენიერეს სანახაობად ითვლება და „სიო-სეფოლის“ სახელით არის ცნობილი. ეს ისტორიული ნაგებობა ამდენი საუკუნის შემდეგ ისევ მოქმედია. ისფაჰანში ჩეკერელ-სოთუნის კედლები მოხატულია ალავერდი-ხანის ხარჯებით, ხოლო მის ერთ-ერთ კედელზე თვით ალავერდი-ხანის უფროსი ვაჟი იმამ ყულო-ხანი შაჰ-აბასის გვერდითაა გამოსახული, როგორც უპირველესი დიდებული დიდებულთა შორის (43, გვ.75).

უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენლები სეფიანთა ირანის არამარტო ყველაზე დიდ და გავლენიან პირებს წარმოადგენდნენ, არამედ აურაცხელი ქონებისა და სიმდიდრის მფლობელებიც იყვნენ. პორტუგალიელ ანტონიო გოვეას სიტყვით, ალავერდი-ხანის ყოველწლიური შემოსავალი მარტო ფარსის საბეგლარბეგოდან უდრიდა 50 _ 10 000 ეკიუს. სახელმწიფო სამართლის „თაზქირათ ალ-მულუქ“-ის მიხედვით გულფაიგანი ყულარ-ადასის „სახარჯო“ ქვეყანა იყო (8, გვ.137).

4. 2. დაუდ-ხან უნდილაძე

სეფიანთა ირანის პოლიტიკურდა სამხედრო ასპარეზზე მოღვაწე ქართველებიდან განსაკუთრებული მდგომარეობა ეკავა უნდილაძეთა გვარს, რომლის წარმომადგენლები იყვნენ: ალავერდი-ხანი, იმამ ყული- ხანი, დაუდ-ხანი, სეფი ყული- ხანი. უნდა აღინიშნოს, რომ მათ მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღოდა სეფიანთა სახელმწიფოს ცენტრალური ხელისუფლებისა და ქვეყნის სამხედრო ძლიერების საქმეში. სეფიანთა ირანში მათი აღზევების, დიდი ავტორიტეტისა და ძლიერების დამადასტურებელია ბერი ეგნატაშვილის ცნობა: „ხოლო ჟამსა ამას იყო გუარეულად უნდილაძე, სახელი(თ) დაუთხან, და ესე უფლობდა განსაჯა, თვით აღზრდილი ყიზილბაშსა შინა და იყვნენ ძმანი და სახელეულნი მისნი მრავალდაგვარ ნამსახურნი და ცნობილნი შააბაზ ყაენის მიერ და იყვნენ თანამდგომნი და ერთგული ყაენისა და უყოფდა მრავალსა კეთილს შააბაზ მათ.“ (26, გვ.168). აქართველოს მიმართ განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჰქონდა ირანის ყულარ-ადარის და სეფიანთა

ირანის უდიდესი სარდლის, ნიჭიერი პოლიტიკური მოღვაწის ალავერდი ხანის უმცროს შვილს დაუდ-ხანს, რომელიც ჯერ ფარსის პროვინციის ერთ-ერთი ხანი, მოგვიანებით კი განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგი იყო. დაუდ-ხანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე უხვი ცნობები მოიპოვება ქართულ, სპარსულ, სომხურ და ევროპულ წყაროებში. საინტერესოა ის, რომ ეს წყაროები უფრო ხშირად მას იმამ ყული-ხანის ძმად მოიხსენიებს, მაგრამ წყაროთა მიერ ამგვარი მოხსენიება, სრულიადაც ვერ ჩრდილავს მის პიროვნებას. ხოლო ქართული წყაროები: ბერი ეგნატაშვილი, ვახუშტი ბატონიშვილი, მეფე არჩილი უნდილაძეთა ფეოდალური გვარის წარმომადგენლებიდან, მხოლოდ დაუდ-ხანს მოიხსენიებს უნდილაძედ, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ სახლის წარმომადგენლებიდან ყველაზე მეტად მას ჰქონდა ურთიერთობა საქართველოსთან.

დაუდ-ხანის გამოჩენა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ სარბილეზე ოდნავაც ვერ დაჩრდილა სახელოვანი მამისა და ძმის ავტორიტეტმა. ზოგიერთი თანამედროვის მოწმობით, ის სამხედრო ნიჭით იმამყული-ხანის ჯობნიდა და ომშიც ბედი უფრო მეტად წყალობდა. პიეტრო დე ლა ვალის თქმით, დაუდ-ხანი „უფრო იღბლიანი იყო ომებში, ვიდრე იმამ ყული-ხანი.“ თავისი უნარის წყალობით მან წარმატებით ჩაატარა მთელი რიგი სამხედრო ოპერაციები. ჯერ კიდევ 1614 წელს მან უსარდლა სეფიანთა ლაშქარს, დაამარცხა პორტუგალიელები და შესძინა ირანს ახალი ტერიტორია – გომბრუნი თავისი სანაპირო ზოლით, რომელიც შაჰ აბასმა მალე აქცია ირანის მთავარ ნავსადგურად და უწოდა ბენდერ-აბასი (აბასის ნავსადგური). 1618 წელს კი არდებილთან გამართულ ოსმალოების წინააღმდეგ მიმართულ ბრძოლაში შირაზ ხანის ჯარებს ედგა სათავეში და აქაც მისი ნიჭითა და უნარით მტერი უკუქცეულ იქნა. 1626 წელს კი – შაჰ აბასმა ოსმალოთა მიერ ალყაშემორტყმული ბაღდადისაკენ გააგზავნა და აქაც თავი ისახელა როგორც ნიჭიერმა სარდალმა (99, გვ.351). მან თავისი ნიჭითა და უნარით მოიპოვა ავტორიტეტი. როცა 1674 წელს ირანში იმოგზაურა ფრანგმა ნეგოციანტმა შარდენმა, აღნიშნა, რომ ამდენი წლების შემდეგ ჯერ კიდევ ახსოვდათ დაუდ-ხანი. ალბათ განსაკუთრებით კარგად ახსოვდათ მისი სახელი საქართველოში. ამ მაკმადიან ქართველს გული ყოველთვის საქართველოსა და ქართველობისათვის ერჩოდა. მისი სახელოვანი მამისა და ძმისაგან განსხვავებით (რომლებიც მხოლოდ პასიურ როლს თამაშობდნენ ირან-საქართველოს ურთიერთობაში) უფრო აქტიურად მონაწილეობდა ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობის ისტორიაში და ყოველთვის

საქართველოს ინტერესების სასარგებლოდ მოქმედებდა. იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელა ვალე გამუსლიმანებული ქართველების შესახებ აღნიშნავს, რომ „სპარსეთის სამხედრო ძალის ნერვს წარმოადგენს ქართველობა, რომლებიც საუკეთესო მეომრები არიან" და დასძენს „მართალია გარეგნულად ისინი სპარსეთის შაჰს ემსახურებიან და მაჰმადიანები არიან, მაგრამ ღმერთმა უწყის რა უდევთ გულში." (67, გვ.128).

მარტყოფის აჯანყებასთან დაკავშირებით (1625 წელი) საინტერესოა სომეხი ისტორიკოსის ზაქარია სარკავაგის ცნობა, რომლის მიხედვითაც დაუდ-ხანს ახლო ურთიერთობა ქონია გიორგი სააკაძესთან. ქართველების მიერ სპარსეთის წინააღმდეგ მიმართულ აჯანყებასთან იყო დაკავშირებული ირანის დიდმოხელე და განჯის ბეგლარბეგი. სომეხი ისტორიკოსის სიტყვებით გიორგი სააკაძე დაუ-ხანთან საუბრისას ყარჩილა ხანს ლანძღავდა (ყიზილბაშთა ლაშქრის სარდალი), მოურავის მიერ შეპყრობილმა შაჰის შიკრიკის წერილმა დააჩქარა აჯანყების დაწყება. წერილი, რომელშიც შაჰი ყარჩილა ხანის მისამართით ქართველების დახოცვასა და „საქართველოს მოთხრაზე" ლაპარაკობდა, გიორგი სააკაძეს ჩაუვარდა ხელში. გიორგიმ ის დაუდ-ხანს უჩვენა. ამ უკანასკნელმა კი მოურავს ურჩია, რომ გაეკეთებინა ყველაფერი, რისიც გაკეთებაც შესაძლებელი იყო, თვითონ კი განჯას წავიდა. მარაბდის ომის წინ კი დაუდ-ხანმა არ შეასრულა შაჰის ბრძანება და არ შეუერთდა ყორჩიბაშის ლაშქარს. მან ავადმყოფობა მოიმიზეზა და განჯაში დარჩა (35, გვ.359).

უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ უნდილაძეებს მიუხედავად მათი ყულარ-აღასობისა და ბეგლარ-ბეგობისა, საქართველოს წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა არ მიუღიათ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ალავერდი ხანი 1614 წელს გარდაიცვალა საქართველოში შაჰ აბასის ლაშქრობის წინ. თანამედროვენი გადაკრულად აღნიშნავენ, რომ მის სიკვდილში შაჰის ხელი ერია. სპარსული წყარო(ისკანდერ მუნში) აღნიშნავს შაჰის უკმაყოფილებას ალავერდი ხანის საქციელისა თუ განწყობილების გამო. თუმცა ამ უკმაყოფილების მიზეზს არ ასახელებს. ფარსის ჯარს, ისკანდერის მუნშის ცნობის საფუძველზე, მეთაურობდა მათი ხელქვეით ბიგვერდ გურჯი სულთანნი (28, გვ.123). შაჰ აბასის მეორე ლაშქრობის დროს იმამ ყული-ხანმა ავადმყოფობა მოიმიზეზა და თავრიზში დარჩა. შაჰმა ამჯერად არაფერი შეიმჩნია, რადგანაც ჯერ ვერ გაიმეტებდა ფარსის ნიჭიერ გამგებელს. შაჰმა ამჯერად შვილს ის არ უყო, რაც ადრე მამას დამართა.

პროფ. ვ. გაბაშვილმა, რომელმაც XVII საუკუნის ირან-საქართველოს ურთიერთობა საგანგებოდ შეისწავლა, წერს: "შაჰ-აბასის პოლიტიკით საქართველოს მიმართ უკმაყოფილონი იყვნენ გასპარსელებულ-გაყიზილბაშებულ ქართველები, უპრველეს ყოვლისა ირანში მყოფი გამაჰმადიანებულ-გასპარსელებული ქართველი ფეოდალები, რომლებსაც კავშირი გაწყვეტილი არ ჰქონდათ ქართველ ფეოდალურ საზოგადოებასთან და წილი ედოთ თავიანთი ფეოდალური "სახლის" ყმა-მამულში. ამიტომ შაჰ აბასის პოლიტიკა უშუალოდ ეხებოდა გამაჰმადიანებულ-გასპარსელებული ქართველების კლასობრივ ინტერესებსაც."

"ყიზილბაში ქართველების უკმაყოფილების მიზეზი აღნიშნული აქვს ინგლისელ ჰერბერტს, რომელსაც 1647 მოუხდა ირანში ყოფნა. შირაზში იმამ ყული-ხანის კარზე გაეცნო ქართველებს და მათგან მოისმონა გიორგი სააკაძის აჯანყების ამბავი. საქართველოს ამბებს იგი გაეცნო აგრეთვე რობერტ შერლის საშუალებით, რომელმაც 30 წელი გაატარა ირანში, ის კარგად იცნობდა ირანს და ტრიალებდა გამაჰმადიანებული ქართველების წრეში. ქართველებთან და რობერტ შერლისთან საუბრების დროს ჰერბერტს ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, რომ (ყიზილბაში ქართველები) უკმაყოფილონი იყვნენ შაჰის პოლიტიკით საქართველოს მიმართ. ასეთივე ცნობებს გვაწვდის პიეტრო დე ლა ვალე, რომელიც კარგად ერკვევა საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობაში. ის აღნიშნავს: "მამა-პაპური სარწმუნოება დაკარგული მამული და ქონება, შვილები, მშობლები, ცოლები და სხვა ნათესავნი, რომელნიც ომის ქარცეცხლში გახვეული სამშობლოში დარჩათ.... ყველაფერი ეს აღაშფოთებს ყველა პატიოსანი ადამიანის გულს. იმ შემთხვევაში თუ მარჯვე მომენტი დაუდგათ ბევრი მათგანი თავს გაინთავისუფლებს და შურს იძიებს." (103, გვ.74).

უნდილაძეთა პოლიტიკური განწყობა მეტად ნიშანდობლივია XVII საუკუნის 20-იანი წლებისათვის შექმნილი ვითარებისათვის მით უმეტეს, რომ ეს გვარი ყველაზე დიდი გავლენით სარგებლობდა მთელ ირანში და განსაკუთრებით მის სამხრეთ ნაწილში. შაჰ აბასისათვის „ყიზილბაში ქართველების“ განწყობილება საიდუმლოებას არ წარმოადგენდა. იგი იძულებული იყო ანგარიში გაეწია ამ განწყობილებისათვის და არწმუნებდა ყიზილბაშ ქართველებს, რომ ის მზადაა შეურიგდეს თეიმურაზს.

1625 წლისათვის შაჰის პოლიტიკამ – ძალისმიერი მეთოდით გადაეწყვიტა „გურჯისტანის საკითხი, მარცხი განიცადა. იგი ლავირების გზას დაადგა და თეიმურაზთან მოლაპარეკება დაიწყო. მათ შორის შუამავლის როლი დავით

უნდილაძემ იკისრა. უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ კარგად გაართვა თავი. სპარსელი ისტორიკოსი ისკანდერ მუნში დაწვრილებით მოგვითხრობს შაჰ აბასისა და თეიმურაზ მეფეს შორის მტრობის დსრულებასა და მათ შერიგებაში დაუდ-ხანის როლზე. თეიმურაზი სიტყვებით „უმეცრების ძილისაგან გამოფხიზლდა“, თავისი წინანდელი საქმეები მოინანია და „მორჩილებასა და გამგონობის შარაგზას დაადგა.“ (28, გვ.140). იმ პერიოდში დაუდ-ხანი თავისი რაზმით ყორჩიბაშის განკარგულებით თბილისში იდგა „საქართველოს მიდამოების საქმეთა მოწესრიგებისათვის გამწესებული.“ (ეტყობა დაუდ-ხანი ირანში მიმდინარე პროცესებს ჩამოაცილეს და თბილისში გაამწესეს). მათ შორის „ხშირი მიწერ-მოწერა და მისვლა-მოსვლა გაიმართა.“ მათმა ხშირმა შეხვედრებმა ნაყოფი გამოიღო, ისინი ერთმანეთს დაუახლოვდნენ, დამეგობრდნენ. შაჰ აბასმა 1625 წელს დავით უნდილაძე განჯის ბეგლარბეგად დანიშნა და აქედან მოყოლებული სულ უფრო და უფრო მტკიდებოდა მეგობრული კავშირი მათ შორის. ამასვე აღნიშნავს იტალიელი ისტორიკოსი ბართლომეო ფერო, ქართლ-კახეთის მეფემ და განჯის ბეგლარბეგმა ერთმანეთს ძმობა შეჰფიცესო. დროდადრო ისინი ერთმანეთს ხვდებოდნენ ივრისა და ალაზნის ნაპირებზე ნადირობის საბაბით და დროს ერთმანეთთან საუბარში ატარებდნენ. დავით უნდილაძეს ყარაბაღში ყოფნამ შესაძლებლობა მისცა მათ ერთად ყოფილიყვნენ და თვალ-ყური ედევნებინათ ამიერკავკასიაში მიმდინარე პროცესებისათვის და რა თქმა უნდა ეს საქართველოს ინტერესების სასარგებლოდ მარჯვედ გამოეყენებინათ. იმ დროინდელ ირან-საქართველოს ურთიერთობებზე გავლენა იქონია ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე დაწინაურებულმა ქართულმა ელემენტმა. კერძოდ დიდია დაუდ-ხანის დამსახურება XVII საუკუნის 20-იანი წლების ირან-საქართველოს ურთიერთობის სფეროში. თეიმურაზმა 1626 წელს ქართლ-კახეთის სამეფო გვირგვინი სწორედ დაუდ-ხანის დახმარებით დაიბრუნა.

კიდევ უფრო მკვეთრად დაუპირისპირდნენ შაჰის პოლიტიკას ქართველი ფეოდალები, რადგანაც ის ხელს სდებდა ქართულ მიწებს, ქართველი ფეოდალების მამულებს. ირანის მბრძანებლის პოლიტიკა – ქართულ მიწათმფლობელობის გაუქმებისა და მისი განადგურებისაკენ, ქვეყნის სახანოდ გადაქცევისაკენ იყო მიმართული. ამას გარდა, შაჰს განზრახული ჰქონდა ქართველი თავადების გადასახლება. ამ განზრახვის გამჟღავნებამ (მარტყოფის აჯანყების წინ) გააერთიანა და დარაზმა ქართველი ფეოდალები, გააძლიერა ანტიირანული განწყობილება. შაჰს

სწრაფად მოეშალა სოციალური დასაყრდენი აღმოსავლეთ საქართველოში. ამას გარდა, შაჰის გადაწყვეტილებას – ერთხელ და საბოლოოდ გადაეწყვიტა "გურჯისტანის საკითხი" ირანის სასარგებლოდ, წინ აღუდგა ქართველი ხალხი. შაჰი იძულებული გახდა ანგარიში გაეწია ქართველი ხალხის თავგაწირული ბრძოლისათვის. მარტყოფთან და მარაბდასთან თეიმურაზის და გიორგი სააკაძის ხელმძღვანელობით ყიზილბაშთა ჯარების განადგურებამ, აიძულა შაჰი ხელი აეღო საქართველოს გაყიზილბაშებაზე და წასულიყო დათმობაზე. ამ პერიოდისათვის შემუშავდა სეფიანთა ირანის საქართველესთან ურთიერთობის კომპრომისული ფორმა. შაჰი იძულებული გახდა ქართლ-კახეთის მეფედ ეცნო ქრისტიანი თეიმურაზი (თუმცა თბილისში მაჰმადიანი სიმონ-ხანი იჯდა) და უზრუნველყო ქართველი ფეოდალთა კლასობრივი ინტერესები, საქართველოს მიმართ აღედგინა ვასალური დამოკიდებულების გარკვეული ფორმა, რომელიც არ გამორიცხავდა „ქართველობას“ და არ ეხებოდა ყრმა-მამულის ფლობელობას, მან აღადგინა ორენოვანი საბუთები.

1629 წელს გარადიცვალა შაჰ-აბასი და ტახტზე მისი შვილიშვილი შაჰ სეფი ავიდა. ქართული და უცხოენოვანი წყაროები ერთხმად ადასტურებენ ხოსრო-მირზას დიდ ღვაწლს ახალგაზრდა უფლისწულის შაჰად გამოცხადებისა და მისი პოზიციების განმტკიცებაში. მადლიერმა შაჰმა მას როსტომ-ხანი უწოდა და ყულარ-აღასად დანიშნა. ისფაჰანელი ტარულას ასეთმა აღზევებამ ირანის მაშინდელი საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა სრულიად შეცვალა. როსტომ-ხანის აღზევებით იწყება უნდილაძეთა ძლიერების დაცემა. მისი სახით, იმამ ყული-ხანსა და დაუად-ხანს სახიფათო და ძლიერი მეტოქე გამოუჩნდა. „გაყიზილბაშებული ქართველები“ სწორედ ამ ორი პიროვნების გარშემო გადანაწილდნენ. როგორც ცნობილია, უნდილაძეები დიდი ავტორიტეტითა და პატივისცემით სარგებლობდნენ მთელს ირანში, ამიტომ, ერთბაშად მათი დამხობა ცოტა ძნელი საქმე აღმოჩნდა ახალგაზრდა შაჰისა და როსტომ-ხანისათვის. ამ უკანასკნელს, რომელსაც, ფ. გორგიჯანიძის სიტყვებით „ერანის საქმე ეკითხებოდა, “არ მოსწონდა ძმები უნდილაძეების, კერძოდ კი, დაუად-ხანის ახლო ურთიერთობა ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზთან, რომელსაც ძმისწულის სიმონის მკვლელობას აბრალებდა და შაჰ-სეფის შემწეობით შურისძიებას ფიქრობდა (27, გვ.216). თავის მხრივ, ირანის ახალგაზრდა შაჰი ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე ასაყვანად სწორედ მას, ქართლის სამეფო გვირგვინის კანონიერ მემკვიდრეს, თავის ერთგულ კაცს, გამუსლიმებულ ხოსრო-მირზა ბაგრატიონს ამზადებდა. მათ შორის კონფლიქტი 1630

წ-ს გამწვავდა. როცა ოსმალთა ლაშქარმა ხოსრო-ფაშას ხელმძღვანელობით ბაღდადს შეუტია. შაჰ სეფი ბაღდადისაკენ გაემურა. დაუდ-ხანიც მასთან იმყოფებოდა. ყაჯართა ტომის რამდენიმე წარმომადგენელმა შაჰ სეფის საჩივარი მიაართვა განჯის ბეგლარბეგის უსამართლო საქციელის გამო. შაჰი დაუდ-ხანს შემოსწერა, მაგრამ განჯის ბეგლარბეგი „სამოთხისებურ მეჯლისში“ მბრძანებელს მოურიდებლად შეელაპარაკა. ისქანდერ მუნშის მიხედვით „უხეშობისა და შელაპარაკების გამო იგი ჭეშმარიტი მეჯლისიდან გააძევეს, მაგრამ მისი ძმის იმამ ყული-ხანის პატივისცემისა და მამის – ალავერდი-ხანის ერთგული სამსახურის საზღაურად მაშინ ყაჯარ დიდებულთა ჩივილმა და ბრალდებამ მიზანს ვერ მიაღწია” და დაუდ-ხანი უნებართვოდ ყარაბაღის გზას გაუდგა (28, გვ.114). ამ ამბავს ფ. გორგიჯანიძე ასე გადმოგვცემს: „როსტომ მეფემ ხოსრო ფაშაზედ გაიმარჯვა და ურუმის ლაშქარი დაბრუნდა და ყაენი ბაღდადს მობრძანდა. იმამ ყული-ხანის ძმა დაუდ-ხანი ყარაბაღის ბეგლარბეგი, "უჭკუო და ამაყი კაცი იყო და ყაენსაც როსტომ მეფის გულისათვის მეჯლიშიდამენ გაეგდებინა და ეს ჯავრი დაუდ-ხანს ვერ მოეთმინა. ამისათვის დაუწყო თეიმურაზ მეფეს მოციქულობა.“ (27, გვ.221). როგროც ვხედავთ, ისქანდერ მუნშისა და ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით დაუდ-ხანი შაჰ სეფისთან შელაპარაკების გამო მეჯლისიდან გაუძევებიათ. მაგრამ, გაძევების საფუძველად ორივე ისტორიკოსი სხვადასხვა მიზეზს ასახელებს. ისქანდერი დაუდ-ხანის გაძევების მიზეზად ყაჯართა დაბეზღებას ასახელებს, ხოლო ფ. გორგიჯანიძე – როსტომ მეფეს. სავარაუდოა, რომ ორივე მიზეზით შეიძლება მომხდარიყო დაუდ-ხანის გაძევება, რადგან, როგროც ცნობილია, დაუდ-ხანი განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგი გახდა ყაჯარი მოჰამედ-ყული ხანის ამ თანამდებობიდან გადაყენების შემდეგ და გამორიცხული არაა დაუდ-ხანის მიმართ ყაჯართა დიდებულთა შური და მტრობა. ხოლო ფ. გორგიჯანიძის ვერსიას, რომ „ყაენსაც როსტომ მეფის გულისათვის მეჯლიშიდამენ გაეგდებინა დაუდ-ხანი“ – არც ეს მოსაზრებაა საფუძველს მოკლებული. სპარსოფილი ისტორიკოსი - ფ. გორგიჯანიძე სუბიექტურად უდგება ხოსრო-მირზასა და უნდილაძეთა შორის წარმოქმნილ დაპირისპირებას და თავის მტრულ დამოკიდებულებას დაუდ-ხანის მიმართ არსად მალავს. მისი აზრით დავითი „უჭკო და ამაყი კაცი იყო,” არც ერთ უცხოენოვან წყაროში მსგავსს ცნობას არ ვხვდებით, ქართული წყაროები, შეიძლება ითქვას ერთგვარი სიმპათიითაც კი მას გვართ მოიხსენიებს. როსტომ მეფის ერთგულ და მომხრე ქართველ ისტორიკოსს ხოსრო მირზასა და დაუდ-ხანს შორის არსებული სიძულვილი ალაპარაკებდა. მისი

სიმპატიები ხოსრო მირზას მხარეზე. ხოსრო-მირზა, სიმონ I-ის ძმის, დაუდ-ხანის შვილი, ირანში დაიბადა და დაუდ-ხანის საქართველოში გამოგზავნის შემდეგ იქვე იზრდებოდა. მის აღზევებას ირანში გიორგი სააკაძემ შეუწყო ხელი. 1632 წ-ს ხოსრო-მირზა, როსტომ-ხანის სახელით ქართლის ვალად დაინიშნა. იგი ირანის შაჰის კომპრომისული პოლიტიკის გამატარებელი იყო. იგი 1658 წ-ს გარდაიცვალა.

დაუდ-ხანს, ინგლისური წყაროების მიხედვით, არ აკმარეს მეჯლისიდან გამეგება. იგი "ქვეყნის წესისამებრ დასაჯეს" ე. ი. გაჯოხილ იქნა (1633 წლის 14 მარტით დათარიღებული კაპიტან ვედელის წერილი). ამავე წყაროს მიხედვით დაუდ-ხანი "ამ შეურაცხყოფის შურისძიებისა თუ შაჰის შემდგომი უკმაყოფილებით შეშინებული, ქართველებთან გაიქცა.

ფ. გორგიჯანიძის მიხედვითაც დაუდ-ხანსმა " დაუწყო თეიმურაზ მეფეს მოციქულობა. შეიფიცნენ და ადრეუბუჯანის დაჭირვა მოინდომეს... ასრე გარაგეს, რომ უწინ ყაჯარის თავნი კაცნი დახოცონ დამ ას უკან სხვათ ხელი მიჰყონ. უწინ შვიდს ყაჯარს თავი მოჰკვეთეს."(27.გვ.23) 1632 წელს სექტემბერში განჯისა და ყარაბაღის ბეგლარბეგი დაუდ-ხან უნდილაძე თეიმურაზთან წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე. ყაჯართა წანამძღოლების თანხლებით, ნადირობის მომიზეზებით საქართველისკენ წამოსულა. იორთან თეიმურაზი დახვედრია, და ამოუყვეტიათ ყაჯარები. ისკანდერ მუნში მოგვითხრობს: „ქართველები ბასრი მახვილით უსწორდებოდნენ ამ უბედურებს და მყისვე მთელ ღაზიებს მოწამობრივი სიკვდილის შარბათი აგემეს." (28, გვ.152). თეიმურაზის მიერ ყაჯართა ამოწყვეტის შესახებ ქართული წყაროები საინტერესო ცნობებს გვაწვდის. არჩილი თავის საისტორიო თხზულებაში ამბობს:

„დაუდ-ხანი იჯდა განჯასა, უნდილაზე ბელგარბეგად,
წამოვიდა, მამივიდა, თვით ჩემთანვე იყო მედგრად,
სრულ ყაჯარნი თან ეახლა, იორზე და დადგეს ბეგად,
მერმე კახნი თავს დაასხა მოსასრველად, გარდაგებად."(24, გვ.85).

იგივეს აღნიშნავს ვახუშტი ბაგრატიონი: „ხოლო ჟამსა ამათ მოვიდა უნდალაძე დავით განჯის ბეგლარბეგი და ბატომან თეიმურაზ დაასხნა ელითურთ იორის პირას ზედა." (25, გვ.478).

დაუდ-ხანის გამოქცევას საქართველოში და თეიმურაზ მეფია მიერ ყაჯართა ამოწყვეტა იორზე ნიშნავდა აჯანყების დაწყებას ირანის ბატონობია წინააღმდეგ,

რომელიც 1632 წლის სექტემბერში დაიწყო და დამთავრდა 1633 წლის თებერველში და რომელიც ტრაგიკულად დამთავრდა როგორც თეიმურაზისათვის, ასევე დაუდ-ხანისათვისას.

ისქანდერ მუნშიმ ცნობით დაუდ-ხანმა დაარწმუნა თეიმურაზი, რომ შაჰ სეფის კეთილგანწყობა ქართველი მეფის მიმართ გულწრფელი არაა და „თეიმურაზს მისი უდიდებულესობის მორჩილებასა და მონობაზე ხელი ააღებინა“. თეიმურაზი ვარაუდობდა, რომ ხოსრო-მირზას წყალობით ტახტზე ასული შაჰ სეფი ადრე თუ გვიან დაუფასებდა ამაგს თავის ერთგულ „მამობილს“, რომელიც უპირველეს ჯილდოდ, რასაკვირველია, ქართლის ტახტს თვლიდა. (28, გვ.125).

განჯა-ყარაბაღის პირველი დარბევა 1632 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში განახორციელეს. ქართველთა ლაშქარი პირველად განჯას მიაღწა „ქართველებმა მოახერხეს და დასწვეს იქაურობა, ვინც ხელში ჩაიგდეს, დახოცეს“. იტალიელი ისტორიკოსი ბართოლომეო ფერო გვაუწყებს, რომ განჯის მოსახლეობამ ვერც კი მოასწრო გახიზვნა მთებში, რადგანაც ცნობას მოსალოდნელ საფრთხეზე კვალდაკვალ მოჰყვა ქართული მხედრობა. ქართველები რამდენიმე დღის განმავლობაში არბევდნენ იმ მხარეს და დიდი ზიანიც მიაყენეს. „დახოცილ ყაჯართა ბავშვებისა და ქალების გოდებამ და ტირილმა მეშვიდე ცას მიაღწია“- წერს ისქანდერ მუნში. თეიმურაზ მეფეს კარგად ესმოდა, რომ განჯის საბოლოო განადგურებისათვის მას საკმარისი რაოდენობისა და სიძლიერის ლაშქარი არ ჰყავდა და უკან გაბრუნდა, რათა უფრო მომზადებული და მრავალფეროვანი ჯარი წამოეყვანა და ყარაბაღი კვლავ აეოხრებინა. თეიმურაზისა და დაუდ-ხანის მიერ განხორციელებულ ამ სამხედრო ოპერაციის შესახებ „სწავლულ კაცთა კომისია“ შემდეგ ცნობას გვაწვდის, რომ „ბატონი თეიმურაზ ამისთვის ლაშქრობდა, ვინათგან ჰყვა სპათა სიმრავლე, მით მამდრობდა ყოველთა წინააღმდეგობათა თვისთა და იძია შური პირველი მტერთაგან მისთა“. მასვე გვაუწყებს ბ. ფერო, თეიმურაზს სწყუროდა განჯის დარბევა ყიზილბაშებზე ჯავრის ამოსაყრელად, რომლებმაც თავის დროზე მიწასთან გაასწორეს შაჰ-აბასის განკარგულებით კახეთის სატახტო ქალაქი გრემი.

განჯა-ყარაბაღის მეორე ლაშქრობის შესახებ, რომელიც 1632 წლის დეკემბრით თარიღდება (შობის წინაა დღეები), დაწვრილებით მოგვითხრობს ფ. გორგიჯანიძე. ამ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიუღია „ლევან დადიანი ოდიშის ლაშქრით, მეფე ალექსანდრე იმერეთის ლაშქრით, მესხთ თავადნი და აზნაურნი, ქართველნი და კახნი

სრულ შეიყარნეს”. (27, გვ.235). თეიმურაზ მეფე ბარდას იჯდა, როცა განძასარის სომეხთა კათალიკოსი დიდი ლაშქრით ქართლ-კახეთის მეფეს ეახლად მოახსენა: „ხონთქარი და ყენი აშლით არიან, დრო ამის უკეთესი აღარ იქნებისო. შვიდის საქართველოს ლაშქარნი თან ახლავსო, ორმოც ათასს მეთოფეს მე მოგისხამო, ამავე ფეხსზედ თავრიზს მობრზანდიო და შვიდს დღეს თავრიზი დვარბევინოთო და შვიდის წლის ჯამაგირში ლაშქართ უანგარიშეთო და სიდამდისინ ყენი ლაშქარს შეყრიდესო, ადირბეჯანის ბატონები გამოსცვალებო, ყვლეგან თქვენი ყმანი დასხითო და მე ხონთქართნა გამიგზავნეთო, იმისგან ლაშქარს მოგაშველებო. თუ ყენი წამოდგესო, შევებათო და ისინი ქართველთ ომს ვერ შესძლებენო, ამისთვისო, რომ ქართველთ გასაქცევი გზა შორს აქვთო, თუ გაიქცევიან, იციან რომ ვერ გაწევენო, გზაზედ დახოცენო. მაშ გაქცევის ფიქრი არვის ექნებისო. ძალმიცემით დაიწყებენ ომსა და ბრძოლასაო და გამრჯვება თქვენ დაგრჩებისო და მთავარ ხელმწიფეთ გაკურთხებთო და საქრისტიანო შენით დაიხსნებისო და გამლიერდებიანო.” (27, გვ.231).

მაგრამ თეიმურაზ მეფემ სომეხთა პატრიარქის მაცდუნებელი წინადადებიდან თავი შორს დაიჭირა და უთხრა: „ამ ზამთარს ქართლს მოვალო, ხონთქარს ფეშქაში გავუგზავნიო, ჯარს შევასევებინო და გზაზედ უფრო დიდის ლაშქრით წამოვალო”. (28, გვ.134). მაშინ სომეხთა კათალიკოსს საყვედურით უთქვამს: „ძროხა-ცხვრისათვის დადიანი და იმერელი მეფე არ წამოგესხაო, ქართლსა და კახეთშიც იშოვნდიო და ერანის ხელმწიფე მაგდენს როდის გაცლისო, რომ შენ მეორეთ კიდევ ამრიგი ლაშქარი შეიყარო. დღეს ხვალობით ლაშქარს მოგიხდუნებენო და ცხვრისა და ძროხის მაგიერად ტყვეს წაასხამენო”. მაგრამ თეიმურაზმა ბერს არ დაუჯერა და განაჯიდან აიყარა. „დაუდ-ხან ცოლშვილითა და ყოვლის მისის ბარგითა და ქონებით სომეხი კათალიკოზიც თავისი საყდრის მორთულობით გორს მოასხა”.

განჯა-ყარაბაღის ლაშქრობებზე საუბრისას მკვლევარები უაღრესად დიდ ყურადღებას აქცევენ ამ სამხედრო ოპერაციებში ქართველების გვერდით სომეხების მონაწილეობას. ზემოთ მოტანილი ვრცელი ამონაწერიდან კარგად ჩანს სომეხების დიდი სურვილი გაერთიანებული ქართულ-სომხური ძალებით ყიზილბაშთა ძლევისა. ისიც ირკვევა, რომ ამ ძნელბედობის ჟამს სომეხი ხალხი თავის ქომავს ხედავდა საქართველოს სახით. უფრო მეტიც, „თეიმურაზ I-ის ქართველთა და სომეხთა მეფედ კურთხევის ინიციატივა თვით სომეხთაგან მოდიოდა”. მ. თამარაშვილის არქივმა შემოგვინახა 1630 წლის 15 ოქტომბრით დათარიღებული სომხეთიდან ვენეციაში

გაგზავნილი კერძო ბარათის ტექსტი. ავტორი აღნიშნავს, რომ თეიმურაზ-ხანს მზადა ჰყავს ოცი ათასი მხედარი, რათა გაათავისუფლოს საქართველოს მეზობელი მხარეები ყიზილბაშთაგან.

დაუდ-ხანისა და თეიმურაზის მიერ განჯა-ყარაბაღის „ხელყოფის“ შესახებ მოახსენეს სეფი მირზას. შაჰმა ბრძანება გასცა, დაუდ-ხანი გადაყენებულ ყოფილიყო განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგობიდან და მის ნაცვლად მოჰამედ ყული-ხან ზიად-ოღლი ყაჯარი დანიშნულიყო, ხოლო ქართლ-კახეთის ტახტი-ბაგრატის ძმას, ხოსრო-მირზას როსტომ-ხანად წოდებულს უბოძა (რომელიც ლუარსაბის შვილიშვილი იყო) შაჰ სეფიმ საქართველოს დიდებულების სახელზე მითითებები გამოგზავნა, რათა მათ როსტომ-ხანისათვის მორჩილება და კეთილგანწყობა აღეთქვათ. ახალგაზრდა შაჰმა ამაგი დაუფასა თავის მამობილს და როგორც ყველაზე ერთგული და სანდო პირი საქართველოში გამოგზავნა. თან ყიზილბაშთა ლაშქარი გამოატანა, რომელსაც როსტომ-ბეგი (როსტომ-ხან საკამე) მოუძღოდა.

1633 წლის დამდეგს უკვე ცნობილი გახდა ყიზილბაშთა ლაშქრის მოახლოება. დაუდ-ხანი თავისი ოჯახით გორში იყო. გორიდან „უბედური დაუდ-ხანი იძულებული გახდა გაქცეულიყო“ ოსმალეთში და კონსტანტინეპოლში ჰპოვა თავშესაფარი: არჩილ მეფე თავის პოემაში „გააბასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ თეიმურაზს ათქმევინებს დაუდ-ხანის გაქცევის მიზეზს:

„ყაენმა მთხოვა ბევრითა წყალობა უსაზომითა
„დაწყნარდი, მამეც დაუთხან, გაძელ ჩემითა ომითა,
წყალობა გიყო მრავალი, არ ხერხად შემამდგომითა

ამად ვერა ვქენ, ვერ მივეც, რომ ხმაღზედ მამენდო მითა.“ (24, გვ.82).

დაუდ-ხანი მეფე თეიმურაზს ძველი ქართული რინდული წესეისამებრ „ხმაღზე მინდობია“. თეიმურაზ მეფე ხმაღზე დადებული ფიცის გატეხას არ აპირებდა და შაჰ-სეფის ძმადნაფიცის მიცემაზე მტკიცე უარი შეუთვალა. დაუდ-ხანი მიხვდა, რომ მას საქართველოში აღარ დაედგომებოდა და ოსმალეთს შეეხიზნა.

დაუდ-ხანის დაუსჯელად ხელიდან გასხლტომას შაჰ სეფი ძალზედ განუსირხებია. ჯავრი იმამ ყული-ხანსა და მის ოჯახზე ამოუყრია და "ბატონ თეიმურაზსაც გაუწყრა ყაენი". ბრძოლა ირანის ბატონობისა და „ყიზილბაშობის“ წინააღმდეგ განაგრძო თეიმურაზ მეფემ. როგორც ცნობილია, შაჰ სეფიმ მას როსტომ-ხანი დაუპირისპირა. თეიმურაზ მეფეს ახლა ამ ქართველი მაჰმადიანი ხანისაგან უნდა

დაეცვა თავისი ქვეყანა და „ქართველობა“, მაგრამ მისი ბრძოლა გააძნელა ქართლის თავადების ღალატმა. პიეტრო ავიტაბილე მოგვითხრობს: „თეიმურაზი, უმამაცესი პიროვნება, სულით არ დაცემულა და მაშინვე ბრძანა ჯარის შეყრა. იმედი ჰქონდა ციხესიმაგრეებისა და ქართველთა სიმამაცისა. არც ყიზილბაშთა მარავალრიცხოვნებას აუღელვებია იგი, ვინაიდან კარგად იცოდა, რომ ძალზე ხშირად ოცი ათას ქართველს გაუქცევია ბრძოლის ველიდან სამოცი ათასი ყიზილბაში“. საომრად არ გამოვიდნენ არც ქსნისა და არაგვის ერისთავები, არც სარდალი ამილახორი და არც ფარსადან ციციშვილი, თეიმურაზს ეახლა მხოლოდ სარდალი იორამ ამილახორი. „ქართველთ გული გაავებოდათ და ბატონის თეიმურაზის ბატონობა არ უნდოდათ“. მოვიდა სარწმუნო ცნობა, რომ როსტომ მეფე უკვე თბილისში არისო. თეიმურაზს სხვა გზა არა დარჩენოდა გარდა გაქცევისა. უბრძოლველად ძლეული მეფე მთელი ამალით დაიძრა იმერეთისაკენ.

ამრიგად, მარცხით დამთავრდა თეილურაზ მეფისა და დაუდ-ხან უნდილაძის აჯანყება სეფიანთ ხელისუფლების წინააღმდეგ. თეიმურაზმა კიდევ ერთხელ დაკარგა თავისი სამეფო, ხოლო დაუდ-ხანის ღალატს შეეწირა მისი უფროსი ძმა იმამ ყული-ხანი, ბეგლარბეგი ფარსისა. უნდილაძეთა ფეოდალური სახლის მოსპობა-განდგურების ნამდვილი მიზეზის დადგენა, მხოლოდ იმდროინდელი ირანის საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ვითარების შესწავლითაა შესაძლებელი. უნდილაძეთა დამხობის, იმამ ყული-ხანის ოჯახის განადგურების მიზეზად ფ. გორგიჯანიძე მისი ძმის დაუდ-ხანის მუხთლობას ასახელებს, "დაუდ-ხანის ორგულება, ყაჯართა ამოწყვეტა, ბატონი თეიმურაზისაგან განჯა-ყარაბაღის დარბევა და აოხრება, დაუდ-ხანის ქართლში წაყვანა – ყველა შაჰ სეფი ყაენს მოახსენა, გარისხდა და იმან ყული-ხან დაუდ-ხანის ძმა შირაზის ბატონი თავისი შვილებით მოახმევინა და ზოგი დახოცა, ზოგს თვალები დასწვეს... შაჰ-სეფი ყაენმა იმან ყული ხან შვილებიანად დახოცა". და იქვე დასძენს, რომ "დაუდ-ხანმა უბრალოთ ძმის ოჯახი მოსთხარა". ამავე აზრის არის სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში, რომელიც ალავერდი-ხანის საგვარეულოს ამოჟლეტის მიზეზად „უმეცარი, წყეული დაუდის უკადრის საქციელს“ ასახელებს.

ზ. ავალიშვილის მიერ მიკვლევული ინგლისური მასალებიდან საინტერესოა ოსტ-ინდოეთის კომპანიის აგენტის ერთი წერილი (დათარიღებული 1633 წ. 24 მარტი), რომელიც გვაუწყებს, რომ ყაზვინში იმამ ყული-ხანის და მისი სამი შვილის სიკვდილით დასჯის მიზეზი იყო დაუდ-ხანის აჯანყება ქართველებთან

ერთად.(100,გვ.40) როგორც ზემოთ მოყვანილი წყაროებიდან ირკვევა, იმამ-ყულისა და მისი შვილების ამოჟლეტა დაუდ-ხანის მიზეზით მომხდარა. თუმცა ძნელი დასაჯერებელია, რომ თეიმურაზ მეფის და დაუდ-ხანის აჯანყებაში პასიური მეთვალყურის როლი ეთამაშა სახელგანთქმულ შირაზის ხანს, რომლის „ქებასა ვერ იტყვის ბრძენათა ენანი“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ავალიშვილმა მიაქცია ყურადღება, თომას ჰერბერტის ცნობის საფუძველზე, თეიმურაზ მეფისა და იმამ ყული-ხან უნდილადის ახლო ურთიერთობას. ამასთან ერთად, ევროპულ წყაროებში არაერთხელ არის ხაზგასმული შირაზის ხანის კეთილგანწყობა ქართველების მიმართ. პიეტრო ავიტაბილეს სიტყვით, თბილისიდან აცნობეს შაჰს, რომ თუ სურს დაეპატრონოს საქართველოს, აუცილებელია მოსპობა შირაზის ხანისა, რადგან ყველა ქართველის თვალი მისკენ არის მიპყრობილი“. ვროპულ წყაროებზე დაყრდნობით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ როცა თეიმურაზმა და დაუდ-ხანმა ყაზვინში იმამ ყული-ხანისა და მისი სამი შვილის სიკვდილით დასჯის ამბავი შეიტყვეს, ყოველგვარი იმედი დაჰკარგეს და ბრძოლა შეწყვიტეს. მსგავსი ცნობები თითქოს იმის დადასტურებას წარმოადგენს, რომ ფარსის ბეგლარბეგიც გარეული იყო თეიმურაზ-დაუდ-ხანის შეთქმულებაში (100, გვ.41).

მიუხედავად იმისა, რომ იქანდერ მუნში უნდილადეთა საგვარეულოს დამხობას დაუდ-ხანის ღალატით ხსნის, მის საისტორიო თხზულებაში „ზეილ-ე თარიხ-ე ალამ-არა-იე აბას“-ში მოიპოვება ცნობები, რომლითაც დასტურდება იმამ ყული-ხანის კავშირი თეიმურაზისა და დაუდ-ხანის აჯანყებასთან. სპარსელი ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ დაუდ-ხანმა თეიმურაზს გაუმხილა და დაარწმუნა, რომ „უფლისწული შაჰის შთამომავლებიდან ფარსში იმყოფება ჩემს ძმასთან, იმამ ყული ხანთან, სხვა სახელი ჰქვია და თავის შვილად მიიჩნევს. და ჩემი ძმა მფლობელია მთელი ოლქებისა: ფარისი, ბაჰრეინის, ლარის, ჰორმუზის, ხუზისტანის, არაბისტანისა და შესაბამისად ოცდაათი ათასი კაცი ემორჩილება. სულ მალე იმ მხარეში ხუტბა და სიქა მისი სახელით და ლაყაბი უფლისწულის სახელით იქნება დამშვენებული, ხოლო მე, როგორც ძმის კეთილისმსურველი, ამ საქმეში ვეხმარები“. (29, გვ. 45). დაუდ-ხანმა აღუთქვა თეიმურაზს, რომ ახლა, როდესაც სინამდვილის გამომჟღავნების ჟამი დადგა, ისინი იმამ ყული-ხანის ერთგული მეომრების დახმარებით, იმ უფლისწულს ირანის სამეფო ტახტზე აიყვანდნენ. თეიმურაზმა დაუჯერა დაუდ-ხანს და ამიტომ განჯა-ყარაბაღის დალაშქვრაზე დათანხმდა. ლაშქრობის წინ მან შირვანის, ჩუხურსაადისა და

ახალციხის ამირებს წერილები მისწერა, სადაც კვლავ აღნიშნულია უფლისწულის ყოფნა ფარსში და სეფიანთა ტახტზე მისი აყვანის პერსპექტივა თეიმურაზის, დაუდ-ხანისა და იმამ ყული ხანის გაერთიანებული ძალებით. „მითქმა-მოთქმა შირაზის ხანის შვილის ირგვლივ, რომელიც პირზე ეკერა ყველას, მდაბიოთაგან-დიდებულამდე, სიმართლეს ეწინააღმდეგებოდა“-აღნიშნავს ისქანდერ მუნში (29, გვ.56). ირანში ხმა გავრცელდა, რომ უფროსი ვაჟი შირაზის ხანისა სინამდვილეში იყო შაჰ აბასის ღვიძლი შვილი. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა თანამედროვე ირანელი ისტორიკოსის ნასროლა ფალსაფის შეხედულება, რომელიც ისქანდერ მუნშის ცნობებს ეყრდნობა. ნასროლა ფალსაფი მოგვითხრობს, შაჰ-აბას I იმამ ყული-ხანს, როგორც ყველაზე დაახლოებულსა და საყვარელ ადამიანს, ქალებს უგზავნიდა ხოლმე თავისი ჰარამხანიდან. ერთ-ერთი ქალი, რომელიც მას გაუგზავნა ფეხმძიმედ აღმოჩნდა და მალე, მას ვაჟი შეეძინა. შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ, შაჰ სეფი ტახტზე ასვლისთანავე მიზეზს ეძებდა იმამ ყული-ხანის თავიდან მოსაცილებლად, მაგრამ რადაც ეს უკანსკნელი ერთგულად და უანგაროდ ემსახურებოდა, შაჰიც მოთმინებით ელოდა ხელსაყრელ შემთხვევას.

არქანჯელო ლამბერტის რელაციის თანახმად, შაჰ სეფი შეაშფოთა მოსალოდნელმა მღელვარებამ სახელმწიფოში და გადაწყვიტა თავიდან მოეშორებინა ხალხის თვალში ტახტის პრეტენდენტად მიჩნეული პიროვნება და სამეფო კარზე იხმო იმამ ყული-ხანთან ერთად. შირაზის ხანმა კუნძულ ჰორმუზზე პორტუგალიელთა მოსვლა მოიმიზეზა. შაჰმა უფროსი ვაჟიშვილის სეფი ყული-ხანის გაგზავნა მოსთხოვა, ხანმა კვლავ უარი შეუთვალა თავის მბრძანებელს და მოახსენა, მითქმა-მოთქმა ჩემი შვილის შესახებ სიცრუე არისო. არქანჯელო ლამბერტი განაგრძობს: ისპაჰანში მყოფი ავგუსტინელი პადრებისაგან შევიტყვეთ, რომ ზემოთხსენებულ ხანს ელჩები გაუგზავნია პორტუგალიელებთან, შესაძლოა, მათთან შეთანხმებისათვის, რომ გადასცემდა ჰორმუზს და, ამის სანაცვლოდ, ისინი აღმოუჩენდნენ მას სამხედრო დახმარებას.” და განაგრძობს რომ დაუდ-ხანმა „მონახა საბაზი თავისი ამბოხებისა, ჰქონდა რა ამის თაობაზე მიღებული ჩანაფიქრი თავისი ძმისაგან”. ფაქტია, რომ დაუდ-ხანის აჯანყება შთაგონებული იყო უფროსი ძმის მიერ (100, გვ.41).

შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ ირანის საშინაო და საგარეო ვითარება (ოსმალეთის შემოტევა) იმდენად გართულდა, რომ შაჰ-აბასისეული გეგმების აღდგენაზე საქართველოში ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა. პირიქით, ახალ ვითარებაში

ქართველები ირანის პოლიტიკური ბატონობისაგან გათავისუფლებას ცდილობდნენ და მომწიფდა აზრი დამოუკიდებლობის მიღწევისა. ამას ისახავდა მიზნად თეიმურაზ I-ის აჯანყება, რომელსაც ქართველი მეფე-მთავრები შეურთდნენ და რომელშიც აქტიურად მონაწილეობდა განჯის ბეგლარბეგი დაუდ-ხანი. თუ რა მოჰყვებოდა ლაშქრობის წარმატებით მსვლელობას, ამაზე გარკვევით არქანჯელო ლამბერტი 1633 წლის 12 თებერვლით დათადირებულ თავის რელაციაში „...სიცოცხლეს გამოასალმებენ საკუთარი ხელმწიფის ვაჟს, და ამგვარად დაუდ-ხანი და მისი ძმა გახდებიან ირანის ბატონ-პატრონები, ანდა გაიმარჯვებს ხელმწიფე, გაანადგურებს მათ და ამავე დროს თეიმურაზსაც”.

აჯანყება თეიმურაზ I-ის მეთაურობით მარცხით დამთავრდა (იმამ ყული-ხანის კაპიტულაციამ საბოლოოდ გადაწყვიტა აჯანყების ბედი). ეს აჯანყება არ ყოფილა წამოწყებული მხოლოდ დაუდა-ხანის წაქეზებით. ფაქტიურად ადგილი ჰქონდა ამიერკავკასიის ხალხთა აჯანყებას ირანის ბატონობის წინააღმდეგ. აჯანყება დამარცხდა, მაგრამ ამ მარცხს არ გამოურიცხავს საქართველოსთან ურთიერთობის კომპრომისული ფორმა. შაჰ აბასის მემკვიდრე შაჰ სეფი (1629-1642) იძულებული იყო თავისი წინამორბედის ის პოლიტიკა გაეგრძელებინა, რომელიც 1625 წლისათვის შემუშავდა. ამ პოლიტიკის გამტარებელი იყო ქართლის ვალი როსტომ-ხანი (1632-1658). საქართველოსთან კომპრომისული ურთიერთობის პოლიტიკურმა ფორმამ მკაფიო გამოხატულება და რეალიზაცია მის მოღვაწეობაში ჰპოვა.

განსხვავება 1625 წელთან შედარებით იმაში იყო, რომ ახლა მეფედ ქართლს მაჰმადიანი ენიშნებოდა. მაგრამ ეს ოდნავადაც არ ცვლიდა და არ ეხებოდა ქართული სოციალური-ეკონომიკური წყობას, რომლის წარმონაქმნსაც თავადური ბატონყმური სახელმწიფო წარმოადგენდა. თეიმურაზთან ბრძოლაში როსტომმა გაიმარჯვა, რადგან მან უზრუნველყო თავადების კლასობრივი ბატონობის ყველა ის პირობა, რომელიც ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემიდან მომდინარეობდა.

დაუდ-ხანისა და თეიმურაზის მიერ განჯა-ყარაბაღის „ხელყოფის“ შემდეგ შაჰმა ბრძანება გასცა, დაუდ-ხანი გადაყენებულ ყოფილიყო განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგობიდან, ხოლო ქართლ-კახეთის ტახტი ბაგრატის ძმას, ხოსრო-მირზას, როსტომ-ხანად წოდებულს უბოძა (რომელიც ლუარსაბის შვილიშვილი და სიმონ I ძმის დაუდ-ხანის შვილი იყო. შაჰ სეფიმ იგი 1632 წ. ქართლის ვალად დანიშნა.) შაჰ სეფიმ

საქართველოს დიდებულების სახელზე მითითებები გამოგზავნა, რათა მათ როსტომ-ხანისათვის მორჩილება და კეთილგანწყობა აღეთქვათ.

1636 წლის დამდეგს უკვე ცნობილი გახდა ყიზილბაშთა ლაშქრის მოახლოება. დაუდ-ხანი თავისი ოჯახით გორში იყო. იქედან „უბედური დაუდ-ხანი იძულებული გახდა გაქცეულიყო" ოსმალეთში და კონსტანტინეპოლში ეპოვა თავშესაფარი.

დაუდ-ხანი მეფე თეიმურაზს ძველი ქართული რაინდული წესისამებრ „ხმალზე მინდობია". თეიმურაზ მეფე ხმალზე დადებული ფიცის გატეხვას არ აპირებდა და შაჰ-სეფის ძმადნაფიცი მიცემაზე მტკიცე უარი შეუთვალა. დაუდ-ხანი მიხვდა, რომ მას საქართველოში აღარ დაედგომებოდა და ოსმალეთს შეეხიზნა.

დაუდ-ხანის დაუსჯელად ხელიდან გასხლტომას შაჰ სეფი ძალზე განურისხებია და ჯავრი იმამ ყული-ხანსა და მისს ოჯახზე ამოუყრია. ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით: „შაჰ სეფი ყაენმა იმამ ყული ხანი შვილებიანათ დახოცა" და იგივეს დასძენს, რომ „დაუდ-ხანმა, უბრალოდ ძმის ოჯახი მოსთხარა." ამავე აზრის არის სპარსელი ისტორიკოსი ისკანდერ მუნში, რომელიც ალავერდი-ხანის საგვარეულოს ამოჟლეტის მიზეზად „უმეცარი, წყეული დაუდის უკადრის საქციელს" ასახელებს.

შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ ირანის შინაგანი და საგარეო ვითარება (ოსმალეთის შემოტევა) იმდენად გართულდა, რომ შაჰ აბასისეული გეგმის აღდგენაზე საქართველოში ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა. პირიქით, ახალ ვითარებაში ქართველები ირანის პოლიტიკური ბატონობისაგან განთავისუფლებას ცდილობდნენ და მომწიფდა აზრი დამოუკიდებლობის მიღწევისა. ამას ისახავდა მიზნად თეიმურაზ I-ის აჯანყება, რომელსაც ქართველი მეფე-მთავრები შეუერთდნენ და რომელშიც აქტიურად მონაწილეობდა განჯის ბეგლარბეგი დაუდ-ხანი.

XVII საუკუნის ირან-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობებზე გავლენა იქონია სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე დაწინაურებულმა ქართულმა ელემენტმა. კერძოდ დიდია დაუდ-ხანის დამსახურება აღნიშნული საუკუნის 20-ანი წლების ირან-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის სფეროში. თეიმურაზ მეფემ ქართლ-კახეთის სამეფო გვირგვინი სწორედ დაუდ-ხანის დახმარებით დაიბრუნა შაჰ-აბბასი იძულებული იყო ანგარიში გაეწია "ყიზილბაში ქართველების" განწყობილებისათვის და ქრისტიანი მეფე თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ ეცნო. აგრეთვე, იძულებული იყო საქართველოს მიმართ აღედგინა ვასალური

დამოკიდებულების ის ფორმა, რომელიც არ გამოირიცხავდა "ქართველობას" და არ ეხებოდა ყმა-მამულის მფლობელობას, აღადგინა ორანოვანი საბუთები.

თავი V

სეფიანთა ხანის მხატვრობა

მდიდარმა და მრავალფეროვანმა, დიდი ტრადიციების მქონე სპარსულმა მხატვრობამ მსოფლიო კულტურის ისტორიაში საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა. მიუხედავად იმისა, რომ განიცადა აღმოსავლური ხელოვნების, უფრო მოგვიანებით კი ევროპული, კერძოდ კი იტალიური ფერწერის ზეგავლენა, ირანულმა სახვითმა ხელოვნებამ შეინარჩუნა თავისი ტრადიციულობა, თვითმყოფადობა და ეროვნულობა. BXVI_ XII საუკუნეებში სეფიანთა ხანის მხატვრობამ გააგრძელა ჰერათისა და თავრიზის სახვითი სკოლების საუკეთესო ტრადიციები, შეიძინა გამოსახვის ახალ სტილი, მიაღწია სრულ ტექნიკურ სრულყოფილებას და შემდგომ გავლენა მოახდინა მეზობელ ხალხთა კულტურის განვითარებაზე.

XVII საუკუნის დასაწყისში სეფიანების შაჰები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ სპარსული კულტურა-ხელოვნების განვითარებას. შაჰ ისმაილ I-ის (1501-1524) ბრძანებით შეიქმნა სასახლის კარის ბიბლიოთეკა (ქითაბ-ხანე) და სამხატვრო სკოლა, რომელსაც ცნობილი ჰერათი მხატვარი, „აღმოსავლეთის რაფაელად“ წოდებული ქამალი ად-დინ ბეჰზადი ჩაუდგა სათავეში. XVII საუკუნის ისტორიკოსის ისქანდერ მუნშის ცნობით, ისმაილის მემკვიდრე შაჰ თამაზი დიდ ყურადღებას აქცევდა ქვეყანაში მხატვრობა-მინიატურის განვითარებას. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ თვითონ შაჰიც გატაცებული ყოფილა ფერწერით და ურიგოდ არ ხატავდა. მისი მასწავლებელი ბეჰზადის მოწაფე და ასევე აღიარებული ოსტატი სულთან მუჰამედი იყო. (42, გვ.178).

XVI-XVII საუკუნეების სპარსული მხატვრობა, მინიატურა საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ფერწერის გავლენა, ცვლილება განიცადა. ამ პერიოდის მინიატურისათვის დამახასიათებელია ფიგურათა წაგრძელებული პროპორციები, მკვეთრი ფერები, დინამიზმი ფიგურებისა და პეიზაჟის გამოსახვაში. ეს განსაკუთრებით მრავალფეროვრიან კომპოზიციებში ვლინდება, სადაც ყველა და ყველაფერი დინამიკაშია გამოსახული. თუ ადრეულ სურათებში, მინიატურებში მხატვართა

მთავარი ყურადღება გადატანილი იყო ფიგურათა გარემომცველ ბუნებაზე, აღნიშნულ პერიოდის მხატრობაში მთავარია ფიგურათა სულიერ-ემოციური მდგომარეობის გამოსახვა-გამოხატვა, წინ წამოიწია სასიყვარულო სიუჟეტებმა და შეიძლება ითქვას ეროტიკული სცენებმა, მხატვრებს არ ერიდებათ ვნებიან ქალთა პორტრეტების შექმნა, თანდათან ფეხს იკიდებს და ვითარდება ცალკეულ ფურცელზე შესრულებული მინიატურა ლიტერატურულ ნაწარმოებიდან დამოუკიდებლად. რაც შეეხება თემატიკას, სპარსულ მხატვარ-მინიატურისტთა შემოქმედების შთაგონების წყაროდ კვლავ რჩება ფირდოუსის, ჯამის, საადის, ნიზამის და სხვა კლასიკოს პოეტთა ქმნილებები. ამრიგად სპარსული მინიატურა ინარჩუნებს რა ძველ ტრადიციებს, ამავე დროს იძენს ხატვის განსხვავებულ მანერას და იყენებს ფერთა შეხამების განსაკუთრებულ სტილს.

XVI-XVII საუკუნის სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ და ლიტერატურულ ასპარეზზე დაწინაურდნენ ქართველები. გამონაკლისი არც მხატვრობა ყოფილა. ხსენებულ პერიოდში გამოჩენილ მხატვართა შორის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა სიავუმ ბეგ გურჯის, სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში და XVI საუკუნის ოსმალთა პოეტი და ისტორიკოსი მუსტაფა დევთესი ანუ ალი ეფენდი და ყაზი აჰმედი, უაღრესად მაღალ შეფასებას აძლევდნენ მის შემოქმედებას (42, გვ.181). სპარსული წყაროების ცნობით, სიავუმ-ბეგი ჯერ კიდევ ბავშვობაში მოხვდა შაჰ თამაზ I-ის კარზე XVI საუკუნის 50-იან წლებში. შაჰმა შენიშნა რა მისი განსაკუთრებული ნიჭი, სამეფო კარის სამხატვრო სახელოსნოში მიაბარა. სწორედ აქედან იწყება მისი, როგორც მხატვრის აღზევება და მალე ის საქვეყნოდ აღიარებულ ოსტატად იქცა. სიავუმში, თავის ძმასთან ერთად წარმატებით აგრძელებდა მოღვაწეობას მომდევნო შაჰების კარზეც. ისქანდერ მუნშის მიხედვით შაჰ აბას I-ის მეფობის პერიოდში სიავუმში იყო უკვე არა იმდენად მხატვარი, რამდენადაც სახელმწიფო მოხელე. იგი გარდაცვლილა 1610-1616 წლებს შორის. მისი მდიდარი შემოქმედების ნიმუშები მსოფლიოს მუზეუმებსა და სიძველეთა საცავებშია გაბნეული, მათი უმეტესი ნაწილი კი ირანშია თავმოყრილი. აღსანიშნავია, რომ მისი ერთ-ერთი ცნობილი ნამუშევრის „შაჰის შევარდენის“ ასლი საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული (42, გვ.180).

ირანის კულტურული აღმავლობისათვის (პოლიტიკურ-ეკონომიურთან ერთად) უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა 1598 წელს დედაქალაქის გადატანას ყაზვინიდან

ისფაჰანში ქვეყნის ცენტრალურ ნაწილში, სადაც გაცილებით ძლიერი იყო სპარსული ელემენტი. შაჰ აბას I-მა (1587-1629) რჩეული სუროთმოდღვრები, მხატვრები და სხვა ოსტატები შემოიკრიბა, რომელთა მეშვეობით ისფაჰანი სეფიანთა ხანის არქიტექტურის, მხატვრობის მძლავრ კერად აქცია. იგი უდიდეს ყურადღებას აქცევდა არა მარტო მხატვრობას და არქიტექტურას, ქალაქის დაგეგმარებას, სახვით ხელოვნებას, არამედ კერამიკის, მეხალიჩეობისა და საფეიქრო წარმოების განვითარებას. შაჰ აბასი დიდ პატივს სცემდა მხატვრებს, ბევრ მათგანთან ახლო ურთიერთობა ჰქონდა და მფარველობას უწევდა მათ.

XVII საუკუნის დამდეგს შაჰ აბასის მიერ შექმნილი სამხატვრო აკადემიის ბაზაზე, ისფაჰანში ფერმწერული სკოლა ჩამოყალიბდა. პირველად ირანის ისტორიაში მან დაიწყო მხატვრების რომში გაგზავნა ევროპული ფერწერის შესასწავლად. დასავლური ხელოვნებისადმი ინტერესი კიდევ უფრო გაძლიერდა შაჰ აბას II-ის (1642-1666) დროს, რომელიც მეტად გატაცებული ყოფილა ევროპული ფერწერით და ხატვას ორ ჰოლანდიელ მხატვართან სწავლობდა. აღსანიშნავია, რომ გამოჩენილი მხატვარი მუჰამედ ზამანი და კიდევ რამდენიმე დამწყები მხატვარი სწორედ მან გააგზავნა რომში მხატვრობის შესასწავლად. უნდა აღინიშნოს, რომ შაჰ აბასის ზეობის პერიოდში ირანის დასავლეთ ევროპასთან ურთიერთობა ინტენსიური გახდა. ირანის სამეფო კარზე იკრიბებოდნენ ევროპის სახელმწიფოთა ელჩები, კათოლიკე მისიონერები, ვაჭრები, მოგზაურები. იმავე დროულად ირანში ევროპული კულტურით, მეცნიერებით და ყოფა-ცხოვრებით განსაკუთრებული დაინტერესება შეინიშნება. ევროპელ ავტორთა (პიეტრო დელა ვალე, ტავერნიე) გადმოცემით, ისფაჰანის მოედანზე სავაჭრო ფარდულებში ვენეციური საქონელი იყიდებოდა. ბევრი ევროპელი მხატვარი შაჰის კარზე სამუშაოდ რჩებოდა და ირანელი მხატვრების გვერდით შემოქმედებით მოღვაწეობას აგრძელებდა. ეს პროცესი კი ხელს უწყობდა სეფიანთა სამეფო კარისა და არისტოკრატის ევროპული ფერწერით გატაცებას, რაც შეეხება ირანელ მხატვრებს, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ XVII საუკუნის ნახევარში ევროპული ფერწერის გავლენა მათ შემოქმედებაზე ვლინდებოდა როგორც მხატვრულ-გამოსახველობით ხერხებში, ასევე ახალი სიუჟეტებში. ისფაჰანის სამხატვრო სკოლის ფუძემდებელი იყო სახელოვანი მხატვარი და კალიგრაფი რეზაი აბასი (1565-1635), რომლის მინიატურები დასავლეთ ევროპაში უკვე XVII-ის საუკუნის 30-იან წლებში გახდა ცნობილი. ის, უწინარეს ყოვლისა, იმით არის საინტერესო, რომ თავისი შემოქმედებით ირანის

მხატვრობის სათავეებთან იდგა. ცნობილია, რომ მან პირველი ხატვის გაკვეთილები მამისაგან ალი აღასაგან მიიღო ადრეულ ასაკში და, როგორც ნიჭიერი დამწყები მხატვარი, შაჰ აბასის სამეფო კარზე იწყებს მუშაობას. იგი 38 წლის ასაკში იღებს „აბასის“ ტიტულს თავისი მფარველისა და პატრონის შაჰ აბასის I-ის პატივსაცემად. თუმცა მოგვიანებით ტოვებს სამეფო მხატვრის თანამდებობას. თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მიძებნელი მხატვარი აღნიშნულ პერიოდში ცხოვრობს უბრალო ცხოვრებით, ბევრს მოგზაურობს, ცდილობს ჩაწვდეს ცხოვრების არსს და ფილოსოფიას. 1610 წელს კვლავ ბრუნდება სამეფო კარზე და სიცოცხლის ბოლომდე შაჰის სამსახურშია.

რეზაი აბასი გახლდათ თავის დროის რეფორმატორი მხატვარი არა მარტო გამოსახვითი მეთოდებით, არამედ სინამდვილის აღქმისა და გადმოცემის ახლებული პრინციპებით. ეს ნათლად ჩანს მხატვრის პორტრეტული ნამუშევრებიდან. მაგ: „მონღოლი“, „მწყემსი“, რომლებიც განუმეორებელი ინდივიდუალიზმით ხასითდება. მის მიერ შექმნილი პორტრეტებზე მეორე პლანზე გადადის დეკორაციულობა, იცვლება ხაზისადმი დამოკიდებულებაც. ირანში, სადაც კალიგრაფიას დიდი და მდიდარი ტრადიცია აქვს, ბუნებრივია გავლენა მოახდინა მხატვრობაზე და განსაკუთრებით ხაზისა და ფიგურების კონტურების გამოსახულებაზე (77, გვ.99).

რეზაი აბასი ქართველი საზოგადოებისათვის საინტერესოა მისი ერთ-ერთი შესანიშნავი ფერწერული ტილოთი „საქართველოს პრინცი-მუჰამედ ბეგი“, რომელიც შესრულებულია 1620 წელს. ვინაა ქართველი მუჰამედ ბეგი და რითი დაიმსახურა მხატვრის ყურადღება ჩვენთვის ჯერჯერობით უცნობია. უნდა აღინიშნოს ერთი რამ, მის შემოქმედებაში უხვად დაიძებნება ახალგაზრდა მამაკაცთა პორტრეტები, სადაც მთელი სისრულითაა წარმოჩენილი ყმაწვილ კაცთა „მშვენიერება“, სხვა შორის, ასეთი თემატიკა სპარსულ ტრადიციებისათვის სულაც არ არია უცხო. მაგ: „ღვინის ჩამომსხმელი“, „ახალგაზრდა და მოხუცი“, „შეყვარებულები“, „დერვიშები ბაღში“ და სხვა, სადაც წინ არის წამოწეული მამაკაცთა სასიწვარულო სცენები და სიუჟეტები. მისი ბრწყინვალე ნამუშევრები ლუვრისა და მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმებს ამშვენებს.

XVII საუკუნის მე-2 ნახევრიდან ძირითადად გამოიკვეთა ორი მიმდინარეობა სპარსულ მხატვრობაში. 1. ტრადიციონალისტი მხატვარ- მინიატურისტები და 2. ევროპულ ხელოვნებაზე ორიენტირებული მხატვრები(42.გვ.185). აღსანიშნავია ერთი

გარემოება, ირანელ მხატვარ-მინიატურთა რჩეულ ნაწილს უკვე აღარ აკმაყოფილებდა ხატვის კლასიკური სტილი, მანერა და მათ დაიწყეს ახალი გამომსახველობითი მეთოდებისა და ფორმების ძიება. შემოქმედებითი მეთოდების რადიკალური გადასინჯვა, ფორმის და შინაარსის შეცვლა, ამ უმნიშვნელო ცვლილებების სათავეებთან იდგნენ მხატვარები: მუჰამედ ზამანი და ალი-ყული ბეგ ჯაბადარი, რომლებიც შაჰ აბას II-ისა და შაჰ სულეიმანის კარზე მოღვაწეობდნენ. მათი ნამუშევრები უკვე აღარ არის დაკავშირებული ლიტერატურულ ნაწარმოებთან, უფრო დამოუკიდებელია, წინა პლანზეა წამოწეული ფიგურები მათი ემოციური მდგომარეობის გამოხატვით.

ჩვენთვის, ქართველებისათვის განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ საისტორიო მეცნიერებაში გამოთქმულია მოსაზრება ჯაბადარის ქართული წარმომავლობის შესახებ. XVII საუკუნის ირანელი ისტორიკოსის ლუთფ ალი ბეგ აზარ ისფაჰანელის ნაშრომის "ათემ-ქადე" (ცეცხლის ტამარი) მიხედვით ჯაბადარი შაჰის სასახლის კარის მთელი დინასტიის ფუძემდებელი გამხდარა: უკანასკნელი სეფიანი შაჰების ზეობის ხანაში (1736-1722) მისი შვილი და შვილიშვილიც მთავარი მხატვრები ნაყაში-ბაში ყოფილან. ქართული წარმოშობის სპარსელი მხატვარი ჯაბადარი ისფაჰანის სამინიატურო სკოლის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია. მის ნაწარმოებში ჰარმონიულადაა შერწყმული აღმოსავლური და დასავლური მხატვრული გამომსახველობითი მეთოდები და თემები. ამის დამადასტურებელია "ქალი შადრევანთან", რომელიც 1650-60 წლებშია შესრულებული. აგრეთვე მეორე ნამუშევარი "ორი ფლამანდიელი ქალი", დათარიღებული 1674 წელს. ორივე ნახატში თვალნათლივ ჩანს ევროპული ფერწერული სკოლის გავლენა. ჯაბადარის მწირი ბიოგრაფიული მონაცემების გამო ბურუსითაა მოცული მისი ცხოვრებისეული თუ შემოქმედებითი ფაქტები. მისი მხატვრობის ნიმუშებიდან გამომდინარე, აშკარად ჩანს ევროპული ფერწერული სკოლის გავლენა. შესაძლებელია ვივარაუდოდ, რომ სხვა ირანელი მხატვრების მსგავსად ისიც მივლენილ იქნა ევროპის რომელიმე ქვეყანაში დასავლური მხატვრობა_ფერწერის შესასწავლად. ჯაბადარის შემდეგი ნიმუშია "შაჰი სულეიმანი", შესრულებული 1670 წელს, რომელიც პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტშია დაცული. ეს სურათი რუსეთის იმპერატორს ნიკოლოზ II-ს შეუძენია და საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ მასზე ორი ქართველი დიდებულია ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი. ამ სურათს ქართული წარწერაც ამშვენებს(42.გვ,186).

ამ პერიოდის უმნიშვნელოვანეს სიახლეს წარმოადგენს ის, რომ ჯაბადარმა და მისმა თანამედროვე ირანელმა მხატვრებმა ნამუშევართა შესრულებისას გამოიყენეს ზეთის საღებავები, კომპოზიციები უფრო გაშლილია და ამავე დროს შეკრულია, შუქ-ჩრდილებიც ფართოდაა გამოყენებული (77, გვ.107). ყველა ზემოდხსენებულ სიახლეებთან ერთად, ჯაბადარიმ და მისმა თანამედროვე მხატვრებმა მაინც შეინარჩუნეს ტრადიციულობის ელემენტები. ისინი ხვეწდნენ და ოსტატდებოდნენ წინამორბედი მხატვრების მიერ დამკვიდრებული ტრადიციების გათვალისწინებითა და გათავისებით. საამაყოა, რომ არა მარტო ირანის არამედ, მსოფლიოს კულტურის საგანძურში ღირსეული და საპატიო ადგილი დაიმკვიდრეს ქართული წარმოშობის მხატვრების სიავეზ-ბეგისა და ალი-ყული ბეგ ჯაბადარის მაღალმხატვრულმა და დიდი ღირებულების მქონე ფერწერულმა ტილოებმა, რომლებიც მეტროპოლიტენისა და ლუვრის ხელოვნების მუზეუმებს ამშვენებს. მათ სპარსული მხატვრობა განვითარების ახალ საფეხურზე აიყვანეს.

ევროპელ მისიონერთა და მოგზაურთა ჩანაწერებიდან ვიგებთ რომ სეფიანთა ხანაში ძალიან განვითარდა კედლის მხატვრობა. შირაზისა და ისფაჰანის სასახლეთა კედლებზე დღემდეა შემონახული საბრძოლო სცენების ამსახველი ფრესკები. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი, ჩეკელ-სოთუნის სასახლის კედლებზე დღემდეა შემორჩენილი იმამ ყული-ხანის პორტრეტი. შაჰ აბასმა მუჰამედ ვალი ხან ბუხარელის საპატივცემულოდ წვეულება გამართა, რომელზეც იმამ ყული-ხანი შაჰ აბასის გვერდით ზის, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ იგი შაჰ აბასთან ძალიან დაახლოებული პირი ყოფილა.

უნდა აღვნიშნოთ ერთი საინტერესო ფაქტი, რომ სეფიანთა ხანაში მოღვაწეობდნენ ქართული წარმოშობის მუსიკათმცოდნენი: მათ შორისაა იბნ ფარვიზ ესმაილ გორჯი, ამირ-ხან ქაუქაბი გორჯი. ეს უკანასკნელი სეფიანთა ხანის ცნობილი პოეტის ყოზად ბეგ ქაუქაბი გორჯის ძმა იყო. ორივე მათგანს სპარსულ ენაზე შეუქმნიათ ტრაქტატი მუსიკის შესახებ. ამირ-ხანის შესახებ ბიოგრაფიულ ცნობები ისევ მის წიგნში ვიპოვეთ. თავისთავს ის სულთან-ჰოსეინის (1694-1722) მონას უწოდებს. ის შაჰის პირადი მუტირიბი ყოფილა. 1696 წელს როცა მან "რესალე-იე მუსიყი" დასრულდა ის უკვე 78 წლის მოხუცი ყოფილა, ღრმა სიბერეში შესულ მგოსანს ვერ შელევიათ სამეფო კარზე, იმდენად ყოფილა დაოსტატებული დაკვრისა და მუსიკის თეორიაში. სულთან-ჰოსეონს უძღვნის ავტორი თავის შრომას. წყაროს დამსახურებით ცოტა რამ ვიცით მისი

ბავშვობისა და ადრეული ყმაწვილობის შესახებ. ამირ-ხან ქაუქაზი გორჯი დაბადებულა 1618 წელს, ბავშვობა საქართველოში გაუტარებია, ქართულის გარდა სცოდნია თურქული ენა. მის სიტყვებს თუ მოვიშველიებთ "თურქი-იე შექასთე" სცოდნია.

ქაუქაზი გორჯის მაღალნიჭიერებაზე მეტყველებს ის, რომ მუსიკაში მას ძალიან გვიან, მხოლოდ 25 წლის ასაკში დაუწყია მეცადინეობა, მიუხედავად ამისა, შაჰის სასახლის მთავარი მუტრების თანამდებობას მიაღწია. როცა სულთან-ჰოსეინი გამეფდა, ამირ-ხანი 76 წლს მოხუცი იყო, ჩანს, რომ ის მანამდეც უნდა ყოფილიყო ირანის შაჰების, ყოველ შემთხვევაში, შაჰ სულეიმან I (1666-1694) კარზე. კიდევ მეტი შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მთელმა მისმა ინტელექტუალურმა ცხოვრებამ სწორედ ამ მეფის კარზე გაიარა. ამდენად, ამირ-ხან გორჯი ერთი იმ ქართველთაგანი იყო, რომელთაც ირანის სამეფო კარზე ასე ხშირად ვხვდებით. როგორც სასახლის შექცევებისა და სტუმართა გამართობი მუტრები – ამირ-ხან გორჯი ალბათ, მეტნაკლებათ იცნობდა და ხვდებოდა ქართველ სახელმწიფოს მოღვაწეებს, რადგან მე-17 საუკუნის ბედი ქართლისა ამ სასახლეში წყდებოდა.

დასკვნა

საკვალიფიკაციო ნაშრომი ეძღვნება XVII საუკუნის მნიშვნელოვან სპარსულ წყაროებს, კონკრეტულად თეზქერებს, რომლებშიც უაღრესად საინტერესო ინფორმაციაა დაცული ირან-საქართველოს ურთიერთობების შესახებ. კერძოდ, ისინი შეიცავენ არა მხოლოდ ირანული სინამდვილის ამსახველ ორიგინალურ მასალას, არამედ ირანის სამხედრო, პოლიტიკურ და კულტურულ ასპარეზე მოღვაწე ქართველების შესახებ. აღსანიშნავია, რომ ნაშრომში შესწავლილი თეზქერეთა ნაწილი: "არფათ ალ-შაყინი", "რიაზ ალ-რაფინი", "რუზ-ე როუშანი" პირველად შემოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ირან-საქართველოს ურთიერთობათა კვლევის კუთხით. ისინი შეჯერებულია პარალელური ცნობების შემცველ სხვადასხვა საისტორიო წყაროებთან და დოკუმენტურ მასალასთან, სადისერტაციო ნაშრომში კომპლექსურად შესწავლილია ირანისა და საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობები, დაზუსტებულია და ახლებურადაა წარმოჩენილი არა ერთი

მნიშვნელოვანი ისტორიული ფაქტი და მოვლენა. ამასთან ერთად გამოკვლეულია ზოგიერთი სპარსული ლიტერატურული ნაწარმოების ავტორთა ვინაობა და სხვა.

ყურადღებაა გამახვილებული ისეთ საკითხებზე როგორცაა ქართველთა დაწინაურება სეფიანთა ირანის სამხედრო-პოლიტიკურ და კულტურულ ასპარეზზე, კერძოდ, უნდილაძეთა როლზე სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში, მათ შთამომავალთა ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე, მოგვაქვს აღურ-ლუ ხანის, მადჰუშისა და მოსიბ-ბეგის პოეტური ნიმუშები და წარმოვადგენთ მათ ქართულ თარგმანს. პირველად ვსაუბრობთ გასპარსელებულ ქართველ პოეტ ბაზმი ყუზიზე და ვთავაზობთ აღნიშნული პოეტის ქართულ თარგმანს, საინტერესოდაა წარმოჩენილი სეფიანთა ხანის მხატვრობა და ქართული წარმოშობის მხატვრების ცხოვრება და მათი შემოქმედება, მოპოვებულია ჯაბადარის დღემდე უცნობი ფერწერული ნახატის "ქალი შადრევანთან" და ცნობილი ირანელი მხატვრის რეზაი აბასის დღემდე უცნობი სურათის "საქართველოს პრინცის მუჰამედ-ბეგის" ასლები. წერილობითი წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე, კეთდება საყურადღებო დასკვნები, რომლებიც უაღრესად ღირებულია ირან-საქართველოს ისტორიის კონკრეტული მონაკვეთის შესწავლის კუთხით.

XVI – XVII საუკუნეების მიჯნაზე სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე კავკასიური, კერძოდ ქართული ელემენტის წამოწევა დაკავშირებული იყო არა მარტო შაჰ აბასის მიერ წამოწყებულ რეფორმასთან, რომელიც სახელმწიფოს ცენტრალიზებას, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ისახავდა მიზნად. არამედ საქართველოში მიმდინარე პროცესებთან, კლასობრივ ბრძოლასა და შინაომებთან. ის ენერგიულად შეუდგა საქართველოს დაპყრობას და მის ყიზილბაშურ სახანოდ გადაქცევას. თავისი მიზნის განხორციელებისათვის, საკუთარი ინტერესების უზრუნველსაყოფად, აუცილებელ საჭიროებად თვლიდა საქართველოს პოლიტიკური დაშლილობა-დანაწევრების შენარჩუნებასა და გაღრმავებას. საამისოდ რბევა-თარეშთან ერთად მარჯვედ იყენებდა ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებაში არსებულ წინააღმდეგობებსა და დაპირისპირებულობებს. შიდა რეაქციულ ფეოდალურ წრეებთან ერთად დიდ წინააღმდეგობას უწევდა პროგრესული ძალების მცდელობას – მოეხდინათ საქართველოს გაერთიანება.

შაკ აბასი სავსებით შეგნებულად, მიზანდასახულად იზიდავდა ცნობილ ქართველ სარდლებს, პოლიტიკურ მოღვაწეებს. ცდილობდა ნიჭიერი და ენერგიული ქართველები თავიანთ სამშობლოში მიმდინარე პროცესებისაგან ჩამოეშორებინა, მათი უნარი და შესაძლებლობა სეფიანთა ირანის სასარებლოდ გამოეყენებინა.

XVII საუკუნის ირან-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობებზე გავლენა იქონია სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო ასპარეზზე დაწინაურებულმა ქართულმა ელემენტმა. კერძოდ დიდია დაუდ-ხან უნდილადის დამსახურება აღნიშნული საუკუნის 20-ანი წლების ირან-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის სფეროში. თეიმურაზ მეფემ ქართლ-კახეთის სამეფო გვირგვინი სწორედ დაუდ-ხანის დახმარებით დაიბრუნა. შაკ აბასი იძულებული იყო ანგარიში გაეწია "ყიზილბაში ქართველების" განწყობილებისათვის და ქრისტიანი მეფე თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ ეცნო. აგრეთვე, იძულებული იყო საქართველოს მიმართ აღედგინა ვასალური დამოკიდებულების ის ფორმა, რომელიც არ გამორიცხავდა "ქართველობას" და არ ეხებოდა ყმა-მამულის მფლობელობას, ასევე აღადგინა ორანოვანი საბუთები.

გასპარსელებული ქართველები აქტიურად ჩაებნენ სეფიანთა ხანის კულტურულ ცხოვრებაში. ქართველ პოეტთა შემოქმედებას, ბუნებრივია გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა სპარსული ლიტერატურისათვის, ასე რომ არ ყოფილიყო, ცხადია, ვერ მოხვდებოდნენ ცნობილ სპარსულ ანთოლოგიებში. ლიტერატურული წყაროები: "ალ-შოარა", "რიაზ ალ-რაფინი", "სობჰ-ე გოლშანი", "შამ-ე ანჯომანი", "რუზ-ე როუმანი" და სხვა მოიხსენიებენ იმ ქართველი პოეტების, მხატვრებისა და მუტრიბების სახელებს, რომელთაც საგრძნობი წვლილი შეიტანეს ირანის კულტურის განვითარებაში. ერთ-ერთი ტიპური წარმომადგენელი გამაჰმადიანებული ქართველი პოეტისა გახლავთ ბაზმი ყუზი გორჯი, რომლის მრავალფეროვანი და საინტერესო ცხოვრება და შემოქმედება განხილულია საკვალიფიკაციო ნაშრომში, ასევე წარმოდგენილია ლიტერატურულ წყაროების "რიაზ ალ-რაფინის", "შამ-ე ანჯომანის", "არფათ ალ-შაყინის" მიერ შემოთავაზებული ლექსების თარგმანები. სამწუხაროდ, პოეტის დივანი ჯერ კიდევ მიკვლეული არ არის. ვფიქრობ, ამ მხრივ კვლევა ძიება უნდა გაგრძელდეს.

სეფიანთა ირანის ერთ-ერთი უდიდესი ატორიტეტის მქონე იმამ ყული ხანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ ქართულ, აღმოსავლურ და ევროპულ ისტორიულ წყაროებში საყურადღებო ცნობებია დაცული. მის შესახებ ასევე საინტერესო

ინფორმაციაა შემონახული მრავალ ლიტერატურულ თეზქერეში, რომელიც რელურ სურათს წარმოგვიდგენს იმამ ყული-ხანის პიროვნების, მისი ღვაწლისა და ადამიანური ურთიერთობების შესახებ.

ლიტერატურული წყაროებიდან ირკვევა, რომ იმამ ყული ხანი "ირანის ბოლო საუკუნეების უდიდესი პიროვნება იყო". მისი დამსახურება სეფიანთა სახელმწიფოს წინაშე, როგორც რეფორმატორისა და სამხედრო ოპერაციების უზადლო სპეცილისტის, უდიდესია. ასევე, ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქვეყნის ეკონომიკისა და ვაჭრობის განვითარების საქმეში. მისთვის უცხო არ გახლდათ ქველმოქმედება და მეცენატობა, ფარსის ბეგლარ-ბეგი დიდ თანხებს ხარჯავდა კულტურისა და ხელოვნების განვითარებაზე, მფარველობდა პოეტებს, მხატვრებს, მეცნიერებს, აფინანსებდა ნიჭიერ ახალგაზრდებს, ჰქონდა მჭიდრო ურთიერთობები ევროპის სახელმწიფოთა წარმომადგენლებთან და მათთან მეგობრობდა კიდევ. იმამ ყული-ხანი თავისი დროის ჭეშმარიტად პროგრესულად მოაზროვნე დამიანი იყო. ცდილობდა ევროპაში იმ დროს არსებული ტექნიკური თუ მეცნიერული მიღწევები ირანში დაენერგა. უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ის ეხმარებოდა ირანში ბედის უკუღმართობით მოხვედრილ ქართველებს უცხო მიწაზე დასამკვიდრებლად.

ჩვენ შევეცადეთ სპარსულ ლიტერატურულ წყაროებზე დაყრდნობით შეგვესწავლა .XVII საუკუნეში მოღვაწე ქართველი პოეტები და მდიდარი ტრადიციების მქონე სპარსულ ლიტერატურაში მათთვის კუთვნილი ადგილი მიგვეჩინა. უდაოა, რომ გამაჰმადიანებული ქართველი პოეტების ლექსები არც შინაარსით და არც ტექნიკური შესრულების მხრივ არ ჩამოუვარდება სეფიანთა ხანის გამოჩენილ პოეტთა ლექსებს, რომ მათ კარგად ემარჯვებოდათ სპარსული ლექსების წერა და თავიანთი ემოციების გრძნობების მხატვრულად გადმოცემა.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა

სპარსული წყაროები:

ქართული წყაროები:

1. ავიტაბილე დონ პიეტრო, ცნობები საქართველოზე, თარგმანი და კომენტარები ბ. გიორგაძის, თბ., 1977.
2. არაქელ დავრიჟეცის ცნობები საქართველოს შესახებ, თარგმანი,

შესავალი და კომენტარები ვ. კუციასი, თბ., 1974.

23. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიურიდან ალ. ჭყონიასი, თბ., 1938.

24. არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად, ალ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. II, თბ., 1937.

25. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილია ყველა ხელნაწერის მიხ., ს. ყაუხჩისვილის მიერ, თბ., 1973.

26. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხ., ს. ყაუხჩისვილის მიერ, თბ., 1959.

27. გორგიჯანიძე ფარსადან, ისტორია, თბ., 1926.

28. ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, (აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია) სპარსული ტექსტი, ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვლ. თოფურიძემ, თბ., 1969.

29. ისქანდერ მუნში, აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება, სპარსული ტექსტის გამოკველვა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო ნ. გელაშვილმა, თბ., 1981

სამეცნიერო ლიტერატურა:

30. ალასანია გ., კიკნაძე რ., წყაროთმცოდნეობის თეორიული პრობლემები, თბ., 1988.

31. ბერაძე გ., ირან-საქართველოს კულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVII ს. ს), მაცნე, თბ., 1979, №2, გვ. 162-171.

32. ბერძენიშვილი ნ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიიდან XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე, მასალები საქართველოს ისტორიისა და კავკასიის ნარკვევები, თბილისი, 1958

33. ბურჭულაძე რ., ირანის აგრესიული პოლიტიკის წინამძღვრები კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ XVI-XVII ს., მმახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები II თბ., 1972, გვ. 21-85.

34. გაბაშვილი ვ., სეფიანთა სახელმწიფო, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბ., 1957.

35. გაბაშვილი ვ., ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII ს. ს. თბ., 1958.
36. გაბაშვილი ვ., უნდილანთ ფეოდალური სახლი XVI-XVII ს. ს. ირანში, მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები, II თბ., 1972. გვ. 68-77.
37. გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან. მმასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ., 31, თბ., 1954.
38. გაბაშვილი ვ., ქართული მიწისმფლობელობის ისტორიიდან, ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, თბ., 1955, გვ. 198-207.
39. გელაშვილი ნ., ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.) თბ., „მეცნიერება“, 1995.
40. გელაშვილი ნ., ისქანდერ მუნში უნდილაძეთა უკანასკნელი დღეების შესახებ ირანში. „საბჭოთა სამართალი“, თბ., 1976, № 2, გვ. 62-71.
41. გელაშვილი ნ., უნდილაძეთა საგვარეულოს საამღმენებლო მოღვაწეობის ისტორიიდან. კულტურის ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1997, გვ. 70-76.
42. გელაშვილი ნ., სეფიანთა ირანის კულტურის ისტორიიდან (მინიატურის ხელოვნება). ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, III, თბ., 2002, გვ. 177-189.
43. გვილავა ო., ისფაჰანი, შირაზი, ქაშანი, თბ., 1980.
44. გუჩუა ვ., ქართველი ხალხის ბრძოლა დამოუკიდებლობისა და პოლიტიკური მთლიანობის აღდგენისათვის XVI ს-ში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები IV, თბ., 1973.
45. ეგნატაშვილი ბ., „ახალი ქართლის ცხოვრება“, ქართლის ცხოვრება II, თბ., 1959.
46. თოდუა მ., ქართულ-სპარსული ეტიუდები, I, თბ., 1971.
47. თოდუა მ., ქართულ-სპარსული ეტიუდები, II, თბ., 1975.
48. კაციტაძე დ., საქართველო XIV-XV ს. ს. მიჯნაზე, თბ., 1975.
49. კაციტაძე დ., ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, თსუ შრომები, ტ. 108, თბ., 1964, გვ. 384-394.
50. კაციტაძე დ., ქართველები XVII საუკუნის ირანში, „აღმოსავლეთი და კავკასია“, №3, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ., 2005, გვ. 118-139.
51. კაციტაძე დ., XVI-XVII ს.ს. სპარსულ-დოლუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II, თბ., 1962, გვ. 214-218

52. კიკნაძე რ., ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, თბ., 1975.
53. კუცია კ., ისფაჰანის ქართველი ტარულები, მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები, II, თბ., 1972, გვ. 93-103
54. კუცია კ., კავკასიური ელემენტი სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე, მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები, თბ., 1963, გვ. 66-77.
55. კუცია კ., "თაზქირათ ალ-მულუქის" ცნობები საქართველოს შესახებ, ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, თბ., 1971, გვ. 263-272.
56. მამისთვალისძვილი ე., სეფიანთა სახელმწიფოში მიმდინარე პოლიტიკური ბრძოლა და ქართველები (1576-1578 წ.წ.), მაცნე, ისტორიის სერია, 1974, გვ. 4, 107-117.
57. ნატროშვილი თ., მაშრიყით მადრიბამდე, თბ., 1974.
58. ნატროშვილი თ., თეიმურაზ I-ის აჯანყება და იმამ ყული-ხანი უნდილაძე, ახლო აღმოსავლური კრებული, თბ., 1983, გვ. 165-171.
59. ნატროშვილი თ., შირაზის ხანის ქებასა, ჟურნალი „დროშა“, 1971, № 12, გვ. 20-25.
60. ჟორდანიას გ., თეიმურაზ II და ძმანი უნდილაძენი, მნათობი, 1985, № 5, გვ. 154-168.
61. სვანიძე მ., საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, (XVI-XVII ს. ს.) თბ., 1971.
62. სვანიძე მ., საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები, (XIV-XVIII ს.ს.) თბ., 1990.
63. სვანიძე მ., ქართველები თურქეთში. თბ., 1998.
64. სვანიძე მ., ჯიქია ს., საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან 1588-1590 წ. წ., თბ., მაცნე № 6, 1966 წ. გვ. 233-236.
65. სურგულაძე ნ., სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, თბ., 1990, გვ. 36-37.
66. ტაბატაძე კ., ამიერკავკასიის ქვეყნებიდა სეფიანთა სახელმწიფო, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბ., 1957, გვ. 297-326.
67. ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპლის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I-III, თბ., 1984-1987.
68. ფუთურიძე ვლ., ისქნდერ მუნშის ცნობა მხატვარ სიაომ-ბეგ ქართველის შესახებ, ენიმიკის „მოამბე“, თბ., 1938, III, გვ. 383-386.
69. ფუთურიძე ვლ., ქართველი მოღვაწენი ირანის კულტურულ ასპარაზზე, თბ., 1947, გვ. 287-296.

70. ფუთურიძე ვლ., მოჰამედ თაჰერის ცნობები საქართველოს შესახებ, საქართველოსა და კავკასიის ისტორიის ნარკვევები, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 386-389.
71. ფუთურიძე ვლ., ირანის სპასალარი როსტომ ხან სააკაძე. ავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1976.
72. ჯამბურია გ., სოციალური ურთიერთობა და კლასობრივი ბრძოლა საქართველოში XVI-XVII ს.ს, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბ., 1973, გვ. 487-507.
73. ჯავახია ბ., ქართველები ირანის პოლიტიკურ და სამხედრო სარბიელზე (აღამ ოლქარის მხედვით), თსუ შრომები, თბ., 1972, № 227.
74. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, IV, თბ., 1967, გვ. 357-369.
75. ჯავახიშვილი ივ., ჯანაშია ს., ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორია, თბ., 1948.
76. ჯაფარიძე გ., საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო, თბ., 1995.
77. ხუსკივაძე ზ., ირანული სამინიატურო ხელოვნების საკითხისათვის, „მაცნე“, თბ., 1973 წ. № 3, გვ. 99-100.
78. Алиев Г., Персоязычная литература Индии, Москва, 1968.
79. Бабаев К., Военная реформа шаха Аббаса I, Вестник МГУ, серия XIV, Востоковедение №1, Москва, 1973, гв. 21-29.
80. Берадзе Г. П., Сведения о Грузии в персидском историческом сочинении «Иха-а Ал-Мулук», Тбилиси, 1982.
81. Бертельс Е., История Персидско-Таджикской литературы, Москва, 1960.
82. Гвахария А., Кацитадзе Д., Грузино-иранские связи, Тбилиси, 1978.
83. Зевакин Е. С., Персидский вопрос в руско-европейских отношениях в XVII в. Исторические записки, №8, Москва, 1940.
84. Иванов И., История Ирана, Москва, 1956.
85. Петрушевский И. П., Пигулевская Н. В., Якубовский А. Ю., Строева А. В., История Ирана с древнейших времен до конца XVIII в., Ленинград, 1958.
86. Полиевктов М. А., Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1935.
87. Синха Н. К., баренджи А. Ч., История Индии, Москва, 1954.
88. Смирнов И. А., Политика России на Кавказе в XVI-XIX вв., Москва, 1958.
89. Стори И. А., Персидская литература, библиографический обзор, II, Москва, 1972, გვ. 873-881.

100. Avalishvili Z., Teimuraz I and his poem „The martyrdom of Queen Ketevan“ Georgia, N 4-5, 1937, p.34-42.
101. Della Valle Pietro, The pilgrim: The travels of Pietro Della Valle, trans. by George Bull, London, 1989.
102. Louis Crompton, Homosexuality and Civilization. Harvard, 2003.
103. Herbert Thomas, Travels in Persia 1627-1629, Abridged and Edited by Sir William Foster, New-York, 1929.
104. Lang D., Georgia and the fall of the Safian Dynasty. University of London, 1952, vol. XIV, Part 3, p. 529-39.
105. Lockhart L., The Persian Army in the Safian Period. 1959, p. 89-98.
106. Matthee Rudolph P., The Politics of Trade in Safavid Iran, Cambridge, 1999.
107. Melville Charles, Safavid Persia; The history and politics of Islamic Society, London, 1996.
108. Savory R., The Safavid State and Polity, Iranian Studies, vol. VII, 1974, N 1-2, part I, Harvard University, p. 196-204.
109. Savory Roger, Iran Under the Safavids, Cambridge, 1980.

ალი-ყული ბეგ ჯაბადარის " ქალი შადრევანთან"

ალი-ყული ბებ ჯაზადარის " შაჰი სულეიმანი "

იმამ-ყული ხანის პორტრეტი (ჩეჰელ სოთუნის სასახლის
კედლის მხატვრობა)

რეზაი აბასის "საქართველოს პრინცი _ მუჰამედ-ბეგი"